

Ex. 4

MINISTERUL CULTURII ȘI CULTELOR
DIRECȚIA PENTRU CULTURĂ, CULTE ȘI PATRIMONIU
CULTURAL NAȚIONAL A JUDEȚULUI SUCEAVA

Suceava, Str. Mihai Viteazul nr. 27.

tel. +04/0230-214425, fax +04/0230-521475

STUDIU
DE FUNDAMENTARE ISTORIC
DEFINIREA ZONELOR PROTEJATE

MUNICIPIUL SUCEAVA
JUDEȚUL SUCEAVA

VOLUMUL II

date istorice monumente

Director executiv: Conf. univ. Aurel BUZINCU

Consilier: Ec. Gabriela ȘUTAC

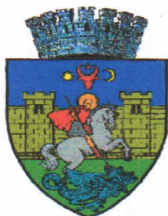
Consilier: Arh.c. Viorel BLANARU

Specialiști elaboratori:

Dr. Mircea IGNAT	
Dr. Vasile M. DEMCIUC	
Dr. Dumitru BOGHIAN	
Dr. Ion MAREȘ	
Arhg. Florin HÂU	

SUCEAVA
2007

STUDIU DE FUNDAMENTARE ISTORICĂ
pentru
ZONE CONSTRUITE PROTEJATE
și
ZONE DE PROTECȚIE
din
MUNICIPIUL SUCEAVA
JUDEȚUL SUCEAVA

1. INTRODUCERE

1.1. Date de recunoaștere a documentației

- 1.1.1. *Denumirea:* Studiu de fundamentare istorică
Municipiul Suceava, Județul Suceava
- 1.1.2. *Beneficiar:* Primăria Municipiului Suceava
- 1.1.3. *Elaborator:* Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu
Cultural Național Suceava
- 1.1.3. *Data întocmirii:* 2007

Prezentul volum conține studiile istorice pentru fiecare monument în parte, date privind cronologia, evoluția monumentului și date despre siturile unității administrative Municipiul Suceava.

Acesta date sunt relevante pentru importanța fiecărui monument în parte și certifică necesitatea protejării acestuia.

SV-I-s-A-05389

Cetatea Șcheia, Suceava municipiul SUCEAVA
"Dealul Șeptilici" marginea de NV
Epoca medievală, sfârșitul secolului al XIV-lea

Localizare:

Cetatea Șcheia sau „Cetatea de Apus” se află la cca. 2, 5 km NV de centrul orașului Suceava, la cca. 800 m Nord de Mănăstirea Zamca, pe prelungirea nord-estică a Dealului Șeptilici, în interfluviul dintre râul Suceava și pârăul Șcheia.

Cetatea este amplasată la 384 m altitudine (sistemul referențial Marea Neagră) și 84 m altitudine relativă (nivelul pârăului Șcheia), Structura geologică a terenului și pânza freatică activă au determinat numeroase fenomene de alunecare, doar parțial stabilizate, prin împădurire, în zilele noastre¹.

Alegerea acestui loc pentru construirea cetății a fost dictată, probabil de rațiuni strategice (supravegherea drumurilor dinspre nord și vest și a văii Sucevei), în condițiile consolidării statului medieval Moldova în timpul lui Petru Mușat (1375-1391).

Cercetări:

Cetatea a fost cunoscută din Evul Mediu și atribuită, potrivit tradiției orale, lui Ștefan cel Mare.

Cetatea Șcheia a fost investigată, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, potrivit normelor de atunci, de arhitectul austriac Karl August Romstorfer (cercetări de teren, sondaje în incinta cetății, zona cuptoarelor de var și a turnului IV)² și datată în secolul al XIV-lea³. Cercetări arheologice sistematice au fost realizate între 1952-1956, de un colectiv condus de Gh. Diaconu și N. Constantinescu (în cadrul Șantierului arheologic Suceava, condus de I. Nestor)⁴. De-atunci și până astăzi nu au mai fost întreprinse alte cercetări sau încercări de consolidare și restaurare. Monumentul fiind practic cvasiinexistent, deși figurează în diferite liste de monumente istorice. Ea mai poate fi considerată, cel mult, sit arheologic în fază avansată de degradare, care ar putea pune problema unor săpături de salvare.

Descriere:

Cetatea a început să fie ridicată (după unii chiar și terminată) la sfârșitul sec. al XIV-lea, în vremea domniei lui Petru I Mușat (1375-1391) și curtea acesteia, cu elemente de pavaj de incintă, avea forma unui romb, cu latura de 36 m în interior și ziduri groase de 3 m (39 x 37 m). Abaterea de la planul rectangular propriu-zis (ca în cazul forturilor ridicate de Petru Mușat la Târgu Neamț și Suceava) s-a datorat, foarte probabil, configurației particulare a terenului de amplasament. Astfel, la un moment dat (sfârșitul secolului al XIV-lea), în împrejurimile orașului Suceava se aflau două cetăți-castel, fapt care vorbește de la sine de importanța strategică a noii capitale a Moldovei.

¹ Diaconu Gh., Constantinescu N., *Cetatea Șcheia. Monografie arheologică*, Editura Academiei, București, 1960, p. 11-16.

² K. A. Romstorfer, *Die sogenannte westliche Burg in Suczawa*, în *Mitteilungen der K. K. Zentralkommission*, Viena, 1902; Idem, *Cetatea Sucevei*, Editura Academiei, București, 1913, p. 11.

³ Petre I. Luția, în *BCMI*, XIX, fasc. 49, 1926, p. 127.

⁴ Diaconu Gh., Constantinescu N., *op. cit.*, p. 8-9, 19-21 și bibliografia aferentă.

Fundațiile zidurilor și turnurilor urmăreau în trepte înclinarea terenului. Zidurile și turnurile au fost realizate din blocuri/bolovani de piatră de carieră (gresie) nefasonate, prinse cu ajutorul mortarului de var, nisip și praf de cărămidă. Ca elemente de armătură au fost utilizați tiranți robuști probabil de stejar. Suprafața totală a incintei de zid și a turnurilor a fost de aproximativ 0,15 ha (1450 m. p.)⁵.

Construcția de la Șcheia face parte dintre fortificațiile medievale de la sfârșitul secolului al XIV-lea, de tip cetate-„castel” de model nordic, realizată poate sub influență polonă, cu turnuri de flancare la colțuri ca elemente defensive principale, de regulă exterioare, și zidurile adiacente⁶. Unele asemănări (elemente de plan, de construcție și funcționalitate) pot fi găsite la cetățile din secolul al XIV-lea din Transilvania și Țara Românească⁷.

Cele patru turnurile erau dispuse cardinal, aproximativ în vârful/colțul fiecărui unghi al rombului zidurilor de incintă și aveau baza patrulateră, decroșată în exterior. Turnurile I și II, care flanchează latura de NE erau mai mari (turnurile de nord și est - 6 x 7 m) decât cele de pe latura opusă (de vest și de sud - 5 x 5 m), fiind astfel orientate încât să se observe foarte bine asediatorii. Pe latura de NE, cetatea pare să fi avut un sistem de trei contraforturi, care consolidau zidul respectiv, iar colțul nordic al turnului de nord era întărit printr-un contrafort.

Sistemul de fortificare al cetății a fost completat cu un șanț de apărare, cu o adâncime de 6-8 m, probabil fără apă (sec) în timpul funcționării sale, adăugat unui val de pământ cu miez de piatră mărunță, descoperite pe laturile de SE și NE, în vreme ce laturile de NV și SV erau apărate de pantele abrupte ale dealului. Este de remarcat faptul că șanțul și valul de apărare adiacent se aflau mult mai jos decât zidurile și turnurile cetății, astfel încât constituiau un sistem de fortificare eficace⁸, într-o epocă în care operațiunile militare vizau cucerirea cetăților. Din cauza demantelării nu au fost identificate urmele unei porți sau ale unei intrări evidente (cu pod de legătură pe piloni).

Arheologii au presupus că o eventuală intrare în cetate s-ar fi aflat aproximativ, în centrul zidului de pe latura de SE și al „acropolei”, acolo unde exista o platformă de pământ, cruțată în șanțul de apărare, lată de 7-8m, pavată cu piatră mărunță⁹. Din păcate, din cauza aceleiași demantelării timpurii, nu se știe cum se închidea cetatea la partea superioară, dar se poate bănuși că modalitatea era asemănătoare cu cea a altor construcții similare de la sfârșitul secolului al XIV-lea din zona polono-lituaniană, maghiară, transilvăneană sau din partea de nord a Moldovei.

⁵ Emil I. Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, Editura Sport-Turism, Colecția Monumente și Muzeu, București, 1985, p. 176-178; Idem, V. Cucu, M. Șt. Ceașu, *Suceava. Ghid de oraș*, Editura Sport-Turism, București, 1989, p. 63-64.

⁶ J. Bogdanowski, *Arhitektura obronna w krainie Polski od Biskupina do Westerplatte*, Varșovia-Cracovia, 1996, p. 19-24; Șlapac Mariana, *Arhitectura de apărare din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea - mijlocul secolului al XVI-lea)*, teză de doctor habilitat în studiul artelor, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de studiu al artelor, Chișinău, 2004 (cu titlu de manuscris http://www.cnaa.acad.md/files/theses/2004/3264/mariana_slapac_thesis.pdf); Eadem, *Cetăți medievale din Moldova: (mijlocul secolului al XIV-lea - mijlocul secolului al XVI-lea)*, Ed. ARC, Chișinău, 2004.

⁷ Anghel Gheorghe, *Fortificații medievale de piatră din secolele XIII-XVI*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Cantacuzino I. Gheorghe, *Cetăți medievale din Țara Românească (sec. XIII-XVI)*, EȘE, București, 1981.

⁸ Diaconu Gh., Constantinescu N., *Op. cit.*, p. 31-37, 38-42.

⁹ *Ibidem*, p. 37-38.

În interiorul cetății Șcheia nu au fost descoperite dependințe și, de aceea, s-a considerat fie că nu a fost terminată, fie că locuințele comandantului militar și ale membrilor garnizoanei (estimați până la 65 de persoane) s-ar fi aflat în încăperi situate în cele patru turnuri, pe două – trei nivele.

Tot la sfârșitul secolului al XIV-lea au fost datate și cuptoarele pentru ars varul, atribuite constructorilor cetății, unelte specifice, arme, ceramică de factură urbană și rurală, precum și unele monede care au circulat în timpul lui Petru Mușat.

Cetatea Șcheia a avut o perioadă de existență foarte scurtă, considerându-se că și-ar fi încetat existența în condițiile politice de la începutul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), dar se crede că această fortificație s-a degradat ca urmare a alunecărilor active de teren și a fost demantelată în vremea acestui domn, așa cum indică materialele arheologice lăsate de lucrători din epocă (câteva materiale și monede datate în vremea lui Alexandru cel Bun).

În momentul de față, din cauza alunecărilor, a ruinării și a demantelării intenționate a acesteia, așa cum arătam, probabil în vremea lui Alexandru cel Bun, mai există doar ruinele unui contrafort din partea de vest a fostei cetăți, suprafața sitului/monument fiind foarte puternic afectată (distrusă).

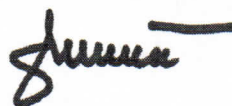
În timpul cercetărilor arheologice, în zona unde a fost construită cetatea Șcheia au mai fost descoperite urme de locuire încadrate în Cultura Cucuteni (faza A3), Horodistea-Erbiceni II, Latène (?) și sporadice materiale din secolul al XVII-lea și secolul al XIX-lea¹⁰.

Stare de conservare

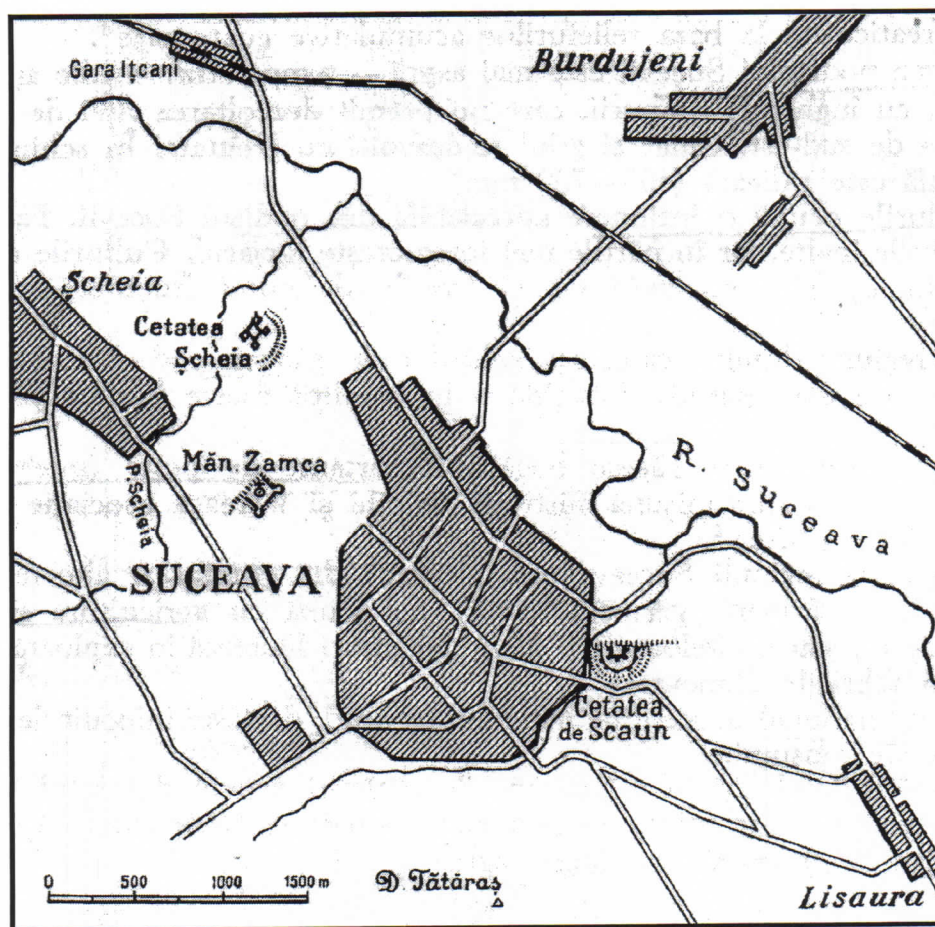
În prezent, întregul ansamblu este ruinat, se distruge, și, din păcate, nu au mai fost efectuate alte cercetări arheologice de salvare sau încercări de conservare și restaurare.

Întocmit

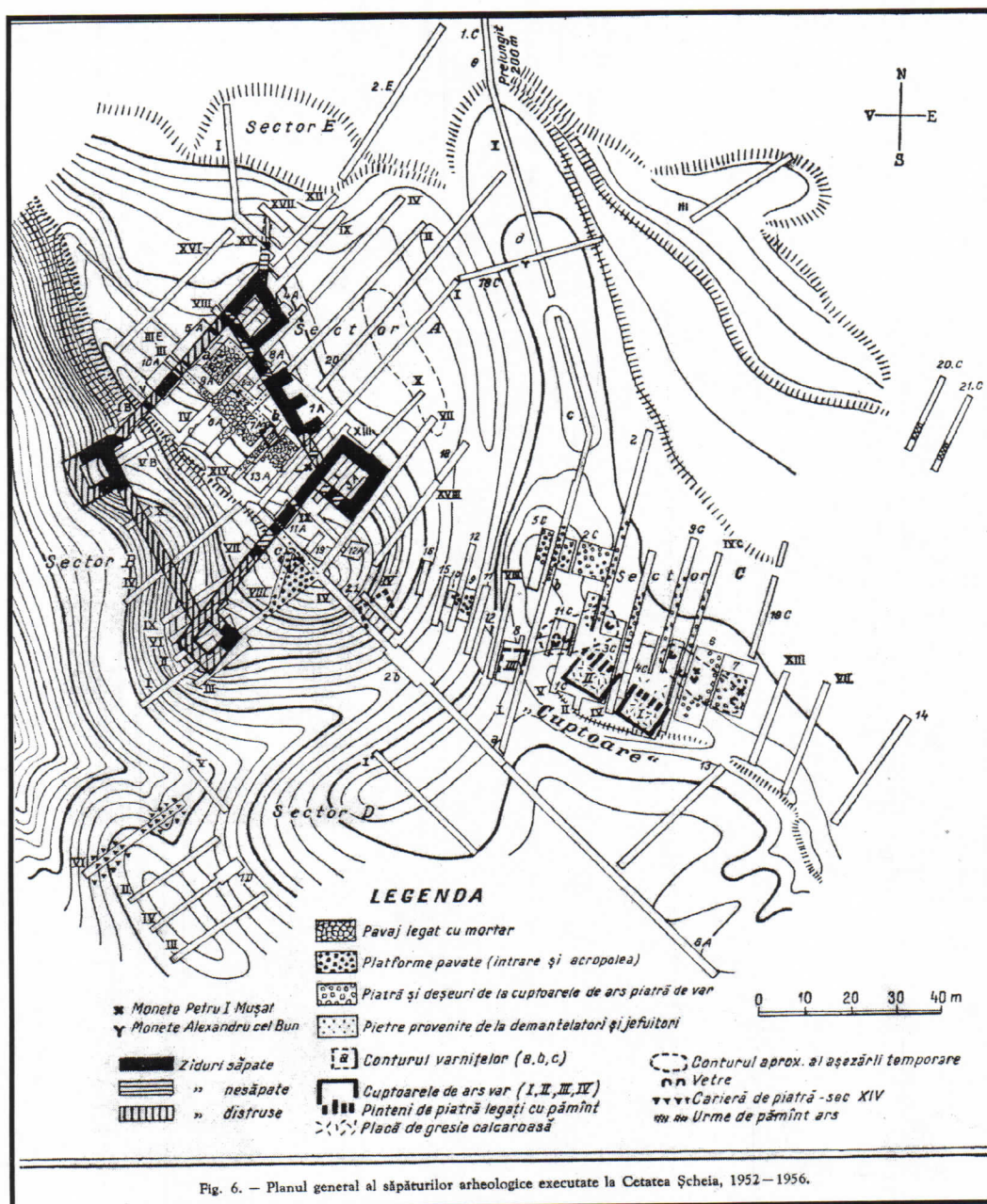
Conf. univ. dr. Dumitru D. Boghian

¹⁰ *Ibidem*, p. 25-30, 99-101

Amplasamentul Cetății Șcheia (apud Diaconu Gh., Constantinescu N.)

Planul general al cercetărilor arheologice (apud Diaconu Gh., Constantinescu N.)

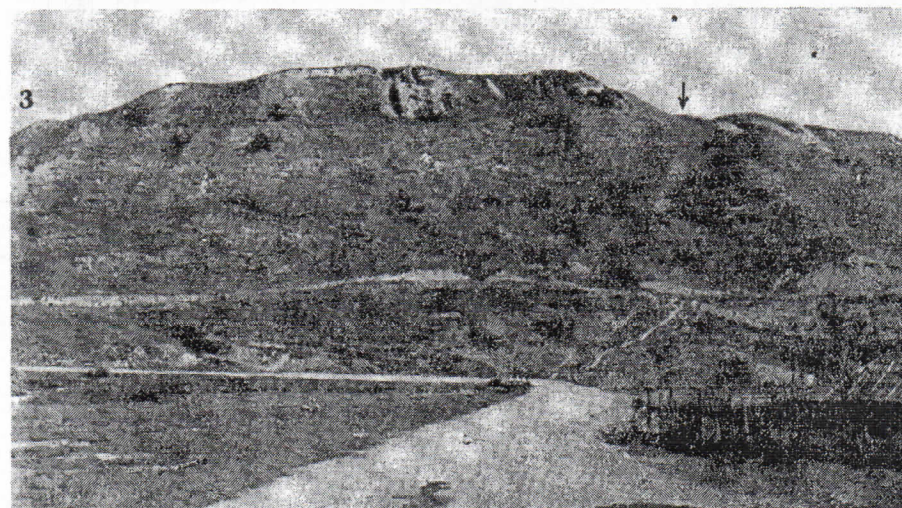

Fig. 3. — Privire generală asupra dealului Cetății Șcheia: 1, dinspre Ițcani; 2—3, dinspre satul Șcheia. (Săgeata indică poziția în teren a șanțului de apărare).

Cetatea Șcheia. Vederi generale din diferite unghiuri
(apud Diaconu Gh., Constantinescu N.)

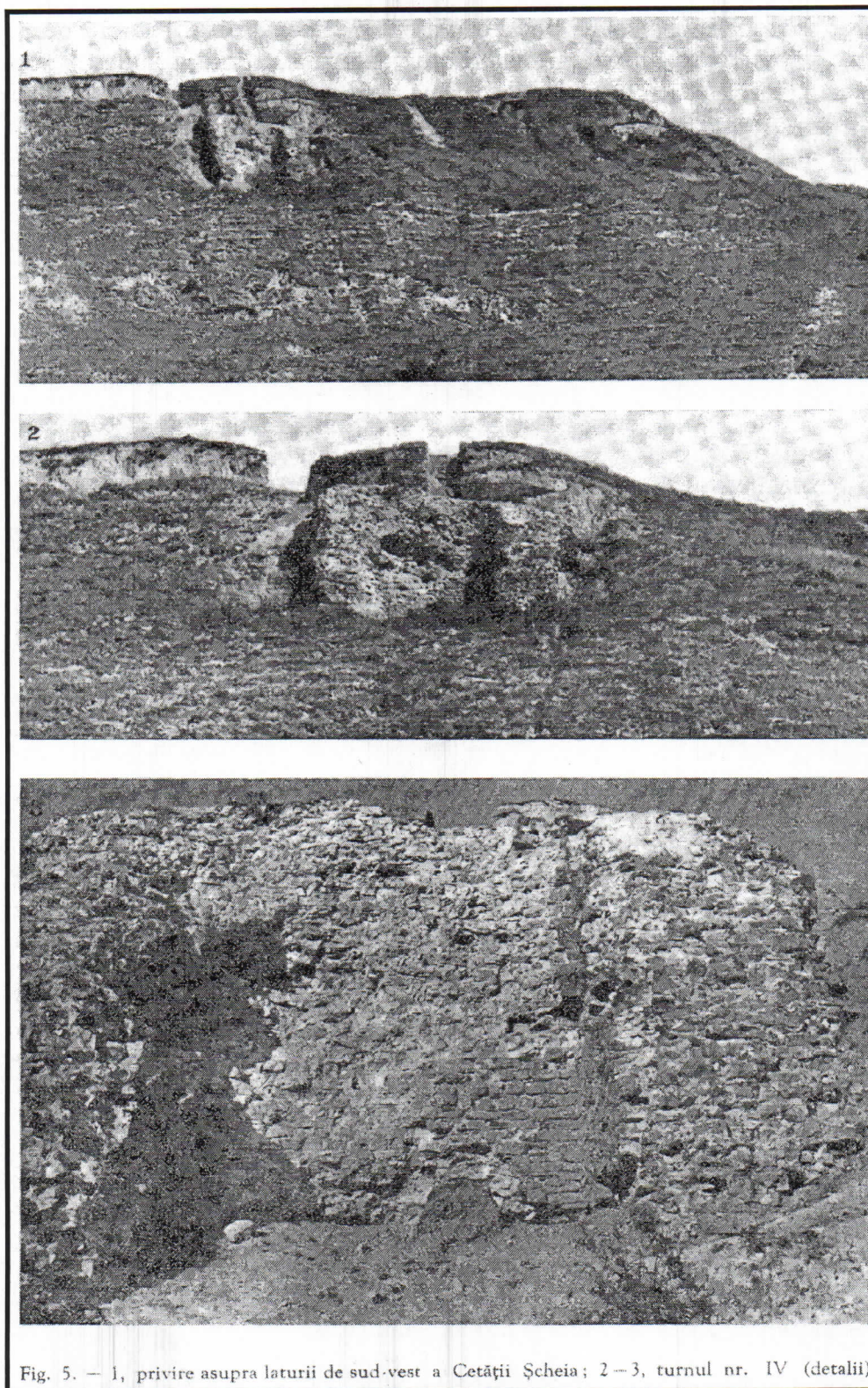

Fig. 5. — 1, privire asupra laturii de sud-vest a Cetății Șcheia; 2—3, turnul nr. IV (detalii).

Cetatea Șcheia. Vedere a laturii sud-estice (1) și turnul IV (2-3)
 (apud Diaconu Gh., Constantinescu N.)

SV-II-m-B-05468
Gara Suceava Nord-Ițcani
Municipiul SUCEAVA, Str. Gării nr. 4, 1871

Istoric

Înființarea gărilor municipiului Suceava sunt legate de construirea primelor căi ferate în România și Bucovina (care era atunci parte componentă a Imperiului Austro-Ungar).

În Bucovina, cele mai importante căi ferate au fost construite de Compania austro-engleză de căi ferate *Lemberg – Czernowitz – Iassy Eisenbahngesellschaft* (LCJE/LCI) sau Concesiunea Offenheim, după numele conducătorului acesteia¹. Astfel, Compania LCI/Offenheim, în baza actelor de concesiune nr. 6 din 11 ianuarie 1864 și 85 din 15 mai 1867, încheiate cu guvernul austriac, a început construcția căii ferate Cernăuți-Ițcani, cu o lungime de 117 km, segment al tronsonului Nepolocăuți (Grigore Ghica Vodă/Orășeni)-Ițcani (188 km).²

După ce, la 1 septembrie 1866, locuitorii Cernăuților primeau „cu urale și salve de săcălușe” sosirea primei locomotive în gara orașului, la data de 27 octombrie 1869 a avut loc inaugurarea căii ferate Cernăuți-Ițcani, cu stațiile aferente din parcurs, deci și gara Ițcani³ (*Itzkany Bahnhof*). Evident, construcția gării Ițcani, finanțată cu fonduri austriece și românești, a continuat și s-a definitivat până în anul 1871, deoarece se afla pe terenul jos din apropierea albiei majore a râului Suceava, fapt ce a necesitat ample lucrări.

În epocă au existat mai multe Convenții româno-austriece care reglementau activitatea de frontieră, unele făcând referire explicită la drepturile de exploatarea ale gării Ițcani și eventuala construire a unei alte gări pe teritoriul României (Convenția din 10/22 februarie 1873, acceptată, cu unele observații de Parlamentul României în luna martie 1873 (legiferată de guvernul român la 25 ianuarie 1881, prin Legea nr. 191, publicată în Monitorul Oficial nr. 21/1881):

1. În ceea ce privește gara construită la Ițcani, să i se recunoască părții române aceleași drepturi care le are și partea austriacă, respectiv la jumătatea valorii acestui edificiu;

2. Să se declare că statul român are dreptul a face, dacă va crede de cuviință, o altă gară pe teritoriul său și a-și strămuta acolo vama și celelalte servicii de frontieră.

La 14/26 februarie 1881, s-a încheiat un nou protocol de frontieră, publicat în Monitorul Oficial nr. 36/ 15/27 februarie 1881, stabilindu-se plata cu 7 % valoare de amortizare a gării Ițcani pentru cheltuielile de execuție ale unor noi construcții de clădiri. Noua convenție era valabilă 10 ani (până în luna februarie 1891).⁴

1 Bernhard Neuner, *Bibliographie der österreichischen Eisenbahnen von den Anfängen bis 1918*, Band 2, Walter Drews Verlag, Wien 2002; Johann Stockklausner, *Dampfbetrieb in Alt-Österreich*, Verlag Slezak, Wien 1979; C. Botez; D. Urmă; I. Saizu, *Epopoea feroviara românească*, Ed. Sport-Turism, 1977, passim; Radu Bellu, *Mică monografie a căilor ferate din România*, vol. VI *Liniile Regionale de cale ferată Iași*, București, 2001, p. 6-8; această companie a fost angajată în construirea tronsoanelor Lemberg-Cernăuți-Iași-Odesa și Lemberg-Cernăuți-Ițcani-Burdujeni-Roman-Galați.

² Radu Bellu, *op. cit.*, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 7; Mihai-Aurelian Cărunțu, *Cu trenulețul prin centrul Sucevei. În urmă cu un veac...*, în „NordLitera”, <http://www.nordlitera.ro/modules.php?name=News&file=article&sid=1534>.

⁴ Ioan Lupu, Gabriel Mărgineanu, *Centenarul Gării Burdujeni*, Regionala de Căi Ferate Iași, 1998, p. 2.

Edificiul Gării Ițcani (astăzi Gara Suceava Nord) a fost ridicat de doi antreprenori austrieci, C. Gall și F. Ronchetti, din cadrul Companiei Lemberg-Czernowitz-Iassy (LCI), constructoare a căii ferate Cernăuți-Ițcani-Burdujeni-Roman⁵.

Până în anul 1918, clădirea gării a servit drept un important nod feroviar în traficul de călători și mărfuri pentru tranzitul în interiorul Imperiului Austro-Ungar, dar și pentru România. Ea era punct de frontieră între România și Austro-Ungaria, pe teritoriul Austro-Ungariei, în timp ce pe teritoriul României gara corespondentă era Gara Suceava (Burdujeni).

Din anul 1881 și până în anul 1902, când s-au efectuat lucrări de construcție la Gara Burdujeni (construirea etajului superior și a celor două pavilioane laterale), Guvernul Regatului României a închiriat de la guvernul austriac jumătate din stația Ițcani, pentru a o folosi drept gară și vamă românească la vechea frontieră⁶. Această parte a gării Itzkany, dinspre Burdujeni era numită „Aron Pumnul” și, când soseau trenurile, era despărțită de zona austriacă printr-o bară care culisa de-a lungul unei conducte aflată în zidul clădirii⁷.

În perioada interbelică, această gară a purtat numele de „Aron Pumnul”, punându-se problema (în anul 1932) să fie desființată, aceasta sau gara Burdujeni⁸.

Lângă Gara Ițcani a fost construit și un depou de locomotive, care era unul dintre cele mai mari din zona Bucovinei.

În anii 1894-1895, Căpitănia Districtului Suceava (*Bezirkshauptmannschaft*) și Primăria Orașului Suceava (în timpul primarului Franz Ritter von Des Loges, 1846-1914) și-au propus să realizeze o cale ferată locală, care să lege Gara Suceava-Itzkany de oraș (Arini), înlesnind astfel traficul de călători și mărfuri. Construcția acestui fir de cale ferată a fost încredințată „Noii Societăți a Căilor Ferate Locale Bucovinene” (*Neue Bukowiner Lokalbahnen*) și a fost dată în exploatare la 1 iulie 1898. Trenurile care circulau pe această linie de doar 7 km erau garate și întreținute în gara Itzkany, unde se afla și o construcție de lemn, amenajată pentru vânzarea biletelor. Această linie a funcționat până în anul 1916, când a fost dezafectată⁹.

Gara Suceava Nord a avut o perioadă de glorie în anii '50-'60 ai secolului al XX-lea, aici funcționând și un cinematograf. În diferite etape de reparație, s-au adus modificări interioarelor (compartimentări diferite de cele inițiale) și exterioarelor gării (zidirea unor ferestre) etc. În spatele gării se află un parc, care poate fi socotit ca zonă de protecție a monumentului.

Din păcate, numeroasele stabilimente comerciale, interioare și exterioare, fiecare cu o înfățișare balcanică, și unele procese active de deteriorare, prejudiciază imaginea acestui monument, chiar dacă a fost supus unor activități de igienizare și reparații, în anii '90 ai secolului trecut, acestea au fost insuficiente. Astfel, a fost înlocuită tâmplăria cu

⁵ E. I. Emandi, V. Cucu, M. Șt. Ceaușu, *Suceava. Ghid de oraș*, Editura Sport-Turism, București, 1989, p. 72.

⁶ *Ibidem*.

⁷ N. Moscaliuc, *gara CFR Suceava (Burdujeni)*, în *Crai Nou*, nr. 2554 din 05 ianuarie 2000.

⁸ A se vedea scrisoarea adresată Primului Ministru Nicolae Iorga de către Primăria Orașului Suceava, cu nr. 6129/ din 19 decembrie 1931 reprodusă în lucrarea lui Radu Bellu, *Op. cit.*, p. 308-309.

⁹ Radu Bellu, *op. cit.*, p. 303-316; Mihai-Aurelian Căruntu, *Cu trenulețul prin centrul Sucevei. În urmă cu un veac...*, în „NordLitera”, <http://www.nordlitera.ro/modules.php?name=News&file=article&sid=1534>. După război, în anul 1947, au existat încercări de reluare a proiectului căii ferate locale, dar acestea nu s-au finalizat (Radu Bellu, *op. cit.*, p. 309-312).

geamuri de tip termopan, au fost refăcute unele plafoane, a fost văruiată clădirea Gării Suceava Nord și s-au vopsit peronul și băncile din Sala de Așteptare.

Deși este o gară importantă în traficul de călători și mărfuri spre București, Iași sau în cel cu Ucraina și Rusia, stația CFR Suceava Nord/Ițcani nu mai are înflorirea de altă dată, transformându-se într-un important nod doar pentru transportul feroviar județean.

Cu toate acestea, este nevoie de un proiect de restaurare a acestei gări, monument de arhitectură industrială, care în 2009 va împlini 140 ani de existență și funcționare.

Arhitectura

Gara Ițcani este o construcție caracterizată printr-un plan dreptunghiular, orientat nord-sud, cu un corp central și două corpuri laterale, decroșate față de elementele de legătură. Corpul central și aripile acestuia au parter și un singur etaj, în vreme ce corpurile (pavilioanele) laterale prezintă parter și două niveluri. Etajele construcției sunt delimitate, pe orizontală, cu ajutorul unor brâie liniare, profilate, duble între parter și nivelul întâi și simple, în rest. La partea superioară, la nivelul antablamentului, brâul profilat se termină cu un șir de elemente semicirculare, de mici dimensiuni, care maschează ferestre/răsuflători.

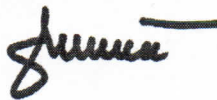
Corpul central (pe fațada vestică), pavilionul de nord (pe fațada nordică) și pavilionul de sud (pe fațada nordică) prezintă elemente centrale decroșate, terminate, la partea superioară, prin plachete în trepte, decorate cu reliefuri arcuite (gen ferestre false). Colțurile corpurilor și componentelor decroșate sunt reliefate, imitând pseudo-pilaștri

Ea a fost realizată după modelul unor gări austriece ale vremii respective, din zona central-europeană, într-un autentic stil romantic, caracterizat prin bolți pe arce de ogivă, arce și arcade frânte la cheie, creneluri și turnulețe de colț. Fațadele sunt realizate cu bosaje, iar ferestrele corpurilor clădirii se termină arcuit. De jur-împrejurul acestora, au fost realizate ancadrame profilate sau în bosaj. Intrarea în gară se realizează prin partea vestică a corpului central, prin două uși încheiate arcuit. Asemenea intrări există și în pavilioanele laterale (câte una de fiecare corp și fațadă principală).

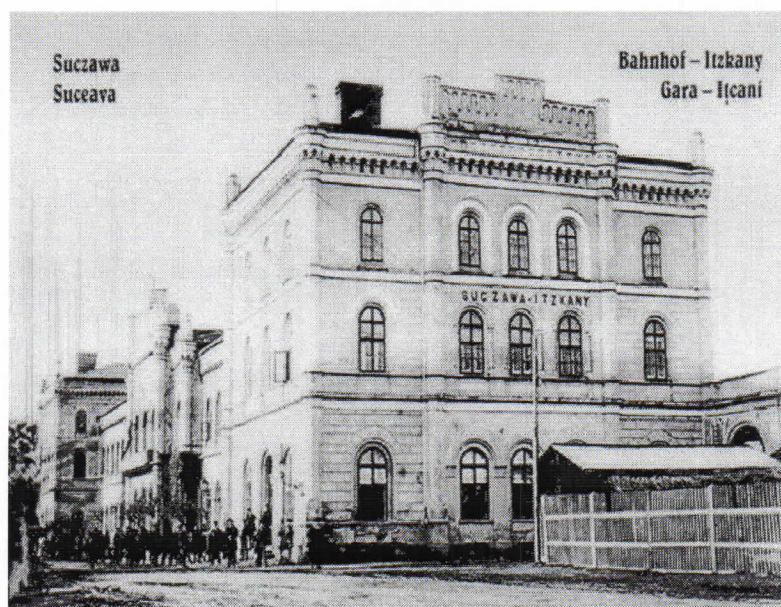
Gara, în ansamblul ei, impresionează prin măreția formelor și bogăția elementelor arhitecturale de factură neogotică. Peronul era/este acoperit și prezintă o frumoasă fenerie¹⁰.

Întocmit

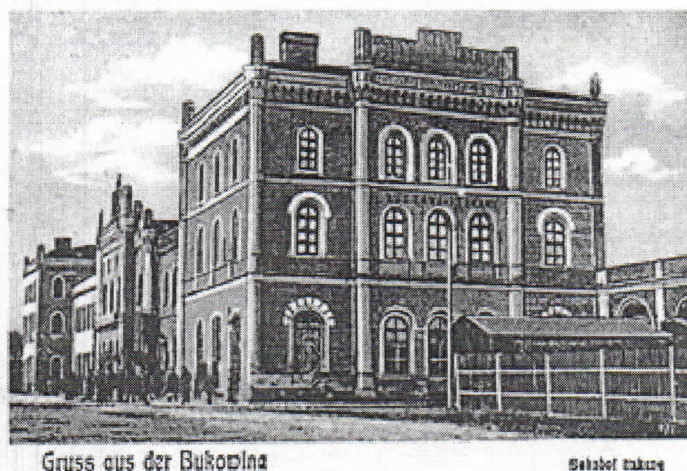
Conf. univ. dr. Dumitru D. BOGHIAN

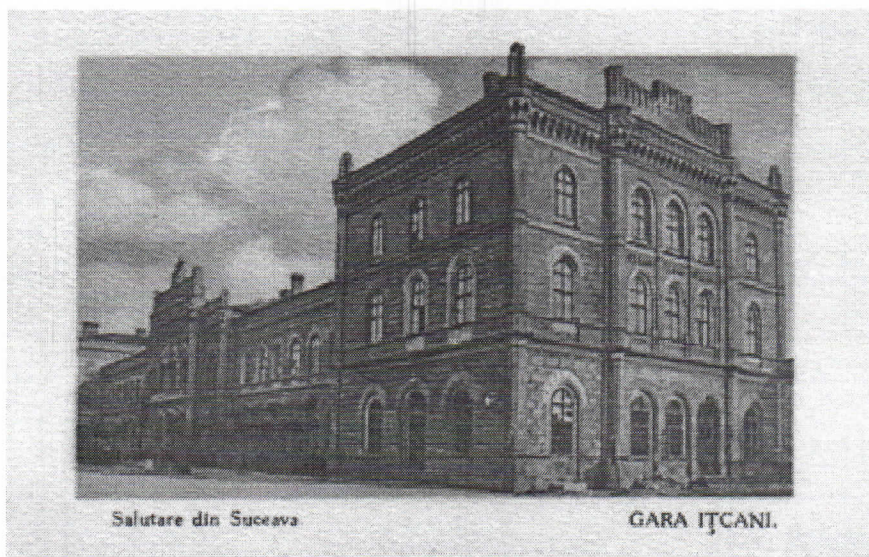
¹⁰ E. I. Emandi, V. Cucu, M. Șt. Ceaușu, *Op. cit.*, p. 72.

Gara Ițcani în perioada austro-ungară. Ilustrată de epocă. Sursa:
<http://www.primariasv.ro/foto.htm>

Gara Ițcani în perioada austro-ungară
 (apud <http://www.bukowina.info/Bahn2.html>)

Gara Suceava Nord.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Imagine:Gara_Suceava_Nord2.jpg

Gara Suceava Nord.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Gara_Suceava_Nord

Gara Suceava Nord.
http://ro.wikipedia.org/wiki/Gara_Suceava_Nord

SV-II-m-B-05476

**Hanul Domnesc, azi Muzeul Etnografic Suceava
municipiul SUCEAVA Str. Porumbescu Ciprian nr. 5
Mijlocul secolului al XVII -lea**

Istoric

Este considerată singura clădire civilă medievală conservată până în prezent, aflată în vatra medievală a oraşului Suceava. E. I. Emandi şi M. Şt. Ceauşu consideră că ar putea fi aceeaşi casă (datată ante 1627) pe care domnitorul Miron Barnovschi a cumpărat-o de la Ionaşcu Poglie ¹. Această casă şi-a păstrat, de-a lungul timpului, destinaţia de han, cu „dughene, magazii şi grajduri pentru călători”, ale cărei venituri reveneau Mitropoliei de la Suceava, pentru „nevoile lămpilor Mănăstirii Sfântului Ioan cel Nou” ².

În decursul timpului, înfăţişarea construcţiei a fost destul de mult modificată, doar o parte din compartimentarea interioară (mai ales cea inferioară) menţinându-se. Imobilul se găsea pe latura sudică a vetrei oraşului, în apropierea „Uliţei Mari”, într-un spaţiu situat între Bisericile Barbovschi şi Sfintii Arhangheli ³.

Etajul a fost adăugat, poate, după 1775, când se socotea că vechea construcţie denumită tradiţional „Han Domnesc” a fost amenajată ca un castel de vânătoare ⁴, (casă de vânătoare a familiei imperiale ⁵, (pentru anul 1876 se vorbeşte despre o asemenea locuinţă de găzduire) ⁶.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, clădirea a fost cumpărată de baronul Kapri, fiind înregistrată în planul cadastral al oraşului la nr. 226 ⁷. La sfârşitul secolului al XIX-lea, clădirea a devenit cazarmă pentru jandarmeria austriacă ⁸. Iar la începutul secolului al XX-lea (1908) avea înfăţişarea „unui castel medieval închis sinistru”, în care locuia văduva primarului Julius Morwitzer 1887-1891 ⁹.

Clădirea a fost restaurată complet de la nivelul pivniţei, în anii (DMI, 1962-1966, arhitect Virgil Antonescu) ¹⁰, astăzi fiind sediul Muzeului Etnografic din Suceava.

În prezent (2007), clădirea Hanului Domnesc este pe cale de a fi restituită, în conformitate cu hotărârile judecătoreşti, dnei Ustina Colomienski, care doreşte să îl vândă statului pentru suma de 10 miliarde de lei vechi ¹¹.

Arhitectură

Se consideră că această clădire a „Hanului Domnesc” reprezintă o îmbinare între stilul meşterilor locali şi cei transilvăneni, rezultând o combinaţie între elementele arhitecturale aulice şi cele civile, specifice reşedinţelor de tip domnesc şi boieresc ¹². Imobilul are un plan dreptunghiular, cu dimensiunile exterioare de 16 x 14, 50 m, cu ziduri groase de 0, 80 m, deosebindu-se de cel al hanurilor propriu-zise. De aceea a fost lansată ideea (E. I. Emandi, M. Şt. Ceauşu) potrivit căreia, iniţial, această casă a servit ca locuinţă domnească sau adăpost pentru dregătorii şi oaspeţii aflaţi în trecere prin Suceava ¹³.

Din vechea clădire, a fost menţinută, la forma iniţială, doar pivniţa (beciurile) ocupând spaţiul de sub camera nr. 2, de pe latura sudică, cu proporţii însemnate şi o arhitectură transilvăneană arhaizată. Acestea au un plan dreptunghiular (5, 50 x 4 m şi, respectiv, 5 x 2, 50 m), bolţile semicilindrice, legătura dintre acestea realizându-se printr-o boltă semicilindrică de penetraţie, cu lungimea de 8 m. Accesul în beci se făcea din

coridorul (holul) central al parterului clădirii, printr-un gârlici boltit, cu planul înclinat lung de 3 m, dispus perpendicular pe latura de sud.

Parterul clădirii este organizat în jurul coridorului central (13, 5 x 3 m), care are trei bolți cu nervuri în cruce. Din acest hol, se deschid, spre dreapta și spre stânga, patru încăperi, câte două de fiecare parte (cu dimensiunile de 5 x 5 m fiecare), despărțite, la rândul lor, de câte un hol transversal. Încăperile erau boltite, fiecare cu câte două perechi de arce, dispuse câte unul de-a lungul celor patru pereți ai camerelor, care se sprijineau, în fiecare colț al camerei, pe câte un cilindru vertical ¹⁴. Ferestrele încăperilor de la parter sunt mici, dreptunghiulare, cu ancadramente terminate în semiarc.

Parterul avea o logie hexagonală, care era un element important al fațadei principale, un fel de încăpere deschisă către „Târgul de pește” și „Ulița Mare Boierească”. Legătura dintre parter și etaj se făcea printr-o scară interioară de lemn, nefiind exclus nici accesul exterior. Etajul avea, probabil, un plan identic cu parterul, fiind destinat unor săli de audiență și dormitoarelor ¹⁵. Ferestrele încăperilor de la etaj sunt dreptunghiulare, fiind cuprinse în ancadramente de aceeași formă, cu ușoare profilaturi.

În apropiere au fost descoperite, prin săpături arheologice, doar locuințe medievale de paiantă și lemn, cuptoare pentru ars ceramica și o conductă de alimentare cu apă (datată în secolul al XVII-lea), legată, probabil, de o fântână domnească din apropierea hanului ¹⁶.

Prin restaurarea efectuată în anii 1962-1966, au fost demolate adaosurile moderne, care au modificat spațiul de locuit, au fost consolidate pivnițele, au fost refăcute zidurile interioare, spațiile interioare au fost aduse la distribuția inițială, au fost reparate zidurile exterioare, cu piatră și cărămidă, a fost refăcut acoperișul având învelitoarea de șită (draniță), cu streșini largi.

În fosta bucătărie a hanului, pe locul fostului cuptor, s-a ridicat un altul, inspirat din cuptoarele moldovenești, în stil tradițional. La etaj s-au păstrat grinzile de stejar ale plafoanelor celor două coridoare și ale camerelor.

Astăzi, monumentul păstrează (în urma restaurării) unele elemente ale arhitecturii moldovenești din Evul Mediu: tavanele boltite, intrările semicirculare, ferestrele supraînălțate, semiarcuite și operate în grosimea zidului, pardoselile din cărămidă, dușumelele încăperilor din dulapi de stejar. În gangul de la intrarea în Muzeul Etnografic Suceava, se păstrează cel mai vechi exponat, un cadru de fereastră din lemn de stejar, descoperit în zidul construcției cu ocazia lucrărilor de restaurare, care a servit ca model pentru realizarea ancadramentelor actuale ¹⁷.

Prin restaurare se păstrează elementele de autenticitate și rafinamentul acestei construcții, caracterizată prin proporționalitate și armonie. Hanul Domnesc are o curte interioară, care poate constitui o zonă de protecție a monumentului, care pare, în același timp, înghesuit și sufocat, între blocurile din vecinătate.

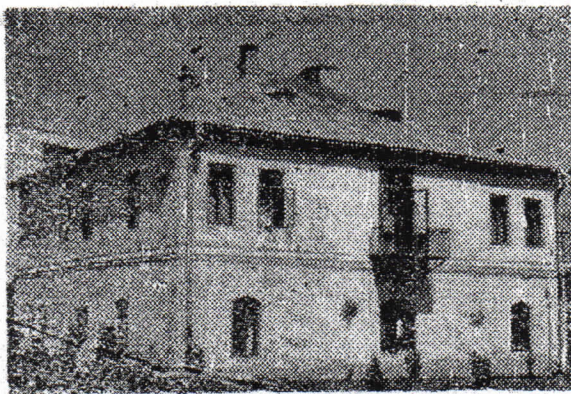
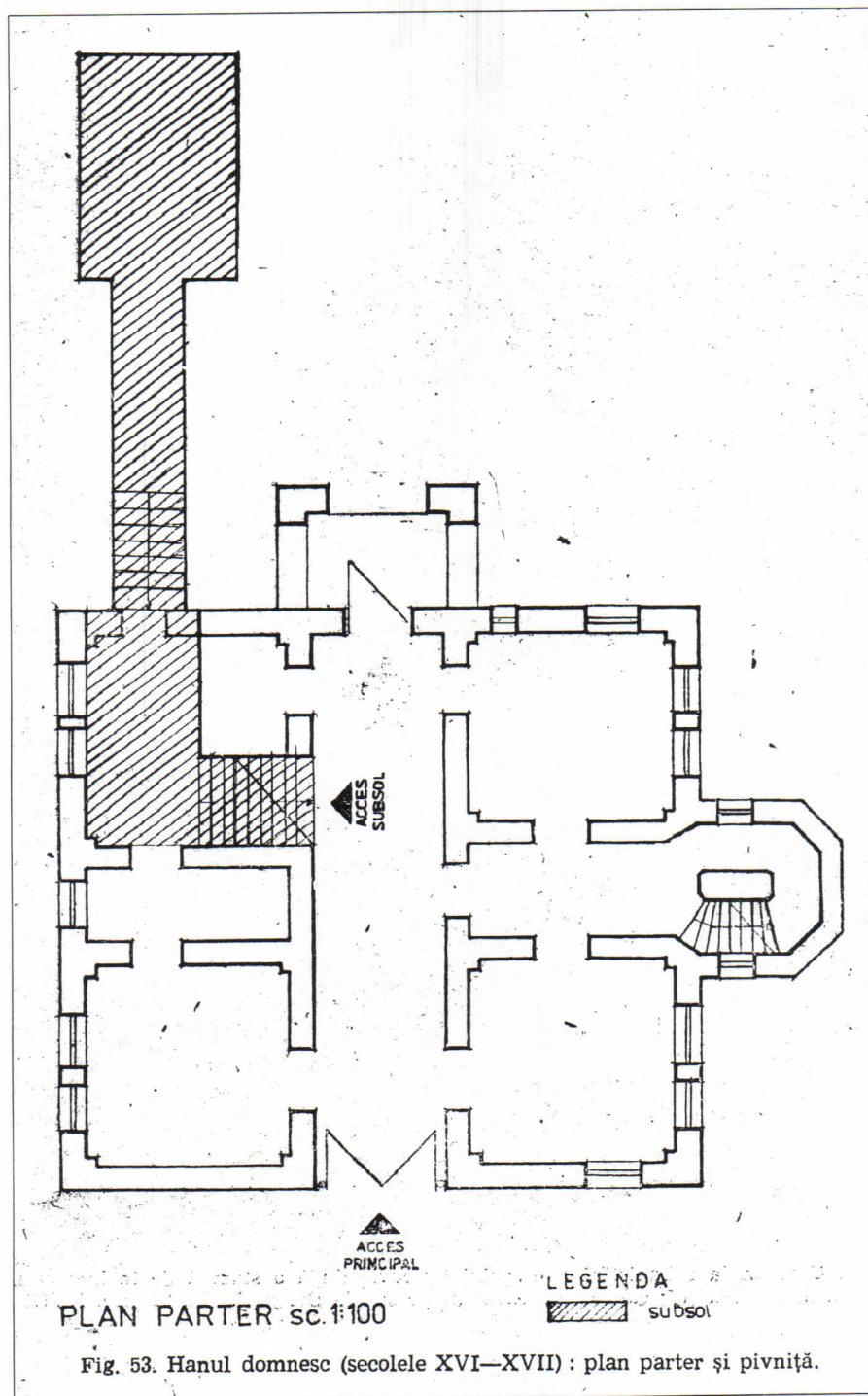
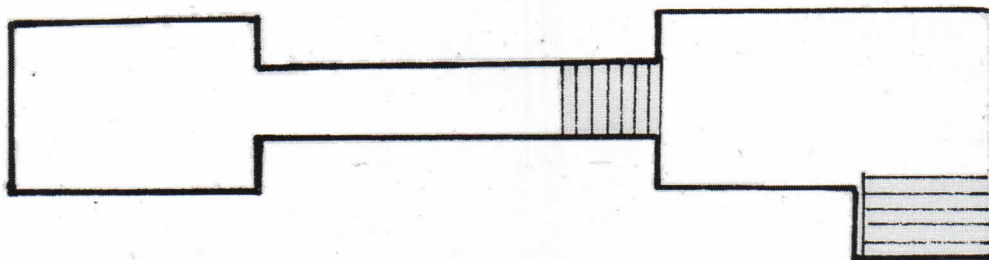

Fig. 52. Hanul domnesc : clădirea înainte de restaurare ; intrarea în pivniță

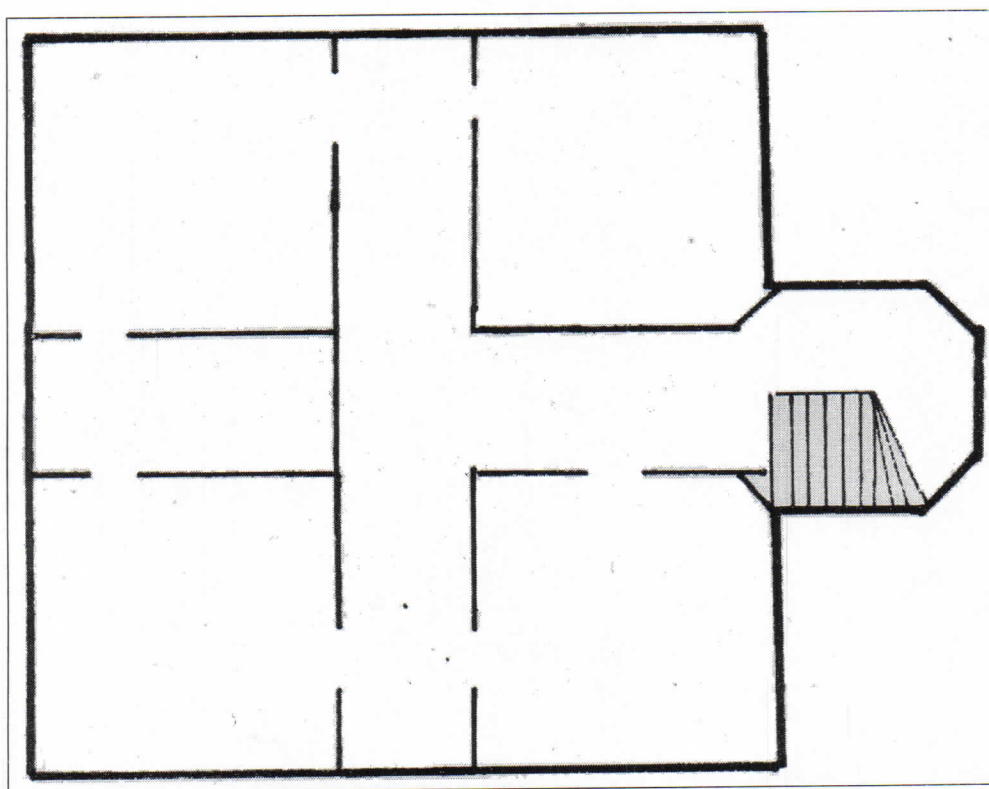
Suceava. Hanul Domnesc (apud Virgil Antonescu)

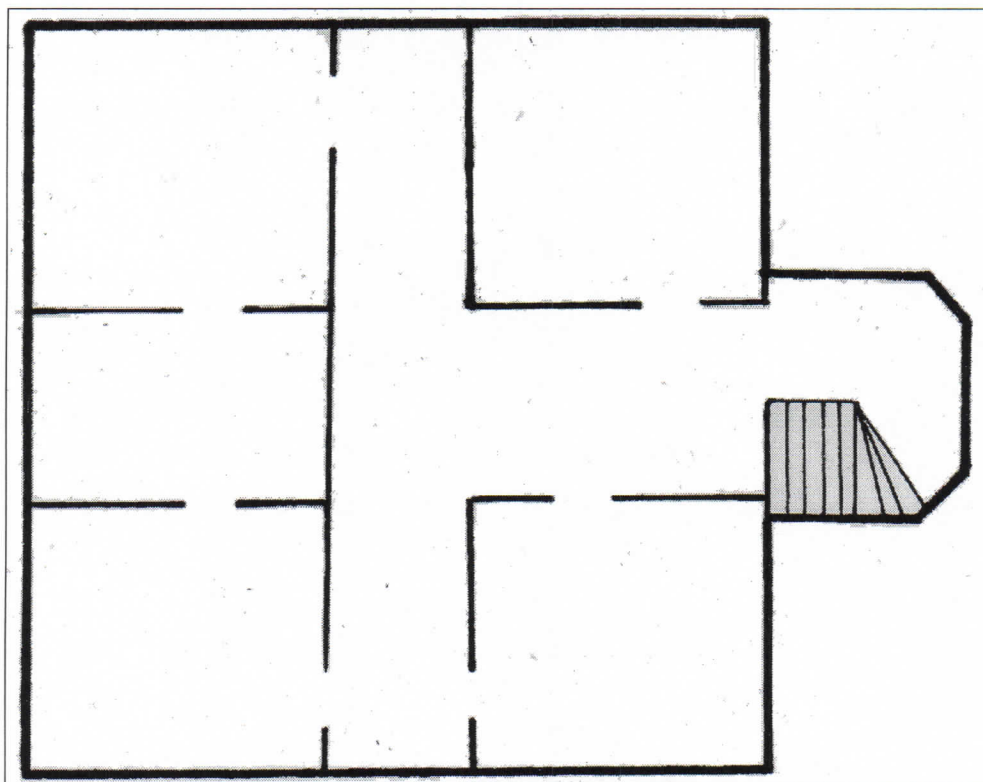
Suceava. Hanul Domnesc (apud Virgil Antonescu)

Suceava. Hanul Domnesc. Planul pivniței (apud Laura Stroiescu)

Suceava. Hanul Domnesc. Planul parterului (apud Laura Stroiescu)

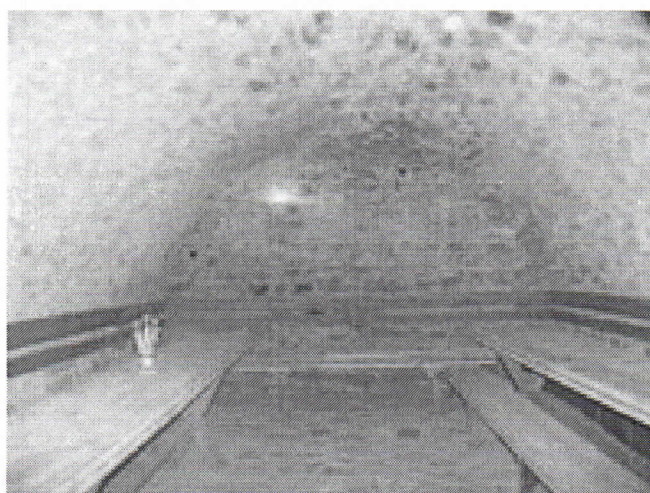
Suceava. Hanul Domnesc. Planul etajului (apud Laura Stroiescu)

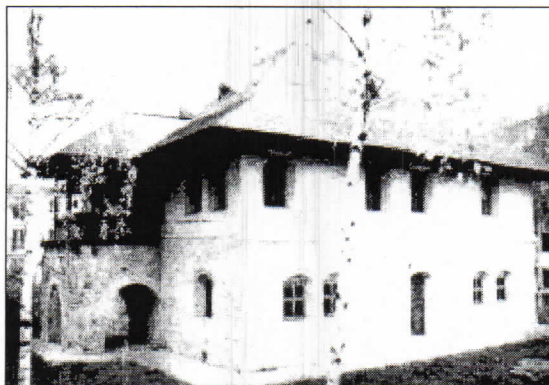
Suceava. Hanul Domnesc (apud E. I. Emandi)

Intrarea Hanului Domnesc
(apud <http://www.muzeul-bucovina.ro/index.aspx?page=doc&DocID=30>)

Pivnița
(apud <http://www.muzeul-bucovina.ro/index.aspx?page=doc&DocID=30>)

<http://www.cimec.ro/scripts/Monumente/id.asp?k=54>

NOTE:

¹ Vasile Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Ion Caproșu, Gavril Irimescu, *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului. 1388-1918*, vol. I. București, doc. 110 (datat 1653-1657), p. 296; E. I. Emandi, Mihai Ștefan Ceașu, *Să nu dăruim, dacă nu știi să construiești*, Editura „Glasul Bucovinei”, Rădăuți-Iași, 1991, p. 150-153.

² V. Miron, M. Șt. Ceașu, I. Caproșu, G. Irimescu, *Op. cit.*, vol. I. București, doc. 110, p. 296.

³ E. I. Emandi, Mihai Ștefan Ceașu, *Op. cit.*, p. 151.

⁴ E. I. Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, Editura Sport Turism, București, 1985, p. 185.

⁵ Idem, M. Șt. Ceașu, *Op. cit.*, p. 152; E. I. Emandi, *Habitatul urban și cultura spațiului*, Editura „Glasul Bucovinei”, Iași, 1996, p. 419-421.

⁶ Vezi și <http://www.muzeul-bucovina.ro/>; <http://www.cimec.ro/scripts/Muzee/id.asp?k=687>.

⁷ Arhivele Naționale București, Direcția județeană Suceava a Arhivelor Naționale, fond Primăria Suceava, dosar nr. 21, 1856-1866, fila 154.

⁸ Lucia Stroiescu, *Hanul Domnesc – Suceava. Ghid al Muzeului de artă populară*, Suceava, f. a.

⁹ Iorgu G. Toma, *Școala Română. Societate culturală din Suceava. Monografie ilustrată*, Editura și tipografia Societății „Școala Română”, Suceava, 1908, p. 79-80.

¹⁰ Virgil Antonescu, *Hanul Domnesc din Suceava. Restaurarea*, în *Monumente Istorice. Studii și lucrări de restaurare*, III, 1969, București, p. 99-121; vezi și <http://www.cimec.ro/scripts/Monumente/id.asp?k=54>.

¹¹ <http://www.monitorulsv.ro/showstire.php?tip=local&id=7030>.

¹² E. I. Emandi, Mihai Ștefan Ceașu, *Op. cit.*, p. 151; E. I. Emandi, *Habitatul urban...*, p. 419.

¹³ E. I. Emandi, Mihai Ștefan Ceașu, *Op. cit.*, p. 151; E. I. Emandi, *Habitatul urban...*, p. 419-420.

¹⁴ E. I. Emandi, Mihai Ștefan Ceașu, *Op. cit.*, p. 151-152; E. I. Emandi, *Habitatul urban...*, p. 419-420; Lucia Stroiescu, *Op. cit.*

¹⁵ E. I. Emandi, *Habitatul urban...*, p. 420.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Virgil Antonescu, *Op. cit.*, p. 99-121; Idem, M. Șt. Ceașu, *Op. cit.*, p. 151-153; E. I. Emandi, *Habitatul urban...* p. 419-421; Lucia Stroiescu, *Op. cit.*

Întocmit

Conf. univ. dr. Dumitru D. Boghian

SV-I-s-A-05390

**Platoul din fața Cetății de Scaun, "Câmpul Șanțurilor", municipiul SUCEAVA
la marginea de E a orașului și pantele de N ale dealului Cetății
Epoca medievală sec. XIV - XVII**

Acest sit arheologic este foarte întins (peste 500 m lungime și 300 m lățime) și se află la sud-est de cetate, către Lisaura, având o ușoară înclinare către sud-vest (capăt în care se găsește izvorul de versant a unui mic curs de apă). Cuprinde, în interiorul său, mai multe puncte (sectoare), în funcție de diferitele etape de locuire de-a lungul platoului (eneolitic mijlociu/Cucuteni B și final/Horodiștea-Erbiceni, epoca bronzului/cultura Costișa-Komarovo, cultura Latène getică și sporadice materiale de la începutul evului mediu).

Cele mai importante vestigii sunt legate de construcția și evoluția a Cetății de Scaun a Sucevei (sfârșitul secolului al XIV-lea – sfârșitul secolului al XVII-lea), pe platoul structural numit „Dealul Cetății”. Este vorba de un întreg ansamblu de lucrări gospodărești și genistice, menite să crească rolul defensiv al cetății (în secolul al XVII-lea, evenimentele din 1653), compus din două centuri semicirculare concentrice de șanțuri, valuri de apărare și palisade (?), în interiorul cărora au fost descoperite și diferite construcții cu caracter civil și/sau militar.

De asemenea, pe platoul din partea de sud-est a cetății au existat, de-a lungul timpului numeroase complexe religioase, civile, meșteșugărești și comerciale, precum și o necropolă medievală, toate datate între secolele al XIV-lea și al XVII-lea.

Cercetări arheologice

Dacă literatura arheologică și istorică referitoare la construcție, extinderea și funcționarea Cetății de Scaun este foarte bogată, bibliografia legată de investigațiile efectuate pe Câmpul Șanțurilor este nedrept de redusă și, de multe ori, lucrările de sinteză ce vizează cetatea nu fac referire și la vestigiile de pe platoul din partea de sud-est a acestui monument, cu care se află în relație directă.

Primele cercetări arheologice au fost efectuate de K. A. Romstorfer ¹, care arăta că, până în 1899, terenul respectiv a fost pășune și nu a fost arat, astfel încât multe din lucrările genistice de secolul al XVII-lea (șanțuri, gropi etc.) erau foarte vizibile. Prin arăturile din primăvara anului 1899, au fost nivelate multe din vestigiile care se vedeau și au fost aduse la suprafață multe materiale arheologice². K. A. Romstorfer arăta, în lucrarea menționată, că pe acest platou se găseau două șanțuri completate, spre interior (nord-vest) cu două valuri, cu o înălțime de circa un metru și o lățime, la bază, de 4, 5 m (primul la 200 m sud-est de șanțul cetății și al doilea la 100 m sud-est de primul val), dispuse în semicerc, pe direcția sud-vest/nord-est, cu convexitatea spre sud-est (în afară), pe care le considera (eronat NBD) că au servit în timpul operațiunilor de asediere a cetății. K. A. Romstorfer considera, pe baza secțiunilor executate transversal pe șanțuri și valuri, că aceste amenajări ar fi avut circa 2 m înălțime și 3 m lățime la bază. În fața acestor șanțuri, se aflau niște valuri teșite (NBD care pot fi interpretate ca intrări *en chicane*).

De asemenea, K. A. Romstorfer a întreprins cercetări arheologice nesistematice, descoperind urmele unei biserici și trei morminte construite din cărămidă³.

În același timp, K. A. Romstorfer a mai investigat niște alveolări de mari dimensiuni, numite „Gropile Cazacilor”, cu diametre de până la 14 m și adâncimi de până la 4 m.

¹ K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevei*, Editura Academiei, București, 1913, p. 22-28.

² *Ibidem*, p. 22-23.

³ *Ibidem*, p. 26, pl. I.

Investigațiile arheologice au fost reluate pe „Câmpul Șanțurilor” în anii '60 (1951-1954, 1956-1959) ai secolului al XX-lea, în cadrul amplelor cercetări din cadrul Șantierului arheologic Suceava (în unele perioade Suceava-Cetatea Neamțului)⁴, aducându-se importante lămuriri cu privire la complexele și etapele de locuire în această zonă.

În zona Platoului Cetății au mai fost efectuate cercetări de salvare arheologică, cu ocazia construirii locuinței Vioricăi Glicheria Ionescu (500 mp, 26 mai-15 iunie 2004, Florin Hău, Ștefan Dejan, raportul de descărcare arheologică eliberat de Complexul Muzeal Bucovina nr. 2005)⁵. De asemenea, cu prilejul construirii locuinței lui Bogdan Maidaniuc, în marginea de est a *situ*-lui arheologic *Câmpul Șanțurilor* (*Platoul Cetății*), pe parcela particulară a din municipiul Suceava (str. Parcului, fără nr.; 1261/265), a fost descoperit un mormânt cu construcție interioară de piatră (probabil tumular) datat în epoca mijlocie a bronzului (cultura Costișa-Komarov, sec. XXII-XVI/XV bc), (cercetări Ion Mareș, Bogdan-Petru Niculică)⁶.

Având în vedere cele prezentate până în prezent, cu toate cercetările arheologice efectuate, mai există importante suprafețe (și nu doar câțiva martori) în care pot fi identificate complexe și materiale arheologice, cu atât mai mult cu cât aici și în partea de est a cimitirului „Pacea” se construiesc locuințe⁷.

Descoperiri

Platoul Cetății (Câmpul Șanțurilor) a jucat un rol important în sistemul defensiv al Cetății de Scaun, cu scopul de a micșora daunele produse de artileria asediatorilor (mai ales la sfârșitul secolului al XV-lea). În timpul domniei lui Ștefan cel Mare, platoul a fost acoperit, pe diferite suprafețe, cu niveluri succesive de pavaje de prundiș, piatră de râu, lespezi mari etc.⁸, în zonă desfășurându-se numeroase activități cu caracter meșteșugăresc, comercial și de aprovizionare a cetății.

⁴ Ion Nestor et alii (Al. Alexandrescu, B. Cîmpina, Gr. Foit, L. Lăzărescu, N. Berlescu, E. Petrescu, V. Zira), *Șantierul Suceava*, SCIV, III, 1952, p. 423-431; Bucur Mitrea et alii (I. Nestor, I. Casan, B. Cîmpina, D. Constantinescu, Gh. Diaconu, I. Dimian, Gr. Foit, V. O. Ionescu, Z. Székely, V. Vătășianu), *Șantierul Suceava*, SCIV, IV, 1-2, 1953, p. 333-393; Bucur Mitrea et alii (B. Cîmpina, Gh. Diaconu, Al. Andronic, L. Bârză, D. Constantinescu, N. Constantinescu, Gr. Foit, Tr. Martinovici, M. Mircea, M. Ochinciuc, Șt. Olteanu, Z. Székely, Șt. Ștefănescu, M. Turbatu, V. Vătășianu), *Șantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului*, SCIV, V, 1-2, 1954, p. 257-324; Bucur Mitrea et alii (Gh. Diaconu, M. Matei, Al. Alexandrescu, Al. Andronic, D. Constantinescu, N. Constantinescu, Tr. Martinovici, C. Nicolescu, Șt. Olteanu, V. Vătășianu), *Șantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului*, SCIV, VI, 3-4, 1955, p. 753-818; Ion Nestor et alii (Al. Alexandrescu, N. Constantinescu, Gh. Diaconu, Tr. Martinovici, M. Matei, S. Morintz, Șt. Olteanu), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, IV, 1957, p. 239-278; Ion Nestor et alii (B. Cîmpina, Tr. Martinovici, M. Matei, Gh. Diaconu, Șt. Olteanu, N. Constantinescu, Al. Vasilescu, Al. Andronic, C. Nicolescu, M. Zămoșteanu, S. Morintz), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, V, 1959, p. 593-618; Virgil Vătășianu et alii (Mircea D. Matei, Mara Nicorescu, Trifu Martinovici, Nicolae Constantinescu), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, VII, 1961, p. 609-630; Mircea D. Matei et alii (M. Nicorescu, Al. Andronic, Gh. Arion, Tr. Martinovici, E. Neamțu), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, VIII, 1962, p. 741-759; Mircea D. Matei et alii (Al. Andronic, N. Constantinescu, Dan Gh. Teodor, M. Nicorescu, Tr. Martinovici, Gr. Foit), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, IX, 1970, p. 373-399.

⁵ http://www.hotnews.ro/articol_3757-Cartier-de-lux-ridicat-pe-platoul-Cetatii-de-Scaun-a-Sucevei.htm.

⁶ <http://www.suceava.djc.ro/DocumenteHtml.aspx?ID=1513>; www.suceava-news.ro/eveniment/descoperire_arheologica_unica_la_suceava.

⁷ http://www.hotnews.ro/articol_3757-Cartier-de-lux-ridicat-pe-platoul-Cetatii-de-Scaun-a-Sucevei.htm.

⁸ M. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții. Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Ed. Academiei, București, 1989, p. 128

Sfârșitul secolului al XIV-lea

Acestei perioade îi aparțin o serie de complexe situate pe marginea de NE a platoului:

- cele patru locuințe cercetate în anul 1954 (două ușor adâncite în sol, cu cca. 20 cm, și două pe nivelul de călcare), construit din lemn și lut, cu materiale specifice: ceramică, unelte de fier, monede de argint aparținând lui Petru I Mușat și un pavaj⁹, atribuite unei așezări a lucrătorilor care au lucrat la ridicarea fortului mușatin;
- șase locuințe (campania 1959), două cu podeaua ușor adâncită în sol (cu cca. 20 cm), rectangulare, cu orientări diverse a axului lung (EV și NS), și patru cu podeaua pe nivelul contemporan de călcare, orientate E-V, toate construite pe schelet lemnos cu fătuială de lut; ca elemente de inventar, se pot menționa: fragmentele ceramice, vârfuri de săgeată, monede emise de Petru I Mușat și monede anepigrafe de la începutul domniei lui Alexandru cel Bun¹⁰;
- o altă locuință, descoperită după demontarea locuinței din cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea, aflată la 15 m SE de depozitul de cereale, sub o locuință de la începutul secolului al XV-lea, datată în secolul al XIV-lea¹¹.

Multe din complexele de locuire și meșteșugărești specifice secolului al XIV-lea au fost distruse de lucrările și amenajările din secolele ulterioare.

Secolele al XV-lea – al XVII-lea

În această perioadă, în care cetatea a jucat un important rol politic și militar, pe platoul din fața acesteia existau multe amenajări (pavaje, clădiri, depozite, beciuri, ateliere meșteșugărești, cimitir etc.) care facilitau activitățile cotidiene specifice.

Începutului secolului al XV-lea îi aparțin pavajele aflate în partea de NE a platoului, în apropierea șanțului de apărare al cetății, date cu ceramică și monede din vremea lui Alexandru cel Bun¹². O altă porțiune de pavaj compact din gresie, atribuită nivelului Alexandru cel Bun, a fost descoperită în partea de SV a platoului, în imediata apropiere a cetății. Acesta a funcționat până în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea¹³. Acestea au fost suprapuse de pavaje date în perioada Ștefan cel Mare sau de cele din secolul al XVI-lea¹⁴.

Pentru diferitele etape de construire a cetății Suceava, pe Platoul Cetății, în partea de NE a acestuia, au fost descoperite numeroase cuptoare de ars varul, zise „catalane”, fiecare cu un volum de circa 20 mc (date în perioada Alexandru cel Bun-Ștefan cel Mare), din piatră lipită cu lut, cu focărie și camera pentru ars calcarul, și locuințe de paiantă care au aparținut, probabil, lucrătorilor care au deservit aceste instalații¹⁵.

De asemenea, au fost descoperite ateliere de prelucrarea pietrei și de realizare a unor repere arhitectonice (ancadrame de uși și ferestre, piese finite etc.), unul dintre acestea fiind investigat arheologic. Este vorba de așa-numita „casă a pietrarului”, rectangulară (24 x 5, 50 m),

⁹ Bucur Mitrea, Gh. Diaconu, M. Matei, Al. Alexandrescu, Al. Andronic, D. Constantinescu, N. Constantinescu, Tr. Martinovici, C. Nicolescu, Șt. Olteanu, V. Vătășianu, *Șantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului*, SCIV, VI, 3-4, 1955, p. 757-758.

¹⁰ Mircea D. Matei, M. Nicolescu, Al. Andronic, Gh. Arion, Tr. Martinovici, E. Neamțu, *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, VIII, 1962, p. 754-756.

¹¹ *Ibidem*, p. 756.

¹² Bucur Mitrea et alii, în SCIV, VI, 3-4, 1955, p. 759-760.

¹³ *Ibidem*, p. 759.

¹⁴ *Ibidem*, p. 760-762.

¹⁵ *Ibidem*, p. 753-754, 763-764; Ion Nestor et alii, în *Materiale*, IV, 1957, p. 247-248; Ion Nestor et alii, în *Materiale*, V, 1959, p. 596, 599, fig. 1; M. Matei, *Op. cit.*, p. 128.

cu patru camere, construită din lemn și fățuită cu lut, în interior găsiindu-se cahle, ceramică și fragmente provenite de la prelucrarea pietrei, unelte de pietrar, monede de la sfârșitul secolului al XV-lea (către sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare)¹⁶. Piatra necesară construcției și reperelor arhitectonice era adusă din cariera de la poalele cetății (la NV, N, NE) unde au fost descoperite numeroase unelte utilizate la exploatarea acestui material¹⁷.

O altă construcție, aflată la 15 m NE de cea discutată mai sus, deranjată de lucrările de fortificare din secolul al XVII-lea, datată tot către sfârșitul secolului al XV-lea, a fost construită pe stâlpi și bârne, acoperite cu o mare cantitate de lut. Era compartimentată în mai multe încăperi¹⁸.

Deosebit de interesantă a fost „casa domnească” de pe Platoul Cetății¹⁹, cu elemente arhitecturale realizate din piatră și lemn și sobe cu cahle, precum și câteva turnuri cu rol de supraveghere a împrejurimilor cetății, făcând parte din același ansamblu militar.

La 150 m E de șanțul de apărare al cetății a fost descoperit (1956-1957) un mare beci, care aparținea unei locuințe de secolul al XV-lea (15, 15 x 6, 50 m). Era alcătuit din două încăperi, cu intrări separate, cu pereții căptușiți cu lodbe de lemn prinse într-un puternic schelet lemnos²⁰ și amenajare pentru stocat butoaie. Locuința aferentă beciului era construită din bârne piatră și cărămidă, avea două încăperi, încălzite cu o sobă cu cahle, dispusă central, a fost distrusă probabil la sfârșitul secolului al XV-lea, în timpul invaziei polone conduse de Ioan Albert (1497)²¹.

În campania din 1959 a fost investigat un depozit, șapte construcții, aflate deasupra și dedesubtul depozitului, și șapte locuințe (din care două cercetate integral) în zona cimitirului feudal din partea de SE a platoului²².

Depozitul, de formă dreptunghiulară, pe direcția NV-SE, a fost deranjat de amenajările ulterioare (diferite nivelări, șanțuri de fundație, gropi de luptă din secolul al XVII-lea). Această construcție avea o lungime de 46, 50 m și o lățime de 13 m, era divizată în șase camere, fără amenajări interioare, și un pridvor. Era construită pe stâlpi și bârne, acoperite cu lut, pereții interiori aveau tălpi lemnoase iar podeaua era realizată pe o podină de bârne unse cu lut. Ca inventar, au fost descoperite foarte puține elemente: resturi carbonizate de mei, grâu, secară, mazăre, un ac de fier și patru monede (două emise de Ștefan cel Mare și două emise de Matei Corvin)²³. La 15 m SE de depozit, au fost descoperite două locuințe de secolul al XV-lea, suprapuse (una din cea de-a doua jumătate a veacului și o alta de la începutul acestuia), care, la rândul lor, au fost construite peste o casă din secolul al XIV-lea. Locuința de la sfârșitul secolului

¹⁶ Bucur Mitrea et alii, în *SCIV*, IV, 1-2, 1953, p. 347-348; Virgil Vătășianu et alii, în *Materiale*, VII, 1961, p. 622-624; M. Matei, *Op. cit.*, p. 128.

¹⁷ M. D. Matei, E. I. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea domnească din Suceava*, Ed. Sport-Turism, 1988, p. 98-103.

¹⁸ Virgil Vătășianu et alii, în *Materiale*, VII, 1961, p. 625 (responsabil de sector Trifu Martinovici).

¹⁹ Radu Popa, *O casă domnească în secolul al XV-lea lângă Cetatea Sucevei*, în *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 55-63; Idem, Monica Cârstoiu-Mărgineanu, *Mărturii de civilizație medievală românească*, București, 1979, *passim*; M. Matei, *Op. cit.*, p. 109.

²⁰ Ion Nestor, B. Cîmpina, Tr. Martinovici, M. Matei, Gh. Diaconu, Șt. Olteanu, N. Constantinescu, Al. Vasilescu, Al. Andronic, C. Nicolescu, M. Zămoșteanu, S. Morintz, *Șantierul arheologic Suceava*, *Materiale*, V, 1959, p. 599-604; Martinovici Trifu, Olteanu Ștefan, *Șantierul Suceava*, *Materiale*, VI, 1959, p. 679-687.

²¹ M. Matei, *Op. cit.*, p. 119-124.

²² Idem, M. Nicolescu, Al. Andronic, Gh. Arion, Tr. Martinovici, E. Neamțu, *Șantierul arheologic Suceava*, *Materiale*, VIII, 1962, p. 752.

²³ *Ibidem*, p. 752-754.

al XV-lea prezenta, ca elemente de inventar, mai multe piese care vorbesc de prelucrarea metalelor neferoase²⁴.

La circa 500 m SE de cetate au fost descoperite (campania din 1958) două locuințe de lemn și lut, unelte de prelucrat metalul (dălți, dornuri, burghie, pile, foarfeci, opaițe, deșeuri metalice), bucăți de zgură de fier și fragmente provenind de la cuptoare, datate la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, atestând existența în proximitatea zonei a unui complex metalurgic (extragerea și prelucrarea obiectelor de fier)²⁵.

Așadar, pe Platoul Cetății au fost cercetate o serie de complexe care vorbesc despre arhitectura medievală de lemn, cum arată toate casele descoperite, aparținând diferitelor etape de locuire. De asemenea, pe Platoul Cetății, în strânsă legătură cu complexe de locuire și cele meșteșugărești din acest punct, sunt și amenajările de aducțiune de apă, atribuite secolului al XV-lea, unele alcătuite din cilindri de lemn prinși cu inele (cercuri) de fier, altele din olane legate cu mortar hidraulic²⁶, orientate spre sud sau est-vest, dovedind că cetatea era aprovizionată cu apă dinspre Lisaura sau dinspre Dealul Tătărași²⁷.

Pe platoul aflat la SV de cetate, a fost descoperit două tezaure monetare, dintre care unul cu monede anepigrafe emise de Alexandru cel Bun (38 bucăți) și o monedă de la Petru Aron²⁸.

Șanțurile, de la care derivă primul toponim al sitului (Câmpul Șanțurilor), au fost identificate aproximativ în spațiile în care fuseseră localizate de K. A. Romstorfer, fiind orientate pe direcția NE-SV. Gropile zise căzăcești au fost identificate spre NE platoului (două) și spre centrul acestuia (două), având un diametru de aprox 2 m și o adâncime ce varia între 0, 80 și 1, 50 m. În interiorul acestor amenajări genistice, au fost descoperite cuptoare de tip firidă (în șanțul I), o înmormântare comună (șase schelete în șanțul II), arme și resturi de la monetăria lui Dabija Vodă, toate datate în secolul al XVII-lea²⁹, în timpul conflictelor din iulie-octombrie 1653 (dintre Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan și Timuș Hmelnițki), când cazacii au săpat șanțuri de luptă în apropierea cetății, așa cum ne arată Miron Costin „Peste noapte au făcut cazacii șanțuri și s-au întărit tabăra, cât nu mai era a gândi să-i mai dobândească”³⁰ și și-au realizat o tabără de șanțuri și care³¹.

La capătul de ESE al platoului (față de cetate), au fost descoperite două capele suprapuse (cea mai nouă investigată de K. A. Romstorfer³²) și un cimitir medieval, în care au fost identificate două niveluri de înmormântări, unul aflat la o adâncime mai mică (0, 55-0, 70 m) și altul situat la o adâncime mai mare (0, 90-1 m)³³.

Capela (biserica) de cimitir a avut două etape de construcție și funcționare. Nu se poate preciza data de construire a primei capele, cândva în secolul al XV-lea (deși cimitirul a început

²⁴ *Ibidem*, p. 756.

²⁵ Virgil Vătășianu et alii, în *Materiale*, VII, 1961, p. 625 (responsabil de sector Trifu Martinovici).

²⁶ Bucur Mitrea et alii, în *SCIV*, VI, 3-4, 1955, p. 762-763.

²⁷ E. I. Emandi, *habitatul urban și cultura spațiului*, Ed. Glasul Bucovinei, Iași, 1996, p. 458-460.

²⁸ Bucur Mitrea, B. Cîmpina, Gh. Diaconu, Al. Andronic, L. Bârzu, D. Constantinescu, N. Constantinescu, Gr. Foit, Tr. Martinovici, M. Mircea, M. Ochinciuc, Șt. Olteanu, Z. Székely, Șt. Ștefănescu, M. Turbatu, V. Vătășianu, *Șantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului*, *SCIV*, V, 1-2, 1954, p. 280.

²⁹ Bucur Mitrea et alii, în *SCIV*, VI, 3-4, 1955, p. 762.

³⁰ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediția P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 166.

³¹ C-tin Rezachevici, *Vasile Lupu – o domnie frământată de țeluri înalte*, în *Istoria Românilor*, vol. V *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1717)*, coord. Acad. Virgil Cândea, Ed. Enciclopedică, București, 2003, p. 157-158.

³² K. A. Romstorfer, *Op. cit.*, p. 25-26.

³³ Bucur Mitrea et alii, în *SCIV*, VI, 3-4, 1955, p. 764-768; Paraschiva-Victoria Batariuc, *Necropola medievală de la Suceava-Câmpul Șanțurilor*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 229-249.

să funcționeze la sfârșitul secolului al XIV-lea) dar s-a stabilit că încetarea existenței acesteia este legată de asediul din 1497. Capela a fost refăcută la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor și avea o înfățișare mai modestă decât prima (15 x 5, 50 m, fără altar), considerându-se că a funcționat până în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În interiorul celor două capele au fost descoperite morminte în cavouri din cărămidă, unele cu inventar destul de bogat ³⁴.

În cadrul cimitirului, în multe morminte se găsește o cantitate apreciabilă de lutuie arse, provenind, probabil, de la locuințele de secolul al XIV-lea, datate cu ceramică neagră specifică, care au fost distruse de înmormântările de secolele al XV-lea – al XVI-lea. Au fost cercetate 250 de morminte (până în 1955), cuprinse între sfârșitul secolului al XIV-lea și primele trei decenii ale secolului al XVI-lea. Este vorba de morminte obișnuite de copii și oameni maturi, având piese de inventar diferite: nasturi, cercei, inele, elemente de îmbrăcăminte, monede, care au fost legați de activitățile de pe platou sau din apropiere ³⁵. Fac excepție, prin construcția funerară și inventar, mormântul din cavou, desemnat cu nr. 236 și înmormântările din cele două capele. Printre primele fragmente vestimentare descoperite la Suceava se numără câteva manșete și gulere brodate cu fir de argint aurit și mătase divers colorată, găsite în morminte aparținând necropolei de la Câmpul Șanțurilor de lângă Cetatea de Scaun ³⁶.

Din păcate, o serie de intervenții contemporane (1975) au distrus restul mormintelor din acest cimitir medieval ³⁷, după cum au nivelat și alte complexe arheologice, care ar putea să apară în cazul unor noi investigații.

Întocmit

Conf. univ. dr. Dumitru D. BOGHIAN

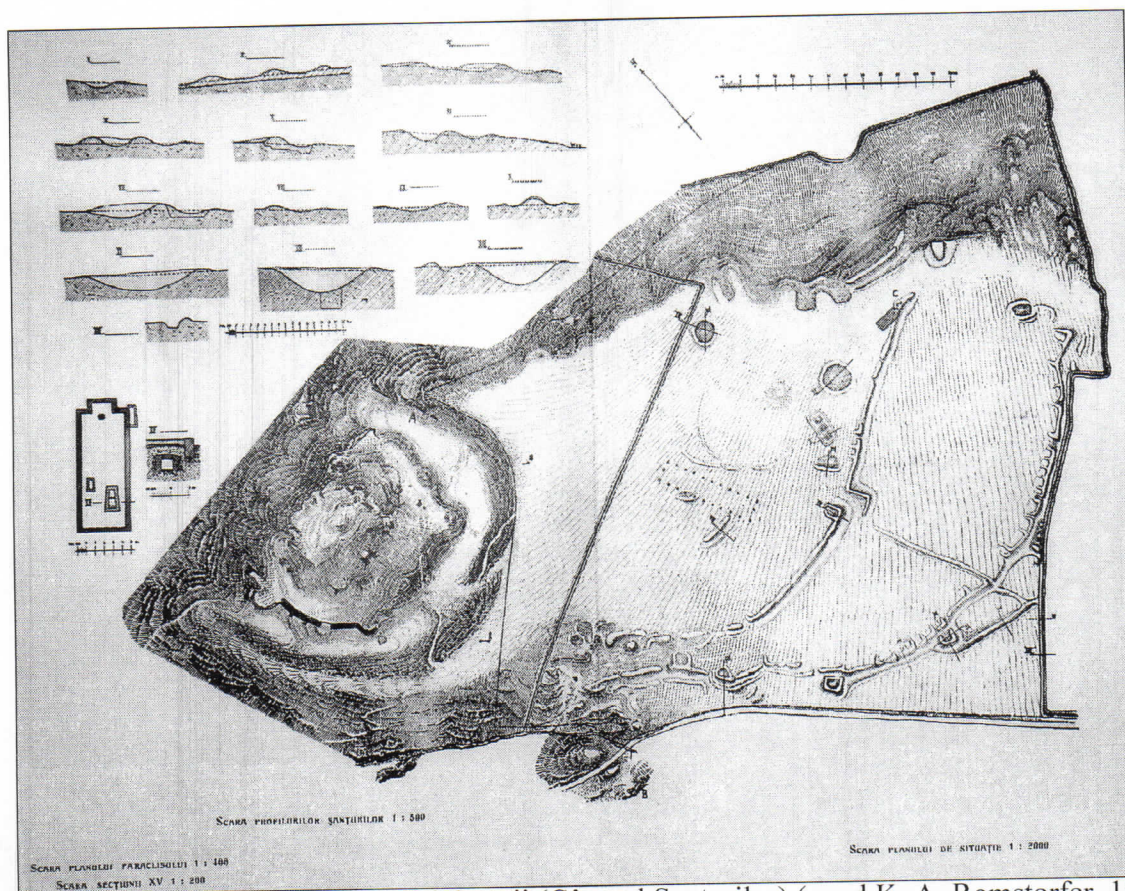

³⁴ Bucur Mitrea, I. Nestor, I. Casan, B. Cîmpina, D. Constantinescu, Gh. Diaconu, I. Dimian, Gr. Foit, V. O. Ionescu, Z. Székely, V. Vătășianu, *Șantierul Suceava*, SCIV, IV, 1-2, 1953, p. 354-355; Paraschiva-Victoria Batariuc, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 229-231.

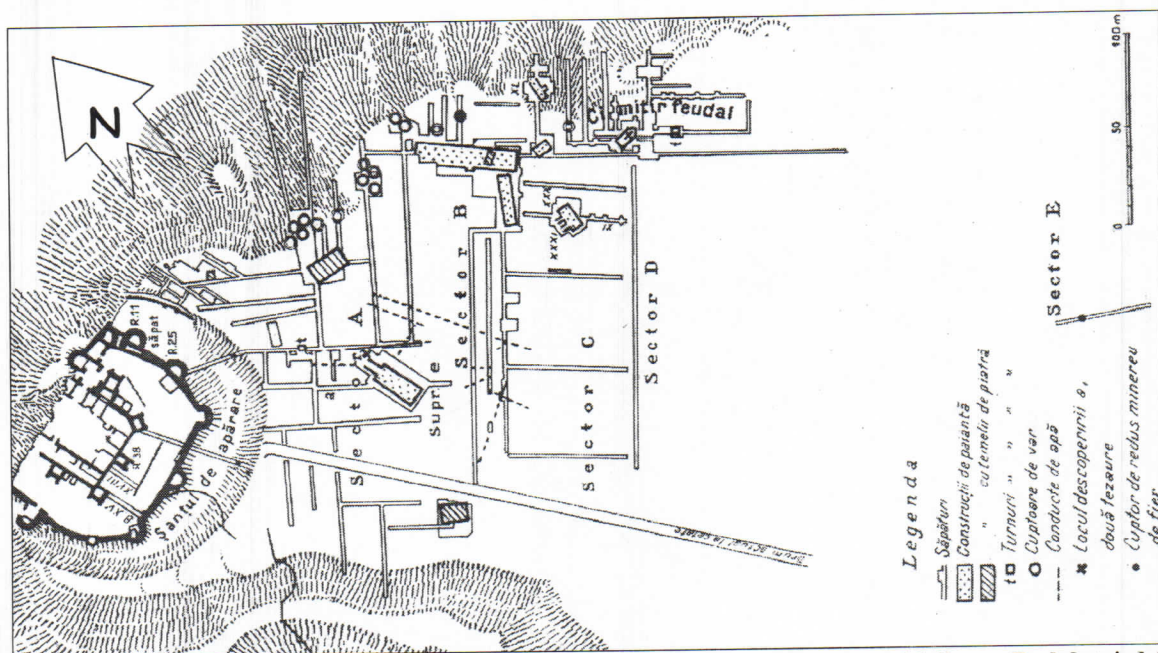
³⁵ Rodica Popovici-Baltă, N. Ursulescu, *Descoperiri arheologice din secolele XIV-XV de la Suceava-Parcul Cetății*, în *ArhMold*, IX, 1980, p. 93-101; M. Andronic, P. V. Batariuc, *Contribuții la cunoașterea evoluției habitatului uman în zona limitrofă a orașului Suceava*, XVII-XIX, 1990-1992, p. 18.

³⁶ Paraschiva-Victoria Batariuc, în *Crai Nou*,
http://www.crainou.ro/?module=displaystory&story_id=1587&edition_id=3946&format=html

³⁷ Paraschiva-Victoria Batariuc, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 238.

Cetatea de Scaun a Sucevei și Platoul Cetății (Câmpul Șanțurilor) (apud K. A. Romstorfer, 1913)

Cetatea de Scaun a Sucevei și Platoul Cetății (Câmpul Șanțurilor); (apud Mircea D. Matei, M. Nicorescu et alii, Șantierul arheologic Suceava, Materiale, VIII, 1962, fig. 13)

SV-II-m-B-05481

Clădirea administrativă a oraşului (Fosta Primărie, începutul secolului al XX-lea), azi Prefectură şi Consiliul Judeţean Suceava Municipiul SUCEAVA, str. Ştefan cel Mare, nr. 36

Istoric

La început epocii moderne primăria Sucevei a funcţionat, până la 1903, într-o locaţie din centrul istoric al oraşului din care se mai păstrează doar clădirea Liceului de Muzică (fosta Şcoala Generală nr. 2), clădire care a suferit mai multe etape de dezvoltare¹.

Odată cu construcţia noii clădiri a primăriei (la începutul secolului al XX-lea), noul centrul istorico-administrativ al oraşului se mută în parte de sud-est a oraşului, încadrându-se în noul program arhitectural şi edilitar al oraşului Suceava². Clădirea a fost construită în anii 1903-1904, în faţa Bisericii catolice *Sf. Nepomuk*, pentru administraţia orăşenească (Primărie), poliţie, pompieri, casa de economii şi muzeul oraşului³ (1925-1930)⁴.

În perioada interbelică, în această clădire a fost găzduită şi Societatea „Ciprian Porumbescu”. După cel de-al doilea război mondial, din anii '60 ai secolului al XX-lea, în această locaţie s-au aflat sediile organizaţiilor judeţene pcr şi utc şi Consiliul Popular regional (respectiv judeţean)⁵, iar în zilele noastre Prefectura şi Consiliul Judeţean Suceava.

Arhitectura

Această impunătoare şi frumoasă clădire, caracterizată prin supleţe şi armonie, este o construcţie din zidărie de cărămidă, acoperită cu olane şi tablă de cupru, ridicată în stil baroc, atât de caracteristic pentru multe din edificiile Sucevei din epoca modernă.

Iniţial (1903-1960), construcţia a avut forma literei „L”, cu subsol (demisol), parter şi două etaje. Imobilul are, în colţul din dreapta, un foişor de tip „moucharabieh/ muşarabieu” (împrumutat din arhitectura austriacă de după 1880, care închidea spaţiul interior faţă de cel exterior, al faţadei, având doar rol pur decorativ), închis pe verticala celor două etaje şi terminat cu un turnuleţ închis⁶.

În extremitatea nordică a edificiului, se găseşte un corp decroşat (fostul corp al casei de economii), mansardat la partea superioară, cu ferestre dreptunghiulare. Acesta se termină, la partea superioară, cu un fronton baroc, în trei registre, decorat cu stema Bucovinei şi un element de tip baroc (urna), care creează o impresie deosebită. Faţada acestuia este unită la nivelul etajelor întâi şi al doilea, prin trei ferestre cu vitralii mari ale sălii de şedinţe, cea centrală fiind mai înaltă, toate terminate semicircular şi completate de un profil arcuit. De altfel, acest corp este diferit compoziţional faţă de restul ansamblului.

Turnul cu ceas, decroşat din mijlocul clădirii, este înălţat cu mult peste acoperişul mansardat şi conferă echilibru şi zvelteţe întregului complex înalt de 52 m. La început,

¹ E. I. Emandi, Mihai Ştefan Ceaşu, *Să nu dărmăm, dacă nu ştii să construieşti*, Editura „Glasul Bucovinei”, Rădăuţi-Iaşi, 1991, p. 241.

² E. I. Emandi, *Habitatul urban şi cultura spaţiului*, Ed. „Glasul Bucovinei”, Iaşi, 1996, p. 442-443.

³ Arhivele Naţionale Bucureşti, Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Suceava, fond 4, Primăria oraşului Suceava, D. 69, 74/1903 şi D. 1 şi 2/1904.

⁴ E. I. Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, Editura Sport Turism, Bucureşti, 1985, p. 40-43.

⁵ Idem, V. Cucu, M. Şt. Ceaşu, *Suceava. Ghid de oraş*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1989, p. 65-67.

⁶ *Ibidem*, p. 65-66; Idem, M. Şt. Ceaşu, *Op. cit.*, p. 242; E. I. Emandi, *Habitatul urban...*, p. 443.

turnul avea, între etajul al doilea și al treilea, sculptată vechea stemă a orașului (Sf. Gheorghe ucigătorul de balaur)⁷.

La nivelul parterului, clădirea prezintă paramente cu bosaje ce încadrează ferestrele și îmbracă întreaga fațadă. Intrarea principală se află într-un portal semicircular, situat la parterul turnului central, străjuit de două coloane semicilindrice, care susțin balconul baroc de la nivelul etajului întâi. Astăzi, pe lângă intrarea principală, există două intrări laterale și o intrare închisă, în partea din spate.

Fațada clădirii are cinci rânduri de brâie liniare multiprofilate, care delimitează demisolul, parterul și etajele. Ferestrele sunt înalte și se termină diferit. Astfel, ferestrele demisolului sunt dreptunghiulare, cele ale parterului se termină semicircular, pe când cele ale etajelor se încheie dublu arcuit. Ferestrele etajului întâi, sunt decorate, la partea de deasupra, cu frontoane triunghiulare profilate. În acest fel, forma diferită a ferestrelor, creează o impresie estetică deosebită.

Colțurile foișorului închis, ale turnului central și ale corpului decroșat din partea stângă au fost prinse în paramente de bosaje de tip „rustic”.

Dintre cele 72 de încăperi (nu toate au făcut parte din construcția inițială), din care majoritatea au servit ca birouri pentru personalul administrativ local, se remarcă sala cea mare de ședințe de la etajul întâi. Aceasta are practicate, în peretele corpului decroșat din stânga, trei ferestre inegale, aflate pe înălțimea ambelor etaje, dotate cu frumoase vitralii.

În curtea din spatele clădirii, s-au aflat, până în anii '40 ai secolului al XX-lea, remiza de pompieri, remiza de trăsură și un grajd ce adăpostea la început taurul primăriei, construite din zid și acoperite cu olane.

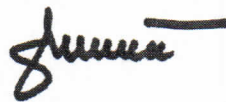
În locul acestora, s-a ridicat, în perioada 1968-1972, în stilul arhitectural al clădirii, un corp ce a conferit ansamblului un plan dreptunghiular, cu o curte interioară.

Întregul ansamblu a cunoscut lucrări de restaurare a fațadelor, cu praf de marmură și mozaic, respectându-se vechile detalii și profilaturi. De asemenea s-au realizat noi amenajări și compartimentări interioare, în conformitate cu destinația publică a imobilului. Se remarcă, în acest sens, fresca cu tematică istorică, realizată pe fundalul holului central⁸ al cărei autor este Emil Bârleanu, sculptor ce a realizat și statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare din parcul Cetății des Scaun.

La începutul secolului al XX-lea, această clădire administrativă se încadra într-un complex central, în care existau și alte asemenea edificii, din păcate demolate ulterior. Azi, spre stânga ansamblului există un păruț.

Întocmit

Conf. univ. dr. Dumitru D. Boghian

⁷ E. I. Emandi V. Cucu, M. Șt. Ceaușu, *Op. cit.*, p. 65-66; E. I. Emandi, M. Șt. Ceaușu, *Op. cit.*, p. 242; E. I. Emandi, *Habitatul urban...*, p. 443.

⁸ E. I. Emandi V. Cucu, M. Șt. Ceaușu, *Op. cit.*, p. 66-67; E. I. Emandi, M. Șt. Ceaușu, *Op. cit.*, p. 242; E. I. Emandi, *Habitatul urban...*, p. 443.

Edificiul Primăriei Suceava (1903-1904)

Edificiul Primăriei Suceava în primele decenii ale secolului al XX-lea

Salutare din Suceava.

PALATUL PRIMĂRIEI.

Edificiul Primăriei Suceava în deceniile interbelice

Edificiul Primăriei Suceava în deceniile interbelice

**Situl arheologic Vechiul centru medieval din municipiul SUCEAVA
Zona cuprinsa de str. P. Rareș (N), A. Ipătescu (E), N. Bălcescu (S),
Ștefan cel Mare (V), Epoca medievală și modernă (sec. XIV-XIX)**

Introducere

Urbanizarea medievală de la răsărit de Carpați a avut un caracter particular, determinat de condițiile existente în secolele al XIII-lea – al XIV-lea în acest spațiu: tendințele de manifestare ale unor formațiuni statale autohtone timpurii, întărite cu elemente maramureșene, influențele bizantine, mongole, ungare și poloneze, valurile de colonizare (oficiale și neoficiale) etc.¹

După cum au arătat cercetările arheologice, întemeierea orașului medieval Suceava se încadrează în procesul general de urbanizare care s-a desfășurat la răsărit de Carpați în secolul al XIV-lea. Debutând, probabil, ca așezare rurală (secolul al XIII-lea), Suceava s-a transformat treptat în oraș. Geneza orașului Suceava se poate data la mijlocul sec. al XIV-lea, înainte de întemeierea statului medieval Moldova², când, se pare, s-au conturat cele mai multe din condițiile de dezvoltare a așezării către statutul său urban de factură medievală (cadrul geografic favorabil de așezare și devenire³, pe interfluviul dintre Pârâul Târgului/Cetății (Cacaina)/Areni și Suceava (terasa de 60-70 m), rolul drumurilor comerciale de-a lungul Siretului și Sucevei/străvechi vad, drumul de-a lungul Siretului care tăia apa Sucevei, piață de schimb pentru așezările rurale numeroase din preajmă (de pe valea Șomuzului, Zona Rădăuți, cursul mijlociu și inferior al Sucevei etc.)/loc geografic central, dezvoltarea meșteșugărească (aparitia cartierelor de olari, fierari etc.) și comercială (dezvoltarea „pieței”, a târgurilor de vite, a ulițelor cu prăvălii), concentrarea locuirii, factori politici/existența unui voivodat de vale (M. D. Matei), existența primelor fortificații (șanț, val, palisadă), mutarea capitalei și Curții Domnești de la Siret la Suceava, construirea cetăților Șcheia (Cetatea de Apus) și, apoi, Cetatea de Scaun)⁴.

În judecarea modului de întemeiere al orașului Suceava, se pledează pentru modelul evolutiv autohton (M. D. Matei)⁵ combinat cu contribuția unor elemente slave și a celor colonizatoare germane (în răspândirea spre est a modelelor de organizare urbană central-europene și transilvănene) și armene (cu elemente ale modelelor urbane bizantine și orientale).

Procesul de devenire al orașului, inclusiv de extindere teritorială, se intensifică mai ales în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, și prin atenția dată acestei așezări de către domnie, fapt ce l-a determinat pe Petru I Mușat (1375-1391) să-și schimbe reședința domnească de la Siret la Suceava, în ultimul sfert al aceluiași secol. Atunci când Petru I Mușat și-a stabilit reședința la Suceava, așezarea urbană era dispusă pe un spațiu restrâns, fapt ce a determinat domnitorul să-și ridice curțile și biserica Mirăuți (care a fost prima catedrală mitropolitană) în afara perimetrului orașului, iar la est, pe promontoriul ce oferea posibilitatea apărării orașului, să ridice Cetatea de Scaun, după ce încercase același lucru prin ridicarea Cetății Șcheia, cetate puțin folosită. Datorită acestei evoluții, Suceava a fost menționată, la sfârșitul secolului al XIV-lea în *Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate*⁶.

Cercetări

Veche urbe moldavă, Suceava s-a bucurat de o deosebită atenție din partea istoricilor, și nu numai, care au investigat cu multă atenție diferitele categorii de izvoare⁷. De o deosebită importanță, pentru cunoașterea devenirii Sucevei, de-a lungul evului de mijloc, sunt cercetările arheologice, începute de K. A. Romstorfer și, mai ales, cele desfășurate de-a lungul deceniilor postbelice, în cadrul cunoscutului Șantier Suceava-Cetatea Neamțului, prilej cu care au fost

clarificate numeroase probleme legate de începuturile, dezvoltarea spațială și urbanistică, statutul economico-social și politico-militar al acestuia, care au permis elaborarea unor valoroase lucrări de sinteză, care surprinde mai bine locul și rolul orașului⁸. Cu toate acestea, deși s-au făcut pași importanți pe calea cunoașterii dezvoltării urbanistice a Sucevei, persistă foarte multe lucruri nelămurite, astfel încât fiecare spațiu din centrul vechi poate oferi noi date, evident cu prilejul unor viitoare săpături arheologice sistematice.

Etapele de evoluție a vechiului centru medieval al Sucevei

I. Secolele al XIII-lea – al XIV-lea

A. Etapa preurbană

Inițial, în calitate de așezare rurală (secolul al XIII-lea) locuirea de la Suceava avea un caracter răspândit (a se vedea fragmentele ceramice descoperite în punctul „Șipot”, o monedă bulgărească și un engolpion de secolul al XIII-lea). În sectorul Șipot au fost descoperite locuințe de suprafață cu o singură încăpere, cu pereții de lemn susținuți pe o talpă de lemn⁹.

B. Etapa urbană premușatină (?)

În perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XIII-lea și prima jumătate a secolului al XIV-lea, se încadrează descoperirile din așa-numitul *nivel premușatin*, în care Suceava a început să aibă aspectul și caracteristicile economico-sociale ale unui oraș se constată concentrarea locuirii într-un spațiu relativ restrâns, cu un nivel arheologic de cultură relativ bogat și continuu dar dispersat (o suprafață cu diametrul de cca. 800-900 m).

Primei jumătăți a veacului al XIV-lea îi sunt atribuite primele fortificații cu șanț și palisadă (de menționat că șanțul de apărare nu a fost explorat în întregime din cauza pânzei freatice), care închideau o suprafață de circa 3-5 ha, în care locuirea, estimată la circa 100-120 de gospodării și 450-500 de locuitori, (în care se găseau spații pentru agricultură, grădinărit, creșterea vitelor etc.) se concentrase pe lobi care se desprindeau spre NE și E din platoul structural pe care se află orașul (zona Mirăuți-Șipot)¹⁰. Șanțul de apărare avea 6 m lățime (în zonele unde partea superioară era păstrată) fără ca adâncimea acestuia să cunoască. Deosebit de curioasă este dispunerea palisadei înaintea șanțului de apărare¹¹ (dacă îl considerăm medieval și nu a aparținut altei epoci istorice – eneolitic, epoca bronzului sau dacă nu împrejmuită o eventuală zonă fortificată/curte boierească/voivodală din viitorul oraș). De asemenea, trebuie arătat că șanțul de apărare nu a fost (sau nu a putut fi urmărit) întreg traseul său și nu s-au făcut investigații în partea estică a perimetrului său, pentru a identifica modul în care se închidea această fortificație. Locuirea era mai deasă în zona viitoarei biserici Mirăuți și mai „aerisită” în sectorul Șipot.

Este o zonă prielnică viețuirii umane, ferită de vânturile dominante din nord, cu pânză freatică accesibilă, cu o bună expunere spre est, în apropierea pârâului Căcaina (în acest spațiu au fost descoperite multe locuiri anterioare: cultura Cucuteni, faza A 3 în zona Mirăuți; culturile Criș, ceramicii liniare, Precucuteni, Cucuteni B, epoca bronzului/culturile Komarovo-Costișa și Noua, sec. VI-VII etc., în zona Șipot¹²). Aceste vestigii, datate în secolele al XIII-lea – al XIV-lea, sunt foarte greu de localizat spațial, din cauza distrugerii nivelului premușatin de densele locuiri ulterioare.

În acest spațiu, au fost găsite elemente care vorbesc de standardizarea producției meșteșugărești (primele cuptoare de ceramică, de redus minereul), fără a exista indicii clare că așezarea a cunoscut o fază de tranziție ca cea de „târg”.

A fost, probabil, perioada în care pe teritoriul orașului Suceava a apărut un centru politic, căruia M. D. Matei i-a atribuit statutul de centru politico-administrativ de capitală de voivodat

(Voivodatul de Suceava). Se pare că în aceste condiții s-a produs, în contextul politic de la sfârșitul secolului al XIV-lea, mutarea capitalei Moldovei de la Siret la Suceava¹³. Deși s-au lansat aceste ipoteze, există însă foarte puține argumente arheologice și istorice care să o susțină.

II. Perioada Petru I Mușat – Alexandru cel Bun

Odată cu mutarea capitalei la Suceava (după 1377), Petru I Mușat a luat o serie de măsuri pentru edificarea unei Curți Domnești, chiar dacă aceasta era inițial din lemn, care a început să joace un rol important în gruparea locuirii și extinderea acesteia. Probabil că în această perioadă a fost dezafectată fortificația anterioară (șanțul și palisada), orașul dezvoltându-se spre NV, V și SV, fără să i se cunoască limitele. Nu se cunoaște dacă în această perioadă orașul a avut o nouă fortificație și care a fost traseul acesteia. Logic, aceasta ar fi trebuit să existe. Este o provocare pentru cercetările ulterioare.

În vremea lui Alexandru cel Bun (1400-1432), la Curtea Domnească s-a ridicat prima mare construcție de piatră (C3), la est, care a înlocuit, probabil, o altă din lemn. Tot în vremea sa, s-a continuat dezvoltarea structurii urbane a orașului. Din păcate, din cauza distrugerilor ulterioare, nu se pot realiza decât decupaje ale activității și înfățișării urbane din Suceava începutului secolului al XV-lea. De asemenea, nu se pot face decât presupuneri referitoare la structura etno-demografică a orașului și la jurisdicția sa.

Extinderea orașului către NV, V și SV era legată și de nevoia de a găsi un cadru solid și spațiu, pe platoul structural, pentru întemeierea construcțiilor civile și religioase, odată cu creșterea populației, specializarea economiei urbane și conceperea unui program de dezvoltare urbană a noii capitale.

Treptat, nucleul locuirii a început să se mute dinspre Mirăuți și Șipot spre Curtea Domnească, care a căpătat un rol polarizator. În jurul Curții Domnești a început să se grupeze casele boierilor, marilor negustori și meșteșugari, s-a constituit rețeaua stradală și piața¹⁴, deoarece odată cu domnitorul au venit la Suceava numeroși curteni și însoțitori. Se pare că acest moment a fost un semnal important pentru stabilirea la Suceava a numeroși coloniști de natură germanică și armeană (constructori, meșteșugari, negustori etc.), unii veniți cu încurajare domnească, care au avut un rol de seamă în deplina manifestare ca oraș a Sucevei. Astfel, Suceava a devenit un important oraș al domniei, deschis către comerțul intern și, mai ales, extern.

Este posibil ca la sfârșitul secolului al XIV-lea, perimetrul orașului Suceava să se fi aflat pe aliniamentul Șipot – S și V de Curtea Domnească – N de Biserica Sf. Dumitru – Str. Dimitrie Dan, închizând o suprafață de peste 35 ha, în care se găseau principalele instituții urbane: Curtea Domnească, Biserica Sf. Gheorghe Mirăuți, Biserica Sf. Dumitru, piața, vama, sfatul orășenesc, locuințe și ateliere meșteșugărești¹⁵. Este posibil ca această structurare spațială să fi durat până după domnia lui Alexandru cel Bun.

Este greu de spus, așa cum arătam deja, dacă pe perimetrul menționat au existat fortificații cu val și palisadă, așa cum s-au cunoscut ulterior. Oricum, se consideră că fortificația de secolul al XV-lea ar fi fost începută și realizată încă din vremea lui Alexandru cel Bun și consta dintr-un șanț de apărare cu secțiunea în formă de V (lățimea părții superioare – 9-10 m), cu palisadă dublă (în interiorul și exteriorul șanțului), realizată din trunchiuri masive de copac¹⁶, cu diferite amenajări (în completarea întăriturilor naturale), care sporeau eficacitatea acestei structuri defensive. Nu este exclus să fi existat un sistem încheiat de fortificații ale orașului.

Probabil că traseul fortificației se găsea pe aliniamentul: grădina Bisericii Sf. Ioan-Hotel Bucovina-spatele Liceului „Petru Rareș”-vest Liceul „Ștefan cel Mare”-cuesta NE a platoului-

valea râului Suceava, închizând o suprafață de peste 100 ha ¹⁷ (cu Curtea Domnească, locuințe, sedii administrative, biserici și necropole, ateliere, magazine și depozite, grădini etc.). În aceste condiții, pare că s-a prefigurat, încă de la începuturile dezvoltării capitalei, un plan de extindere a acesteia.

Acestei etape, îi aparține, după M. D. Matei, prima biserică catolică descoperită la Suceava (a aparținut comunității germane, grupată între străzile P. Rareș, Dimitrie Dan și Prunului; construită în ultimul sfert al secolului al XIV-lea și dărmată în jur de 1410), cea aflată la cca. 60 m NNV de Curtea Domnească, în apropierea bisericii Sf. Dumitru, cu două etape de construcție și funcționare, cu fundații de peste 1, 50 m adâncime, cu ziduri groase de peste 1 m și două turnuri care flancau fațada de vest ¹⁸. Ulterior, această biserică a fost atribuită (E. I. Emandi) ritului ortodox, considerându-se că a avut hramul Sf. Dumitru ¹⁹.

De asemenea, la sfârșitul sec. al XIV-lea a fost edificată și Biserica Mirăuți (construită între 1380-1390 și devenită din 1402 biserică mitropolitană), în jurul căreia a început să funcționeze o necropolă urbană ²⁰.

Dintre locuințele atribuite aristocrației orășenești medievale poate fi menționată casa cu beci din sectorul CD₂, lucrată din bârne ²¹. De altfel, multe dintre construcțiile medievale de la Suceava (chiar și cele de pe Platoul Cetății) au fost din lemn, așa cum este cunoscut și în cazul altor orașe, fără să prezinte diferențieri nete față de situația din Europa est-centrală și de SE.

De o importanță deosebită pentru viața economică a orașului au fost atelierele meșteșugărești cu diferite specializări. Astfel, în zona Curții Domnești, au fost cercetate o serie de locuințe-atelier ale meșteșugarilor și gropi cu deșeuri de producție ²², afectate de nivelurile de construcție din vremea lui Alexandru cel Bun. De asemenea, un cartier meșteșugăresc a existat la Șipot, unde meșteri olari nemți lucrau ceramică de factură cenușie, uzuală, decorată cu motivul „brăduț” ²³.

III. Perioada Iliș I (1432-1433) – a doua domnie Alexandru Lăpușneanu (1564-1568)

Este perioada cu episoade de deosebită dezvoltare (etapa Ștefan cel Mare...) și distrugerii (năvălirile turcești și poloneze – 1476, 1497, 1538) a orașului medieval Suceava, încheiată cu mutarea capitale la Iași, ultima măsură conducând la o anumită stagnare a devenirii orașului Suceava. Totuși, rolul de capitală a țării (cu sfatul domnesc, scaunul de judecată domnească, vama principală, dreptul de depozit, scaun mitropolitan, „școli” etc.) a favorizat dezvoltarea economico-socială, urbanistică, administrativă și politică a orașului, care, la 1476, „era înconjurat cu șanțuri și palisade. Casele și bisericile erau de lemn și acoperite cu șindrilă. Numai castelul Sucevei era clădit din piatră cu tencuială, pe o coastă în afara orașului. Acesta rezista și era bine înzestrat” ²⁴.

În această perioadă se extinde orașul spre NV, V și SV, către centrul platoului structural pe care se afla așezarea, suprafața sa atingând o suprafață de cca. 108 ha. În această etapă, orașul era delimitat de o fortificație (șanț și palisadă) care urma traseul: grădina Bisericii Sf. Ioan-Hotel Bucovina-spatele Liceului „Petru Rareș”-vest Liceul „Ștefan cel Mare”-cuesta NE a platoului-valea râului Suceava ²⁵. Având o asemenea întindere, orașul avea mai multe cartiere și, respectiv, mahalale, unele delimitate pe ulițe (ulița rusească, Ulița Mare Armenească) sau pe meserii (blănari, jocari, olari etc.), organizați pe frații/bresle ²⁶.

Compoziția etnică a locuitorilor Sucevei era eterogenă. Alături de români, s-au așezat sași, armeni, ruși, italieni, greci, unguri, polonezi, evrei, turci, fiecare etnie cu propriile lăcașe de cult și forme de organizare, desfășurând diferite activități meșteșugărești și comerciale ²⁷.

În perioada 1432-1564, în Suceava au continuat să se dezvolte meșteșugurile. Astfel, prelucrarea metalelor a avut un rol deosebit. Pe lângă atelierele de pe Platoul Cetății ²⁸, care au funcționat în secolele XV-XVII, unde se lucra pentru nevoile nemijlocite ale cetății, foarte importante sunt descoperirile din zona Șipot-Cut/mahalaua Țigănia (ulterior), unde asemenea instalații au funcționat și în secolul al XV-lea ²⁹. Asemenea meșteri metalurghi și prelucrători sunt cunoscuți la Suceava, în secolele XV-XVII, și din izvoarele scrise ³⁰.

Importantul efort constructiv (civil, religios și militar) nu s-ar fi putut realiza fără existența meșterilor specializați în prelucrarea pietrei, lemnului și în construcții. Aceștia, localnici sau veniți dinspre Transilvania, au contribuit la ridicare, în piatră, a Curții Domnești, a numeroase case (unele de zid), fântâni și biserici ³¹.

Viața orașenilor, indiferent de rangul social, solicita obiecte de încălțăminte, îmbrăcăminte, produse alimentare și băuturi, ceramică etc. Meșteșugari direcți s-au asociați acestor meserii (tăbăcari/pielari, curelari, cizmari, blănari etc.) sunt cunoscuți din diferite izvoare scrise și arheologic, un cartier al acestora găsindu-se în zona Șipotului, pe ulița Sf. Vineri, acolo unde a fost descoperită o biserică ortodoxă ³², identificată cu Biserica Sf. Vineri/Sf. Paraschiva (a doua jumătate a secolului al XV-lea), considerată că îi patrona pe meșterii blănari ³³.

Țesătorii, croitorii, postăvarii de la Suceava sunt menționați într-o serie de documente din secolele XV-XVII, având ateliere pe diferite ulițe (Podgoria, Crimca, Ulița Fruntea, Sf. Vineri, Sf. Toader etc.) ³⁴. Pitari, morari, măcelari (care își desfășurau activitatea pe Ulița Datornicilor), berari, cârciumari sunt, de asemenea, menționați în diferite locații ale orașului medieval ³⁵.

Deosebit de dezvoltat a fost meșteșugul olăritului, numeroși meșteri fiind cunoscuți prin izvoarele scrise. Vasele și ceramica decorativă, de factură uzuală și fină, erau arse în cuptoare simple, mai numeroase, și cuptoare evolute, cu două camere, despărțite de un grătar. Olarii erau grupați (având în vedere pericolul de incendiu) la margine vetrei orașului: zona Șipot, Parc (Dom Polski), în partea de VSV, în jurul bisericilor Sf. Nicolae, Sf. Cruce și Sf. Toader ³⁶.

De asemenea, la Suceava sunt cunoscuți aurari, unul în apropierea Curții Domnești (cu locuință cu temelie de piatră și unelte specifice), bronzieri, meșteri monetari/bănari, zugravi/pictori, bărbieri etc. ³⁷

Activitățile comerciale se desfășurau în diferite piețe/târguri, bine cunoscute pentru secolele următoare și unele ulițe comerciale, cu dughene, dintre care unele aveau pivnițe căptușite cu lemn, piatră sau cărămidă ³⁸.

Din punct de vedere constructiv, în această îndelungată perioadă, se încadrează etapa de înflorire a Curții Domnești, în vremea lui Ștefan cel Mare (1457-1504) și a urmașilor acestuia, în care a fost construit corpul C4, pe latura de est, în continuarea corpului C3 și, într-o primă subetapă, corpul C5, pe latura de nord; într-o a doua subetapă, a fost restructurat corpul C5, pe întreaga latură de nord, având și turn de intrare. Pe parcursul secolului al XVI-lea au fost efectuate unele reparații și modificări, atestate de numeroasele piese de arhitectură înglobate în contraforturile adăugate ³⁹.

Din izvoarele scrise sunt cunoscute casele Mănăstirii Moldovița (1448), pe „ulița care ducea drept la cetate” ⁴⁰ (Ulița Cetății), casele lui Gheorghe heregar (1449), „în mahalaua Sucevei” ⁴¹, două biserici (1461), una ortodoxă și una rusească, „în mahalaua târgului”... „ce au ars” ⁴².

Casele descoperite în Suceava secolelor al XV-lea – al XVI-lea erau de tipuri diverse, ilustrând, se pare, rangul social și politico-militar, destinațiile și funcționalitățile acestora (ateliere meșteșugărești, dughene, depozite și magazine, locuințe propriu-zise etc.). Unele dintre aceste locuințe erau de dimensiuni mici (5/7 x 2 m/3), cu una-două încăperi, adâncite în sol, fiind

construite din lemn lipit cu lut ⁴³, altele erau locuințe de suprafață, construite din bârne unse cu lut, cu sau fără beciuri/pivnițe (tot de dimensiuni mici 5/7 x 2 m/3) ⁴⁴, sau din piatră (mai ales din secolul al XVI-lea) ⁴⁵. În casele domnești, cele boierești și ale aristocrației urbane (patriciatul orășenesc) existau probabil amenajări după moda epocii, în multe dintre acestea găsindu-se instalații de încălzit elaborate de tipul sobelor cu cahlă/teracote, ceramică fină și uzuală locală și de import ⁴⁶.

În timpul cercetărilor arheologice efectuate în deceniile postbelice au fost descoperite pe teritoriul medieval al Sucevei nu mai puțin de 90 de locuințe, dintre care cele mai multe datează din veacurile al XV-lea și al XVI-lea, oferind o imagine relevantă asupra întemeierii habitatului ⁴⁷, a modului de construcție și funcționare a acestuia. Întregul complex de locuire al Sucevei și multe din monumentele sale, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, au suferit o puternică distrugere prin incendiu ⁴⁸. În aceste condiții este greu de reconstituit înfățișarea Sucevei chiar în vremea lui Ștefan cel Mare, când a cunoscut una dintre cele mai însemnate dezvoltări. Secolul următor (al XVI-lea) a fost o perioadă de refacere. Din păcate, din cauza desfășurării cercetărilor arheologice în campanii și colective diferite, a unor săpături nevalorificate științific sau chiar pierdute și a unor imprecizii de localizare, nu este posibil, deocamdată, să se facă o plasare în spațiul locuit al Sucevei din secolele XV-XVI a tuturor locuințelor, pe etape de devenire, pentru a se surprinde evoluția și dinamismul habitatului.

Ca monumente, în afară de Curtea Domnească, în secolele al XV-lea – al XVI-lea au fost construite numeroase biserici, astfel încât, la începutul secolului al XVII-lea (1606) un călător anonim catolic italian menționa că Suceava era un „oraș mare și populat, foarte vechi, care este reședință nu numai a principilor Moldovei, ci și a mitropolitului, care își are și astăzi scaunul acolo”...”se află peste 24 de biserici și mănăstiri de rit ortodox de zid” ⁴⁹, multe dintre acestea dispărând în perioada următoare ⁵⁰. Multe dintre aceste biserici au fost distruse ulterior: Sf. Theodor, Sf. Atanasie, două biserici catolice, o biserică rusească, două biserici în Tătărași, Sf. Paraschiva, Sf. Apostoli Petru și Pavel, Înălțarea lui Isus Hristos, Izvorul Maicii Domnului, Sf. Arhangheli, biserica din Areni și Adormirea Maicii Domnului ⁵¹, altele au cunoscut etape de refacere de-a lungul timpului.

De asemenea, se remarcă Biserica Sf. Dumitru (ctitorie 1534-1535, Petru Rareș) și turnul lui Alexandru Lăpușneanu (1560-1561), Biserica Sf. Înviere (ctitorie 1551, Doamna Elena Rareș), Biserica Sfântul Gheorghe (ctitorie 1514 Bogdan cel Orb, terminată 1522, Ștefăniță Vodă), Biserica "Sf. Cruce" (ctitorie 1522, Cristea Hancoian), Biserica Sfântul Nicolae (ctitorie sec XVI, refăcută 1611 de vistiernicul Nicoara Prăjescu, Biserica Sfântul Simion (Turnu Roșu) (ctitorie 1513, armeanul Donig).

IV. Perioada dintre începutul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu (1564) și anexarea Bucovinei la Austria (1774)

Mutarea capitalei Moldovei de la Suceava la Iași (1564) a avut, fără îndoială, efecte negative asupra dezvoltării orașului care face obiectul studiului de față. Astfel, deși continuă să aibă Curtea Domnească, aceasta devine secundară. O situație asemănătoare cunoaște și viața economică, Suceava găsindu-se oarecum lateral față de căile principale de comunicație și comerț. În ceea ce privește habitatul, chiar dacă secolul al XVI-lea a însemnat o perioadă de refacere și redresare după distrugerile din perioada precedentă, spațiul locuit s-a extins foarte puțin, ocupând toate zonele libere. Se observă o ocupare a spațiilor destinate vechilor fortificații (șanțul de apărare) și înglobarea unor părți importante din satele Tătărași și Areni (spre SV) ⁵².

La sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor s-au luat măsuri de extindere a spațiului construit, evident prin trasarea și realizarea unui alt sistem de fortificație (cunoscut dintr-un document de la 1785⁵³), la circa 200-400 m vest de cea anterioară, având tot un traseu arcuit⁵⁴. Această nouă fortificație închidea o suprafață de cca. 130 ha, cuprinzând 300-400 case armenesti, 40 catolice și 700 moldovenești⁵⁵. În partea de vest a orașului locuirea era mai rarefiată, oarecum mai densă în zona Tătărași (spre sud) și cartierul armenesc (spre NV).

Centrul vechi al orașului a continuat să fie inima socio-economică și administrativă, concentrând, în jurul Curții Domnești instituțiile, locuințele patriciatului, ateliere, dughene și prăvălii, depozite etc. *Catastiful (Hrisovul) breslei blănarilor și cojocarilor* (1673) ne oferă știri despre ulițele Sucevei și locuitorii acesteia: Ulița Podgoria (Sub Cetate), Ulița Fruntea, Ulița Ponea, Ulița Crimca, Ulița Sfânta Vineri, Ulița lui Mane, Ulița Mitropoliei, Ulița Sfântul Nicolaie, Ulița Sfântul Theodor⁵⁶. Din documente ulterioare sunt cunoscute și alte ulițe: Datornicilor (1761), Sfântul Ioan (1764), Boierească/Domnească (1768), Dinvoc (1773), Drumul/Ulița de la Tătărași, Ulița Târgului etc.⁵⁷

În același timp, au fost menționate locuri de târg/piață, unde se desfășurau multe dintre activitățile comerciale: târgul de jos (cel vechi, în zona de la nord de Biserica Sf. Dumitru, menționat la 1643) și târgul de sus (cel nou, în zona Autogării, menționat la 1761), lângă târgul de pește (1656). La NE de intersecția dintre Ulița Datornicilor și Ulița Fruntea, se găsea Târgul Boilor (1756)⁵⁸ și dughene⁵⁹.

Din punct de vedere constructiv, între secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, chiar dacă orașul se afla în declin, având „zidurile goale”...și „bisericele și casele părăsite și devastate”⁶⁰, din cauza războaielor și ocupării părții de nord a Moldovei de polonezi, se remarcă etapa constructivă de la Curtea Domnească din vremea lui Vasile Lupu (1634-1653), în care s-au realizat ultimele mari reparații, intervenții surprinse, până în prezent, la capătul de sud al corpului C4 (cunoscute și documentar) și la nivelul etajelor, bolților și șarpantelor⁶¹. În fața Curții Domnești, a fost ctitorită, de același domnitor, biserica Sf. Ioan Botezătorul (a beizadelelor sau a Coconilor, 1642), care a avut funcția de paraclis domnesc, a fost refăcută și extinsă biserica Mirăuți⁶².

Merită a fi amintite și alte construcții, printre care Turnul lui Petru Șchiopul, de lângă biserica Sf. Gheorghe (1589), Turnul de la mănăstirea Zamca (1606), Baia turcească (1634), Bolnița lui Crimca (1619)⁶³, a fost extinsă aducțiunea de apă a orașului, fiind construite mai multe fântâni⁶⁴.

În această perioadă, în oraș existau numeroase locuințe de lemn și lut, mai ales în mahalale. Sunt cunoscute documentar și case de piatră, cu pivnițe, cum este cea datată ante 1627, pe care domnitorul Miron Barnovschi a cumpărat-o de la Ionașcu Pogle⁶⁵. Această casă și-a păstrat, de-a lungul timpului, destinația de han, cu „dughene, magazii și grajduri pentru călători”, ale cărei venituri reveneau Mitropoliei de la Suceava, pentru „nevoile lămpilor Mănăstirii Sfântului Ioan cel Nou”⁶⁶. Documentar mai sunt menționate casele diferiților târgoveți, cu sau fără pivnițe, cu mai multe încăperi, cu ganguri și cerdace⁶⁷. Este posibil ca locuințele care au fost construite mai durabil să fi fost utilizate și în perioada următoare, sau înglobate (pivnițele) în noile construcții.

V. Perioada 1774 – 1918 (Suceava în perioada dominației austriece)

Vechiul centru medieval al orașului Suceava s-a caracterizat, în epoca modernă, printr-o serie de fenomene de continuitate urbanistică, e drept mai puține, și discontinuitate, deci printr-o devenire contradictorie. Deși intravilanul orașului se extinde, ajungând la 170 ha (1785),

activitățile administrative, comerciale, sociale se desfășurau în centrul vechi. Abia către sfârșitul secolului al XIX-lea, o serie de instituții administrative și juridice au început să fie construite spre vest de centrul vechi.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea se observă o rarefiere a locuirii în vatra orașului și o concentrare a acesteia spre SSE și NNV. În secolul al XIX-lea a fost constată o ușoară creștere teritorială și demografică, în funcție de noile ocupații industriale, comerciale și feroviare (în partea a doua a veacului)⁶⁸. În etapa 1774-1815 Suceava a dobândit rangul de oraș comercial, cu magistratură proprie și privilegiul de a ține târg anual. Între 1815-1918, orașul comercial Suceava devine capitală de district⁶⁹, statut care a avut influență și asupra înfățișării sale.

Până la incendiul din 1854 (care nu a fost singurul – 1808, 1840, 1848, 1852), când a ars o treime din oraș (marea majoritate a locuințelor din zona Sf. Dumitru erau din lemn și foloseau hornuri colective), locuințele, inclusiv cele din centru, erau construite cu un singur nivel (din cauza materialelor de construcție), fiind ridicate, în majoritate, din lemn și lut, fără sobe și ferestre de sticlă, de regulă cu o singură încăpere și acoperite cu șindrilă⁷⁰.

Deși, la începutul secolului al XIX-lea, au existat câteva tendințe de occidentalizare a unor construcții, de-abia în anul 1856 autoritățile locale cereau ca „Suceava să fie și el în rândul celorlalte orașe din monarhie sub aspect edilitar și nu un oraș înapoiat ca acum”⁷¹, inițiindu-se planuri de sistematizare, verificate de comisia locală provincială. Practic în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a schimbat radical fața vechiului centru medieval al Sucevei⁷².

În zona centrală, au început să fie construite clădiri de piatră cu două etaje, case din cărămidă, cu mai multe încăperi, acoperite cu tablă și țiglă, cu balcoane și ferestre spre fațadă (anexele se găseau spre interiorul curților), cu fațade caracterizate prin bun gust. În zonele de la marginea vechii vetre (Mirăuți), Șipot etc.)⁷³ dominante erau clădirile cu parter. În mod evident, la construirea noilor clădiri au fost dezafectate, până la nivelul de călcare, toate construcțiile vechi, astfel încât multe edificii medievale au dispărut, conservându-se numai pivnițele de la partea inferioară a acestora, care, în unele cazuri au fost împrumutate de noile stabilimente.

Dintre construcțiile cu aspect deosebit, se remarcă clădirile Școlii Elena Doamna, Liceului Ștefan cel Mare, Cazarma, Hotelul Langer, Hotel Bucovina, La Cerbul de Aur, La Trei Coroane, La Craiul Negru, Hotel Moldavia, La Para de Aur, Vechea Primărie, Casa Polonă, Casa Națională, Clubul de tir, Vila Pruncu etc. Al doilea oraș al Bucovinei, Suceava începea să semene cu Cernăuțiul. În arhitectura acestora s-au împrumutat numeroase elemente neoclasiche și eclectice⁷⁴.

Vechile ulițe, târguri/piețe și-au păstrat cu puține modificări, locațiile, dar și-au schimbat denumirile. În vechiul centru medieval, au fost construite și alte clădiri cu destinația de dughene, băcănii, ateliere, mici întreprinderi, magazine. Multe din aceste clădiri au fost transformate, în anii 1956-1980 în spații de depozitare, pentru ca după anul 1980 să fie demolate pentru a se construi noile edificii⁷⁵.

Din păcate, din vechiul centru medieval al Sucevei nu au mai rămas decât câteva monumente izolate, insuficiente pentru a ne forma o imagine reală despre înfățișarea de altă dată a orașului și nici măcar pentru a considera localitatea oraș-muzeu. Dacă Suceava medievală a dispărut în urma vicisitudinilor istoriei și a sistematizării din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Suceava secolului al XIX a fost distrusă în anii postbelici, mai ales după 1980, imaginile foto și descrierile de epocă fiind singurele care mai pot să ne redea chipul acesteia. În același timp, mai există încă multe zone, în vechiul centru istoric și la marginea acestuia, care, deși restrânse, ar mai putea furniza, în cazul unor cercetări arheologice, importante date stratigrafice și de planimetrie a orașului medieval Suceava.

NOTE:

¹ St. Pascu, C. Cihodaru, M. D. Matei, P. I. Panait, *Situația etno-demografică și habitatul din spațiul carpato-dunăreano-pontic: satele, târgurile, orașele și cetățile*, în * * * *Istoria Românilor*, vol. III, *Genezele românești*, coord. Șt. Pascu, Răzvan Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 504-522.

² Mircea D. Matei, *Aspecte particulare ale procesului formării orașului medieval Suceava*, în *RI*, t. 34, 12, 1981, p. 2247-2260; Idem, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții. Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Ed. Academiei, București, 1989, p. 13-34.

³ E. I. Emandi, Mihai Ștefan Ceașu, *Să nu dărmăm, dacă nu știi să construiești*, Ed. Glasul Bucovinei, Rădăuți-Iași, 1991, p. 19-29; Idem, *Habitatul urban și cultura spațiului*, Ed. Glasul Bucovinei, Iași, 1996, p. 22-29.

⁴ *Ibidem*, p. 30-31.

⁵ Mircea D. Matei, *op. cit.*; Idem, *Opinii cu privire la orientările actuale în cercetarea românească a orașului medieval*, în *HU*, 1993, 1, nr. 1, p. 9-19; Idem, *În ce stadiu de evoluție se putea afla Bacăul la începutul secolului al XV-lea ?*, în *HU*, 1994, 2, nr. 2, p. 221-229; Idem, *Sugestii cu privire la abordarea problemei genezei și evoluției orașului medieval românesc extracarpatic*, în vol. *Evul mediu timpuriu în Moldova*, Chișinău, 1994, p. 44-70; Idem, *Câteva precizări cu privire la contribuția arheologiei la cunoașterea civilizației urbane medievale românești*, în *HU*, 1995, 3, nr. 1-2, p. 47-55; Idem, *Din nou despre elementele etnice străine din orașele est-carpătice de la finele secolului al XIV*, în vol. *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*, Focșani, 1999, p. 106-119; Idem, *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească până în secolul al XVII-lea*, Ed. Helios, Iași, 1997, 271 p.; Idem, *Necesitatea tipologizării orașelor medievale românești extra-carpătice*, în *Suceava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei*, XXII-XXIII, 1995-1996, p. 236-245; E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 30-38.

⁶ M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească...*, p. 28.

⁷ Vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, DPCN, Biblioteca Monumentelor Istorice din România, București, 1974, p. 784-818 (cu bibliografia de până atunci).

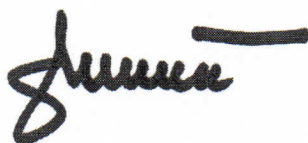
⁸ K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904*, București, 1913, *passim*; Ion Nestor et alii (Al. Alexandrescu, B. Cîmpina, Gr. Foit, L. Lăzărescu, N. Berlescu, E. Petrescu, V. Zira), *Șantierul Suceava*, SCIV, III, 1952, p. 423-431; Bucur Mitrea et alii (I. Nestor, I. Casan, B. Cîmpina, D. Constantinescu, Gh. Diaconu, I. Dimian, Gr. Foit, V. O. Ionescu, Z. Székely, V. Vătășianu), *Șantierul Suceava*, SCIV, IV, 1-2, 1953, p. 333-393; Bucur Mitrea et alii (B. Cîmpina, Gh. Diaconu, Al. Andronic, L. Bârză, D. Constantinescu, N. Constantinescu, Gr. Foit, Tr. Martinovici, M. Mircea, M. Ochinciuc, Șt. Olteanu, Z. Székely, Șt. Ștefănescu, M. Turbatu, V. Vătășianu), *Șantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului*, SCIV, V, 1-2, 1954, p. 257-324; Bucur Mitrea et alii (Gh. Diaconu, M. Matei, Al. Alexandrescu, Al. Andronic, D. Constantinescu, Tr. Martinovici, C. Nicolescu, Șt. Olteanu, V. Vătășianu), *Șantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului*, SCIV, VI, 3-4, 1955, p. 753-818; Ion Nestor et alii (Al. Alexandrescu, N. Constantinescu, Gh. Diaconu, Tr. Martinovici, M. Matei, S. Morintz, Șt. Olteanu), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, IV, 1957, p. 239-278; Ion Nestor et alii (B. Cîmpina, Tr. Martinovici, M. Matei, Gh. Diaconu, Șt. Olteanu, N. Constantinescu, Al. Vasilescu, Al. Andronic, C. Nicolescu, M. Zămoșteanu, S. Morintz), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, V, 1959, p. 593-618; Virgil Vătășianu et alii (Mircea D. Matei, Mara Nicorescu, Trifu Martinovici, Nicolae Constantinescu), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, VII, 1961, p. 609-630; Mircea D. Matei et alii (M. Nicorescu, Al. Andronic, Gh. Arion, Tr. Martinovici, E. Neamțu), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, VIII, 1962, p. 741-759; Mircea D. Matei et alii (Al. Andronic, N. Constantinescu, Dan Gh. Teodor, M. Nicorescu, Tr. Martinovici, Gr. Foit), *Șantierul arheologic Suceava*, Materiale, IX, 1970, p. 373-399; L. Chițescu, *Cercetări arheologice la Curtea Domnească din Suceava*, în *CA* 1, 1975, p. 245-261; M. D. Matei, *Civilizația urbană medievală românească. Contribuții. Suceava până la mijlocul sec. XVI*, București, 1989, fig. 9 (versiune cartografiată de arh. Gheorghe Sion); M. D. Matei, *Nivelul premușatin de la Curtea domnească din Suceava*, SCIVA 29, 1978, nr. 4, p. 541-555; Idem, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea domnească din Suceava*, București, 1988, *passim*; M. D. Matei, în *Cronica cercetărilor arheologice*, 1983-1992, Brăila, 1996, p. 109-110; Idem, M. D. Matei, *Civilizația urbană medievală românească. Contribuții...*, p. 83; idem, *RMI*, 1-2, 1993; Idem, *RMI*, 1-2, 1994; Florin Hău, Monica Gogu, Viorel Blănaru, 137. *Suceava, jud. Suceava, Punct: Curtea domnească, Cod sit: 146272.03*, în *CCA* 1999; Mircea D. Matei, Gheorghe Sion, Florin Hău, Monica Gogu, Viorel Blănaru, 196. *Suceava, jud. Suceava, Punct: Curtea domnească, Cod sit: 146272.03*, în *CCA* 2001; <http://cimec.ro/Arheologie/CronicaCA2001/rapoarte/196Suceava.htm>; Fl. Hău, Șt. Dejan, 182. *Suceava, jud. Suceava. Punct: Curtea domnească*, în *CCA* 2004; Idem, 212. *Suceava, jud. Suceava. Punct: Curtea domnească*, în *CCA* 2005; Idem, 185. *Suceava, jud. Suceava Punct: Curtea domnească, Cod sit: 146272.03*, în *CCA* 2006.

⁹ M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească...*, p. 46.

- ¹⁰ Idem, *Contribuții arheologice la istoria Sucevei*, București, 1963, p. 77-87, Idem, *Civilizație urbană medievală românească...*, p. 49; E. I. Emandi, Mihai Ștefan Ceașu, *Să nu dărați, dacă nu știți să construiți*, p. 30-31; Idem, *Habitatul urban și cultura spațiului*, p. 31.
- ¹¹ E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 40.
- ¹² Dumitru Boghian, *Evoluția habitatului uman în zona orașului Suceava până la constituirea orașului medieval*, în *Codrul Cosminului*, SN, 3-4 (13-14), 1997-1998, p. 5-12.
- ¹³ M. D. Matei, *Premisele formării orașului medieval Suceava și rolul așezării până la mijlocul secolului al XIV-lea*, în *SCIIVA*, 28, 1, 1977, p. 71-86; Idem, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea domnească din Suceava*, p. 102-103, M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească...*, p. 48-50.
- ¹⁴ M. D. Matei, Emil I. Emandi, *Op. cit.*, p. 132; E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Op. cit.*, p. 31.
- ¹⁵ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Op. cit.*, p. 38-39.
- ¹⁶ Elena Busuioc, *Șanțul de apărare al orașului Suceava din secolul al XV-lea*, în *Materiale*, IX, 1970, 404-406; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească...*, p. 98; E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 40-41.
- ¹⁷ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Op. cit.*, p. 39-40.
- ¹⁸ M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească...*, p. 59-60.
- ¹⁹ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Op. cit.*, p. 185-187.
- ²⁰ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Op. cit.*, p. 189-192; Mircea D. Matei, Paraschiva-Victoria Batariuc, Gh. Sion, *Biserica Mirăuți*, <http://www.archweb.cimec.ro/scripts/arh/cronica/detail.asp?k=62>.
- ²¹ Bucur Mitrea, Gh. Diaconu, M. Matei, Al. Alexandrescu, Al. Andronic, D. Constantinescu, N. Constantinescu, Tr. Martinovici, C. Nicolescu, Șt. Olteanu, V. Vătășianu, în *SCIV*, VI, 3-4, 1955, p. 772.
- ²² *Ibidem*, p. 770-774.
- ²³ Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova (secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1975, *passim*.
- ²⁴ Giovanni Maria Angiolello, *Expediția Sultanului Mahomed al II-lea în Moldova*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1968, p. 137-138.
- ²⁵ Vezi nota 17 *supra*.
- ²⁶ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Op. cit.*, p. 39-40; E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 45-46.
- ²⁷ E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 54-66.
- ²⁸ Martinovici Trifu, *Meșteșugul metalurgiei pe teritoriul Cetății de Scaun de la Suceava*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 328-330.
- ²⁹ M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească...*, p. 64-70; .
- ³⁰ E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 139-140.
- ³¹ *Ibidem*, p. 141-143.
- ³² Martinovici Trifu, Olteanu Ștefan, *Șantierul Suceava*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 687-688, fig. 5.
- ³³ E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 144.
- ³⁴ *Ibidem*, 144-145.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 145-146.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 146-147.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 147-149.
- ³⁸ *Ibidem*, p. 151-153.
- ³⁹ Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea domnească din Suceava*, *passim*.
- ⁴⁰ *DRH*, A, Moldova, vol. I, București, 1975, p. 392.
- ⁴¹ *DRH*, A, Moldova, vol. II, București, 1976, p. 5.
- ⁴² *DRH*, A, Moldova, vol. II, București, 1976, p. 143.
- ⁴³ Bucur Mitrea, Gh. Diaconu, M. Matei, Al. Alexandrescu, Al. Andronic, D. Constantinescu, N. Constantinescu, Tr. Martinovici, C. Nicolescu, Șt. Olteanu, V. Vătășianu, în *SCIV*, VI, 3-4, 1955, p. 772-785.
- ⁴⁴ Ion Nestor, Al. Alexandrescu, N. Constantinescu, Gh. Diaconu, Tr. Martinovici, M. Matei, S. Morintz, Șt. Olteanu, în *Materiale*, IV, 1957, p. 252-253; E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 321-342.
- ⁴⁵ E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 321-342, 349-414.
- ⁴⁶ Paraschiva Victoria Batariuc, *cahle din Moldova medievală. Secolele XIV-XVII*, Ed. Istros, Muzeul Brăilei, Suceava, 1999, *passim*.
- ⁴⁷ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava (1388-1988)*, Iași, 1991, p. 100-140.

- ⁴⁸ Gh. Diaconu, *Observații cu privire la urmele vechiului târg al Sucevei în vremea marilor asedii otomane și polone din veacul al XV-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 267-283
- ⁴⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, p. 336.
- ⁵⁰ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Contribuții de morfologie urbană...*, p. 179-215. Pentru bibliografia monumentelor religioase, vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic...*
- ⁵¹ E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 235.
- ⁵² Idem, M. Șt. Ceașu, *Să nu dărâmi...*, p. 40-41.
- ⁵³ Vasile Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Ion Caproșu, Gavril Irimescu, *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului. 1388-1918*, vol. I. București, doc. 303 (datat 14 mai 1785), p. 483-485. Hermeneutica documentului indică stări de fapt mai vechi. Există chiar păreri (greu de susținut) potrivit cărora, în condițiile intensificării dominației otomane, orașul nu ar fi avut o fortificație în această perioadă.
- ⁵⁴ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Să nu dărâmi...*, fig. 81.
- ⁵⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, p. 346; vol. V, p. 181-182, 239.
- ⁵⁶ Vasile Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Ion Caproșu, Gavril Irimescu, *Op. cit.*, doc. 199 (datat 31 ianuarie 1673, întocmit de Iane vornic de Suceava), p. 326-344. Evident, hermeneutica documentului indică stări de fapt mai vechi.
- ⁵⁷ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Să nu dărâmi...*, p. 41.
- ⁵⁸ *Ibidem*, p. 41, fig. 81.
- ⁵⁹ E. I. Emandi, *Op. Cit.*, p. 416-420.
- ⁶⁰ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, p. 101, 389; vol. VIII, p. 165.
- ⁶¹ M. D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea domnească din Suceava*, p. 146-150.
- ⁶² Mircea D. Matei, Paraschiva-Victoria Batariuc, Gh. Sion, *Biserica Mirăuți*, <http://www.archweb.cimec.ro/scripts/arh/cronica/detail.asp?k=62>.
- ⁶³ E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 422-426.
- ⁶⁴ *Ibidem*, p. 240-241; Idem, M. Șt. Ceașu, *Să nu dărâmi...*, fig. 81.
- ⁶⁵ Vasile Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Ion Caproșu, Gavril Irimescu, *Op. cit.*, doc. 110 (datat 1653-1657), p. 296; E. I. Emandi, Mihai Ștefan Ceașu, *Să nu dărâmi...*, p. 150-153.
- ⁶⁶ V. Miron, M. Șt. Ceașu, I. Caproșu, G. Irimescu, *Op. cit.*, vol. I. București, doc. 110, p. 296.
- ⁶⁷ E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 412-416.
- ⁶⁸ Idem, M. Șt. Ceașu, *Să nu dărâmi...*, p. 42-44, 232.
- ⁶⁹ *Ibidem*, p. 232.
- ⁷⁰ *Ibidem*, p. 232-233.
- ⁷¹ Arhivele Naționale București, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Suceava, fond 4, Primăria orașului Suceava, D. 28/1856-1866.
- ⁷² În activitatea edilitară au fost implicați următorii primari ai Sucevei celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutului secolului al XX-lea: Josef Berger (1856-1865), Abraham Ritter von Prunkul (1865-1870), Josef Kreuz (1870-1871), Ferdinand Stark (1871-1874), Julius Hubrich (1874-1883), Adolf Koczynski (1883-1884), Michael Ritter von Prunkul (1884-1886), Albert Fuchs von Braunthal (1886-1887), Julius Morwitzer (1887-1891), Franz Ritter von Des Loges (1891-1914).
- ⁷³ E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Să nu dărâmi...*, p. 233-234.
- ⁷⁴ *Ibidem*, p. 234-238.
- ⁷⁵ Primari au fost Ion Siminiceanu (1972-1980), Tudor Done (1980-1984), Mihai Găinariu (1984-1989). Schița de sistematizare a fost întocmită de Eusebie Latiș, Teodor Buliga, Anatolie Petruc, Artur Kušniruk, Florin Duda, Gheoghe Semian, Constantin Rabiniuc; E. I. Emandi, M. Șt. Ceașu, *Să nu dărâmi...*, p. 238, 262-264; E. I. Emandi, *Op. cit.*, p. 438-439.

Întocmit
Conf. univ. dr. Dumitru D. Boghian

Mănăstirea Zamca (SV-II-m-A-05485)

1. Plasare topografică Mănăstirea Zamca se află situată la circa 1,5 km vest de centrul oraşului Suceava, fiind plasată pe marginea platoului structural Zamca, platou terminat prin cuesta subsecventă a pâraului Şcheia. Înălţimea maximă a dealului este de 385 m, iar altitudinea relativă a sa, faţă de şesul Sucevei este de 110 m; în schimb, faţă de valea pâraului Şcheia de numai 90 m¹. Aceste diferenţe de altitudine, ca şi situarea mănăstirii la marginea platoului, deschid o largă perspectivă spre nord-vest, către valea Sucevei, dar şi spre sud-vest. În vechime, mănăstirea oferea, de asemenea şi spre est, o bună vizibilitate asupra oraşului, Cetăţii de Scaun şi chiar dincolo de aceasta.

Desigur, în plasarea mănăstirii au cumpănit şi astfel de considerente strategice, dacă nu chiar şi peisagistice. În orice caz, ea se afla la o distanţă apreciabilă faţă de marginea vestică a oraşului medieval, marcată aproximativ de Biserica Sf. Simeon – "Turnu Roşu" (1513).

2. Originea toponimului Ca multe alte lăcaşuri de cult, mănăstirea nu ne este cunoscută prin numele hramului bisericii (Sf. Auxentie), ci printr-un element exterior care s-a adăugat în cursul istoriei ei şi anume fortificaţiile de pământ care o înconjoară. Toponimul *Zamca* provine din polonezul *Zamek* (la plural *Zamki*), care desemnează "cetăţuie", "întăritură" realizată din pământ, toponim răspândit în Bucovina şi chiar în împrejurimile Sucevei².

Lucrările de fortificare, asupra cărora se va reveni în cele de mai jos, au fost realizate în anii 1690-1691. Cu acest prilej s-a impus toponimul amintit atribuit mănăstirii, dealului şi ulterior cartierului care s-a dezvoltat îndeosebi după primul război mondial. Acest nume a intrat în uzul curent al sucevenilor şi apoi în toate mediile culturale. Cel mai vechi document care îl atestă, după cunoştinţele noastre, datează din 1783, când este amintit "drumul de căruţe la Zamca sau Citadela"³.

3. Comunitatea armenilor din Suceava şi Mănăstirea Zamca În istoria medievală a Sucevei, comunitatea armeană a jucat un rol de seamă în viaţa economică şi socială a oraşului. Veniţi în Moldova, la mijlocul sec. al XIV-lea, armenii au avut ca centru principal Suceava, ceea ce a determinat ca aici să se fixeze de către domnul Moldovei, Alexandru cel Bun, sediul episcopiei lor. Prin hrisovul din 1401, domnul pune sub ascultare "episcopului armean Ohanes bisericele armenesti şi pe popii lor", din "întreaga ţară" şi îi dă "scaun în Suceava"⁴. Tradiţia locală şi unii cercetători care au acceptat-o, plasează sediul episcopiei armenilor, încă de la începuturile acesteia, la Zamca, fapt care nu poate fi exclus, dar trebuie dovedit.

¹ C. Martiniuc şi V. Băcăuanu, *Contribuţii la studiul geomorfologic al teritoriului oraşului Suceava şi al împrejurimilor sale*, în "Analele ştiinţifice ale Universităţii "Al.I.Cuza", ser.II, t. VI, f. 4, 1960, p. 373 şi urm.

² I. Popovici, *Zămcile Sucevei. Contribuţiuni istorico-arheologice*, în "Crainicul Cetăţii", Suceava, 1933, nr. 5-6, p. 82-83.

³ Vasile Gh. Miron şi colab., *Suceava - File de istorie. Documente privitoare de istoria oraşului - 1388-1918*, Bucureşti, 1989, p. 471.

⁴ P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava - 30 iulie 1401*, în "Revista istorică română", IV, 1934, p. 44-56.

Cercetări relativ recente au precizat că episcopul Ohanes era și episcop de Liov, staționarea sa în Moldova fiind temporară și în tot cursul sec. al XV-lea episcopii armeni de Liov au purtat în titlul lor și pe cel de episcopi ai Moldovei⁵. Episcopia armeană de la Suceava își va începe viața separată de cea din Liov în primii ani ai secolului XVI, cu episcopul Simeon, atestat la 1506⁶.

Viața religioasă a armenilor s-a derulat fără opreliști, cu câteva excepții trecătoare, cum ar fi persecuția din 1551 a lui Ștefan Rareș, descrisă de Gr. Ureche: "Toți ereticii vrea în țară sa au să-i întorcă să fie la o lege au din țară să iasă. Pe armeni pre uni de bună voie cu giuruință împlându-i, pre alții cu sila i-a botezat și i-au întors la pravoslavie, mulți din țară au ieșit la turci și la leși și printr-alte țări vrând să-și ție legea"⁷.

O relatare a unui contemporan, cea a dascălului Minas din Tocot, precizează în versuri următoarele:

În anul armenilor una mie
În a șaisprezecea zi din august...
Vodă din nou dădu poruncă
Tunurile cetății să se aducă
Și bisericile din târgul Sucevei cu ele să fie dărmate..."⁸

Astfel de momente au fost pasagere și comunitatea armenească de la Suceava a prosperat, chiar cu sprijinul domnilor. În 1646, misionarul catolic M. Bandini, vizitând Suceava, notează că: "Armenii au în oraș patru biserici, episcopul locuiește în afară de oraș, într-o mănăstire renumită și artistic clădită"⁹. Din cele patru biserici, astăzi s-au conservat numai două: Sf. Simeon (cunoscută și sub numele de "Turnu Roșu" - 1513) și Sf. Cruce - 1521, iar mănăstirea "renumită și artistic construită" este desigur cea de la Zamca.

4. Descrierea sumară a mănăstirii Vizitatorul care își propune cunoașterea monumentului face cunoștință cu mai multe elemente constructive. În primul rând, este întâmpinat de un șanț și un val de pământ, ambele de dimensiuni apreciabile. Un al doilea element de apărare îl constituie zidul de incintă. În fine, în interior astăzi sunt relativ bine conservate alte trei construcții. În mijloc este biserica, cu hramul Sf. Auxentie, turnul-clopotniță pe colțul de nord-est și, în sfârșit, paraclisul plasat pe latura de vest (pl. I).

SV-II-m-A-05485.04

Mai trebuie menționate ruinele unei construcții care face corp comun cu zidul de incintă, pe latura de sud a lui. Clădirea, ale cărei rosturi nu sunt cunoscute, de formă drepunghiulară, avea parter, etaj și probabil o pivniță¹⁰. Cercetarea arheologică a acestui obiectiv fiind sumară, nu dispunem de alte date. Aici să fi fost stăreția sau simple chilii?

Tot acest complex de edificii, după noile cercetări (la care s-au adăugat hotărâtor săpăturile arheologice), este unitar din punct de vedere arhitectural și artistic, fiind datat la începutul sec. al XVI-lea¹¹.

⁵ Ștefan S. Gorovei, *Note de istorie medievală suceveană*, în "Suceava", X, Suceava, 1983, p. 214.

⁶ H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a țărilor române*, în "ARMSI", III, t. XVII, 1936, p. 30.

⁷ Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 157.

⁸ N. Constantinescu, *Mănăstirea armenească Zamca-Suceava*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXV, 1959, 3-4, p. 238, n. 3.

⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 240.

¹⁰ N. Constantinescu, *Precizări în legătură cu data construirii mănăstirii armenesti Zamca-Suceava*, în "Studii și cercetări de istoria artei", VIII, 1961, 2, p. 364.

¹¹ *Ibidem*, p. 368-378; B. Mitrea și colab., *Șantierul arheologic Suceava - Cetatea Neamțului - 10. Sondajul de la Zamca*, în "Studii și cercetări de istorie veche", VI, 1955, 3-4, p. 793-797.

Între data înființării episcopiei armene (1401) și încadrarea cronologică a edificiilor care compun Mănăstirea Zamca există, desigur, o discrepanță majoră. Acest fapt ne determină să departajăm informațiile obținute prin cercetările arheologice, de cele ale izvoarelor scrise; apoi să tratăm fiecare edificiu în parte, cu elementele sale caracteristice. În această succintă prezentare o să facem și un excurs istoriografic, întrucât datarea monumentului, în ansamblu său, a determinat opinii de o mare varietate.

5. Săpăturile arheologice În anii 1954 și 1956 s-au efectuat de către cercetătorul bucureștean, Nicolae Constantinescu, investigații arheologice, care, din varii motive, s-au limitat, având în vedere suprafața monumentului, la proporțiile unor sondaje (pl. I). Importanța lor nu poate fi însă negată¹².

S-a constatat că teritoriul viitoarei mănăstiri a fost locuit încă din primii ani ai secolului al XV-lea, nu lipsesc însă și urme dispartate care să indice o locuire din sec. al XIV-lea (ceramică, o monedă de argint de la Petru Mușat).

Urmele de locuire din sec. al XV-lea sunt bine reprezentate de un grup de locuințe din paianță, care au sfârșit prin incendiu. Acest complex a fost datat cu precizie prin trei monede anepigrafe de la Alexandru cel Bun, emise anterior anului 1408. Ceramica găsită aici corespunde acestei datări, dar se menționează că s-a găsit ceramică și din a doua jumătate a sec. XV.

Resturile de locuire din sec. al XVI-lea sunt sporadice, ele fiind deranjate de intervenții ulterioare.

În sondajul din 1956, s-a cercetat raportul stratigrafic dintre zidul de incintă și cel al bisericii prin care s-a dovedit că datarea construcțiilor amintite aparțin primilor ani ai veacului al XVII-lea. Cu această ocazie, între latura de sud a bisericii și zidul de incintă, s-a precizat existența unui cimitir care a funcționat în secolele XVII-XVIII.

Materialul arheologic recoltat în cursul celor două campanii de săpături este bogat și variat. S-au găsit numeroase fragmente ceramice, obiecte casnice din fier și bronz, podoabe, monede (pl. II). Merită a fi amintită descoperirea mai multor cahle de sobe, din care una cu decor antropomorf, mai numeroase fiind cele cu decor floral sau geometric, toate specifice sec. al XVII-lea (pl. II și III).

În concluzie, cercetarea arheologică a precizat că edificiile care aparțin Mănăstirii Zamca se pot data numai în primii ani ai sec. al XVII-lea, negăsindu-se nimic care să probeze existența unor construcții eclesiastice mai vechi peste fundațiile cărora să se fi ridicat cele actuale, așa cum s-a presupus.

6. Datarea Mănăstirii Zamca Lipsa unor izvoare certe a determinat o frapantă diversitate de opinii referitoare la datarea ansamblului mănăstiresc. J. Polek data paraclisul în sec. al XV-lea după cărămizile smălțuite care îl decorau¹³, aspect asupra căruia o să revenim în cele ce urmează, iar C. A. Romstorfer nu a exclus posibilitatea ca mănăstirea să fi fost zidită în vremea lui Ion Vodă cel Cumplit (1572-1574)¹⁴.

Ipoteza cea mai răspândită în rândul cercetătorilor mai vechi susținea că începuturile mănăstirii ar data din anul 1551. Dintre cercetătorii care au susținut acest lucru menționăm, în ordine cronologică, pe W. Schmidt¹⁵, P. P. Panaitescu¹⁶ și cu oscilații J.

¹² *Ibidem*; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 364-368.

¹³ J. Polek, *Das armenische Kloster Zamka bei Suczawa in der Bukowina*, în "Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums", IX, 1901, p. 56.

¹⁴ C. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevei*, București, 1913, p. 14-15.

¹⁵ *Suczawa's historische Denkwürdigkeiten*, Cernăuți, 1876, p. 114-115.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50.

Polek și C. A. Romstorfer. Dar în acel an, după cum s-a arătat mai sus, Ștefan Rareș începe prigoana împotriva armenilor, ceea ce exclude această posibilitate. Învățatul arhitect G. Balș deși, după toate elementele arhitecturale, data biserica în sec. al XVII-lea, este nevoit, după izvoarele scrise, să admită că "biserica de azi este refăcută în veacul al XVII-lea, însă pe vechile fundații ale bisericii dinainte de 1551"¹⁷.

Eroarea a pornit de la lectura incorectă a inscripției de pe piatra tombală a ctitorului. Anul decesului acestuia, după cercetătorii citați, fiind 1551. Numai Dimitrie Dan se apropie de data reală, după el fiind vorba de anul 1602¹⁸.

Inscripția buclucașă a apărut și în corpusul de inscripții bucovinene a lui E. Kozak, dar tot cu o lectură greșită (mai cu seamă în ceea ce privește transcrierea datei), și chiar cu textul incomplet, cu o traducere eronată¹⁹, deși autorul citat cunoștea lucrarea lui D. Dan.

Piatra de mormânt a ctitorului Zamcei se află în naos, la un metru de ușa pronaosului. Este o lespede de culoare cenușiu-închis, lungă de 1,50 m și lată de 0,60 m, fără ornamente (pl. IV). După obiceiul armean, inscripția este redactată în versuri, cu litere de 8 cm, incizate pe marginea pietrei. Textul a fost transcris și tradus corect de orientalistul H. Dj. Siruni²⁰ și cuprinde următoarele:

"Aceasta este piatra de mormânt a lui Agopșa
Care este fiul lui Amira
Care este ctitorul acestui lăcaș
A murit în anul armenesc 1000²¹
Plus 61 (1612)
August 15"

Noua lectură permite datarea mai exactă a zidirii Mănăstirii Zamca (anterioară deci anului 1612), iar rezultatele săpăturilor arheologice confirmă întrutotul acest izvor scris. În concluzie, se pot formula următoarele aprecieri²²:

1. Tot la Mănăstirea Zamca se află menționată și altă dată. Pe cheia de boltă a arcului de la intrarea estică, de sub turnul-clopotniță, se află data 1606, cu cifre arabe, care este desigur anul zidirii turnului.

2. La 7 martie 1608, călătorul armean, Simeon Lehați (Leahul), este prezent la Suceava și menționează că aici armenii "aveau trei biserici de piatră și două mănăstiri tot de piatră, afară din oraș, foarte frumoase, una în apropierea orașului, cealaltă la o depărtare de două mile" (ultima desigur Mănăstirea Hagigadar). Prima nu poate fi decât Mănăstirea Zamca, care la acea dată era deja zidită și putea purta epitetul de "foarte frumoasă".

3. Cercetările arheologice și analiza construcțiilor au precizat două constatări. Prima, se referă la lipsa oricăror construcții anterioare sec. al XVII-lea. Nu sunt nici un fel de urme care să justifice opiniile mai vechi după care actualele edificii să fi fost plasate pe temelii anterioare. Cea de a doua constatare se referă la etapele cronologice a diferitelor construcții din ansamblul mănăstiresc. Astfel, zidul de incintă și paraclisul au fost construite concomitent, în schimb, turnul-clopotniță este mai vechi decât zidul de incintă care se adosează lui. În acest caz, biserica și turnul-clopotniță s-au construit, foarte probabil, concomitent, turnul fiind terminat în 1606. Cândva, la o dată apropiată, s-a

¹⁷ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", XXI, fasc. 55-58, 1928, p. 175.

¹⁸ D. Dan, *Armenii orientali în Bucovina*, 1891, p. 13.

¹⁹ E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Viena 1903, p. 159-160.

²⁰ v. N. Constantinescu, *op. cit.*, în "Studii și cercetări de istoria artei", VIII, 1961, 2, p. 371.

²¹ Era armeană începe cu anul 551 p. Chr. - anul sinodului de la Tvin, prin care biserica armeană de rit gregorian se desparte de cea ortodoxă.

²² N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 372-376.

edificat, în același timp, zidul de incintă și paraclisul. În orice caz, ansamblul era finalizat în 1608, când a fost vizitat de Simeon Lehați.

4. La moartea ctitorului (15 august 1612), acesta a putut fi depus în naosul bisericii care era terminată.

Cine a fost Agopșa, fiul lui Amira? Desigur, un armean foarte bogat (numele Agopșa este frecvent la armeni), dar alte date personale nu s-au păstrat. S-au făcut asocieri cu un alt Agopșa, ctitor al unei biserici la Roman, în 1609, dar sunt multe îndoieli că ar fi una și aceeași persoană²³.

7. Biserica cu hramul Sf. Auxentie (Oxen)

(SV-II-m-A-05485.01)

Cercetarea raporturilor dintre arhitectura moldovenească și cea armeană, clarificată de numeroase studii²⁴, a evidențiat faptul că monumentele armenilor suceveni sunt construite după modelele arhitecturii moldovenești. Există totuși o diferență în modul de distribuire a spațiului naosului și altarului impusă de ritualul armenesc deosebit de cel ortodox.

Un exemplu îl constituie chiar biserica Mănăstirii Zamca. Aceasta este o construcție cu plan dreptunghiular și se compune din pronaos, naos și altar (pl. V). În pronaos se intră printr-o ușă practică în peretele de vest, ușă care folosește ca lintel o piatră funerară ce nu poate fi datată, foarte probabil mult mai veche ca data de construcție a bisericii. Pronaosul este pătrat în plan și boltit. Pe lângă ușa principală, plasată pe axul bisericii, în dreapta și stânga ei, s-au practicat două ferestre în zidul despărțitor dintre pronaos și naos, o soluție originală și intermediară, având în vedere că în arhitectura moldovenească, o dată cu Mănăstirea Galata (1584), s-a renunțat la un astfel de zid despărțitor în favoarea unor arcade susținute pe coloane²⁵.

Naosul prezintă o boltire în stil moldovenesc, cu o turlă din cărămidă, cu o formă octogonală, dar mai turtită, dorindu-se prin aceasta o lărgire a lății bisericii. În naos, chiar lângă ușa pronaosului, se află piatra de mormânt a ctitorului, Agopșa. Pe latura nordică a fost practică o a doua ușă de acces în biserică. De menționat că restaurările recente au dezvelit, pe peretele sudic al naosului, o porțiune însemnată din fresca originală a bisericii.

Altarul principal ocupă întreaga suprafață a absidei centrale. De o parte și alta sunt cele două altare secundare, fapt care a determinat lărgirea spațiului necesar pentru cele trei altare cerute de ritualul armenesc.

În exterior, biserica prezintă aceeași simplitate arhitectonică, s-ar putea spune chiar austeră. Soclul de piatră este ușor profilat, iar fața semicirculară a absidei este mai restrânsă față de pereții longitudinali. Câte o pereche de contraforți puternici, cu retrageri mediane, susțin zidăria masivă a naosului.

Arhitectura masivă a bisericii are puține elemente decorative care constau în chenarele ușilor și ferestrelor, decorațiile îmbinând elemente de tradiție mai veche, dar și elemente mai noi, caracteristice începutului sec. al XVII-lea, cum ar fi rozetele²⁶.

²³ *Ibidem*, p. 376.

²⁴ G. Balș, *op. cit.*, p. 171-176 (v. îndeosebi p. 174); Idem, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile XVII și XVIII*, în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", București, 1933, p. 41-47; N. Iorga, *Armeniens et roumains. Une parallele historique*, în "Bulletin de la Section historique de l'Academie Roumaine", 1913, nr. 4, p. 218-219.

²⁵ D. Bădărau, I. Caproșu, *Iași vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 136.

²⁶ O descriere amănunțită a tuturor edificiilor de la Mănăstirea Zamca se află la L. Șimanschi, *Mănăstirea Zamca*, Ed. Meridiane, București, 1967.

8. Paraclisul

(SV-II-m-A-05485.02)

Această construcție care a îndeplinit, foarte probabil, funcția de sediu al episcopiei, are planul dreptunghiular și constă din parter și etaj (pl. VI). Parterul este străbătut pe mijloc de un gang boltit, care permitea accesul în incinta mănăstirii. La ambele capete, gangul are câte un arc de susținere împodobit cu rozete sculptate în piatră. Pe latura vestică, exterioară, clădirea prezintă un decroș destinat apărării porții de acces²⁷. În apropierea arcadei interioare, pe ambele laturi ale gangului se află deschideri spre cele două încăperi ale parterului, care au un plan dreptunghiular și sunt boltite în semicilindru. Tot din acest coridor este practică o scară îngustă, cu trepte de piatră, care urcă până la etaj unde se află paraclisul cu hramul Sf. Maria.

Interiorul paraclisului (4 x 6 m) se împarte în naos și altar. Naosul este boltit în stil moldovenesc, deasupra căruia se află o cupolă înaltă. Absida altarului, în schimb, este puțin turtită din cauza tainiței construite peste ea. Atât în naos, cât și în altar se păstrează părți consistente din fresca originală, asupra căreia merită să revenim.

În ansamblu, clădirea paraclisului este cea mai elaborată. Dar ceea ce se vede astăzi prezintă o deformare cauzată de supraetajarea încăperii din partea sudică, fapt care s-a petrecut, după unii cercetători, în sec. al XVIII-lea²⁸. Cu acel prilej o serie din elementele ornamentale exterioare au fost multă vreme acoperite de construcția nouă adosată paraclisului, care împreună cu acoperișul a înghițit și o bună parte din tamburul turlei. Acum acesta este degajat, prin noile lucrări de restaurare.

Ornamentarea foarte variată apropie acest edificiu de ctitoria lui Crimca de la Dragomirna, ambele realizate aproximativ în același timp. Se remarcă, în primul rând, brâul în torsadă, din păcate acoperit pe latura sudică de etajarea din sec. al XVIII-lea. De asemenea, pe suprafața paraclisului sunt șiruri de ocnite sau brâie de cărămizi zimțate. Șirul de cărămizi care însoțește, la partea inferioară brâul în torsadă, ca și cele încastrate în cinci ocnite sunt însă smălțuite, element ornamental caracteristic sec. al XV-lea și nu sec. al XVII-lea, ceea ce a derutat pe numeroși cercetători, fapt asupra căruia o să revenim în cele ce urmează (pl. VIII-IX).

Subliniem că pe pereții exteriori ai etajului și chiar pe turla paraclisului se află ferestre de tragere rotunde. Decroșul de pe latura de vest, unde sunt trei ferestre de genul celor amintite, ca și o deschidere practică în podeaua etajului, deasupra intrării pentru a fi supravegheată, arată că a existat, în cazul acestui edificiu, o grijă specială pentru apărarea lui.

În cele de mai sus s-a menționat prezența frescei în biserică ca și în paraclis. O astfel de modalitate de ornamentare este împotriva dispozițiilor canoanelor cultului armean. Care au fost motivele ce au determinat pe reprezentanții acestuia să accepte fresca este mai greu de precizat. S-au emis diferite ipoteze - reacție anticatolică sau o forțare de trecere la ortodoxism²⁹. Având în vedere că armenii suceveni preiau stilul arhitectonic moldovenesc nu este exclus ca acest fenomen să se petreacă și în cazul frescei, fără măsuri coercitive.

Dacă biserica și paraclisul au fost realizate cam în aceeași vreme, frescele din cele două edificii diferă mult din punct de vedere cromatic; culori deschise, pastelate în biserică,

²⁷ *Ibidem*, p. 20.

²⁸ N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 364.

²⁹ Gr. Foiț, *Monumente de cultură armeană medievală ale Sucevei*, în "Suceava", XI-XII, 1984-1985, p. 72, n. 12.

culori închise, mai cu seamă în zugrăvirea fundalurilor, la paraclis. Să fie vorba de etape cronologice distincte sau de pictori diferiți?

9. Turnul-clopotniță

(SV-II-m-A-05485.06)

Este o construcție înaltă, masivă compusă dintr-un parter și două etaje (pl. VII). Parterul constă dintr-un gang boltit terminat la ambele capete cu câte un arc de susținere, frumos ornamentat cu rozete sculptate în piatră, elemente de altfel frecvente la monumentele moldovenesti de la începutul sec. al XVII-lea. Pe cheia de boltă a arcului exterior se află cifra 1600, data zidirii turnului. Acest gang a reprezentat o cale de acces directă dinspre oraș în incinta mănăstirii, cale ce a fost obturată în 1690, când au fost realizate fortificațiile poloneze.

La primul etaj al turnului se află un mic paraclis închinat Sf. Grigore Luminătorul. Interiorul acestuia se compune din încăperea pătrată a naosului, cu câte o fereastră spre sud și nord și absida semicirculară a altarului, cu fereastră în axă, spre est și două nișe la extremități. Astăzi se ajunge la acest paraclis urcând scările în spirală ale unui mic turnuleț adosat colțului de nord-vest al clopotniței. Nu este exclus, după unii cercetători³⁰, ca, din motive de securitate, să fi fost inițial o scară de lemn mobilă și turnulețul să fie o construcție mai recentă. Din acest turnuleț se trecea pe un balcon susținut de cinci console (au rămas doar patru), din piatră, din care cea de a treia, din mijloc a fost ornamentată, de unde se ajungea la paraclis. O altă deschidere de pe același balcon, situată mai la sud, dădea acces, pe scări interioare construite în grosimea zidului, la etajul al doilea, unde se aflau clopotele. În clopotnița propriu-zisă s-a amenajat și o tainiță în cavitatea absidei altarului pe care o avea paraclisul de la primul etaj.

Ca și paraclisul, turnul-clopotniță, spre deosebire de biserică, prezintă la exterior o mare varietate de elemente arhitectonice care îi dau un aspect foarte plăcut, suprafețele fiind elaborate artistic cu șiruri de ocnite sau brâie de cărămizi zimțate, de colonete, iar ferestrele de la etajul întâi prezintă chenare frumos sculptate.

10. Fortificațiile

(SV-II-m-A-05485.05 și SV-II-m-A-05485.07)

Impresia de cetate bine întărită, de unde și numele mănăstirii, s-a creat în timp. Inițial, aceasta avea un sistem defensiv destul de simplu. În afară de amenajările remarcate la paraclis, alte elemente de apărare sunt vizibile numai pe unele laturi ale zidului de incintă.

Acesta este realizat din piatră și formează, în plan, un trapez alungit ale cărui laturi paralele au lungimea de 59 și 66 m, iar cele oblice de 79 și 74 m. Grosimea zidului este de un metru, având pe latura vestică o înălțime actuală de 4 m. Zidul este susținut la exterior ca și la interior de contraforți plasați la distanțe neregulate.

În funcție de realizarea acestui zid se pot stabili etapele de construcție ale complexului mănăstiresc. Astfel, fundația zidului și cea a paraclisului s-a realizat concomitent. Constructorii au clădit piatra până la un anumit nivel, pe toată lungimea zidului și apoi au ridicat numai zidul paraclisului, având grijă totuși să lase goluri în trepte de care să se lege ulterior de zidul de incintă. Menționăm că aceeași situație este constatată și la clădirea în ruină, de pe latura sudică, ale cărei ziduri se țin cu cele din interiorul zidului de incintă.

³⁰ L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 16.

În schimb, zidul în zona turnului-clopotniță este adosat acestuia, ceea ce arată că turnul fusese construit înaintea zidului de incintă.

Din punct de vedere defensiv valoarea acestei incinte de zid de la Zamca este redusă. Se distinge lipsa turnurilor la colțuri, și a crenelurilor pe unele laturi (nordică și vestică). În schimb, sunt creneluri pe latura sudică și estică, unde se observă urmele clare ale drumului de rond. Nu cunoaștem care au fost motivele ce au determinat o astfel de fortificare numai pe unele laturi ale zidului de incintă și situația stârnește o firească nelămurire. Dacă mănăstirile moldovenești mai vechi și chiar cele contemporane, cum ar fi cea de la Dragomirna, au solide sisteme defensive, nu putem explica satisfăcător lipsa unei astfel de preocupări similare la Zamca. Să fi fost o măsură a domniei impusă armenilor? Avem în vedere că nici Mănăstirea Hagigadar nu excelează prin întărituri solide.

Spre sfârșitul sec. al XVII-lea, Moldova devine teatrul războaielor turco-polone. Suceava, ocupată de trupele polone, nu mai putea oferi o fortificație, Cetatea de Scaun fiind distrusă în 1675. Astfel, singurul loc unde se putea plasa garnizoana poloneză era Mănăstirea Zamca, care beneficia și de o bună poziție strategică. Nu știm dacă Sobiețchi a poposit la Zamca în 1686, dar este sigur că Ioan al II-lea Sobiețchi a plasat, în anii 1690-1691, garnizoana polonă la Zamca.

Având în vedere vechea fortificație precară, polonezii, după strategia militară a timpului, au dublat puterea de apărare a mănăstirii prin săparea unui șanț suficient de adânc și de lat, în spatele căruia au ridicat un solid val de pământ, foarte eficient în fața loviturilor de artilerie (pl. X).

Aceste fortificații de pământ mărginesc vechiul zid de incintă pe trei laturi, prezentând la colțuri patru bastioane semicirculare (v. pl. I). Numai latura de vest nu a fost astfel protejată, întrucât ea se mărginea cu versantul abrupt al cuestei. Nu este exclus totuși, după cum sugerează săpăturile arheologice din anul 1954, ca pe această latură să fi fost o palisadă, după urmele a zece pari care se înșiruie paralel cu marginea râpii³¹.

Aceste fortificații impresionante care protejau vechiul zid de incintă au dat mai apoi numele de "cetate" sau "zamcă" mănăstirii, care cu timpul a devenit nume propriu.

În ceea ce privește realizarea acestor fortificații ele se plasează în anii 1690-1691 și nu pot fi puse pe seama expediției polone din 1686, când polonii au poposit pentru scurt timp la Suceava (trei zile), insuficient pentru o lucrare de amploare. Narând cea de a doua campanie polonă, Nicolae Costin ne spune că în 1691 Suceava a fost ocupată de poloni și că aceștia "au făcut ocup (cetate, n. n.) capiștea (episcopie, n.n.) armenescă despre Areni și acolo și-au așezat oastea de au ținut târgul Sucevei"³². De fapt, pe pereții capelei paraclisului sunt *graffiti* cu diverse nume poloneze, după care se precizează *Anno 1690* sau *Anno 1691*. Zamca a rămas mai mult timp sub ocupație poloneză, până la pacea de la Karlowitz (1699), după cum menționează Erasmus Heinrich Schneider, călător prin Suceava la 1713. "cele două cetăți care s-au menținut, una este în ruină, în afara orașului, cealaltă au făcut-o polonii în războiul trecut pentru a stabili legătura cu Neamțul și au întărit-o cu o mănăstire, în apropierea orașului și pe aceasta au predat-o turcilor după încheierea păcii"³³.

11. Sediul episcopiei armenesti din sec. XV-XVI a fost la Zamca? Cum s-a specificat mai sus, tradiția locală, pe care unii cercetători au acceptat-o, localizează

³¹ N. Constantinescu, *op. cit.*, în "Studii și cercetări de istorie veche", VI, 1955, 3 - 4, p. 796.

³² N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. Stoide și I. Lăzărescu, Iași, 1976, p. 251.

³³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, p. 346.

episcopia armeană din Suceava la Mănăstirea Zamca, ori toate edificiile actuale sunt mult mai noi, de la începutul sec. al XVII-lea.

Unele cercetări de teren, la care a asistat și semnatarul acestor rânduri, au identificat, la circa 200 m spre sud-vest, un număr apreciabil de cărămizi pavimentare, hexagonale, smălțuite în verde închis, specifice sec. al XV-lea³⁴. Acestea se aflau la marginea cuestei abrupte spre pâraul Șcheia și ar putea proveni numai de la pavimentul unei construcții aulice (biserica episcopiei armenesti din sec. al XV-lea?). Poziția lor pe marginea cuestei, unde versanții sunt activi prin alunecări de teren, ar putea explica abandonarea ei. Nu este exclusă nici distrugerea acestei construcții din ordinul lui Ștefan Rareș (1551). Numai o cercetare arheologică sistematică ar putea da soluții credibile.

De asemenea, șirurile de cărămizi smălțuite în verde închis și castaniu care se văd la exteriorul paraclisului, dedesuptul brâului în torsadă, ca și cele din ocnițe au fost considerate de unii specialiști (cum ar fi J. Polek și C. A. Romstorfer), drept argumente pentru datarea paraclisului în sec. al XV-lea, când astfel de cărămizi erau tipice. Nu este exclus ca acestea să provină dintr-o biserică mai veche, demolată.

La fel, piatra de mormânt a lui Axentios, folosită ca lintel la ușa de intrare în biserică de pe latura vestică, este mai plauzibil să presupunem că a fost luată dintr-un cimitir mai vechi, dezafectat.

Cele de mai sus sunt informații firave care totuși ar putea fi plauzibile în a susține existența pe Dealul Zamca, într-un loc încă greu de precizat, a unui edificiu religios mai vechi decât cel actual.

12. Viața monahală Așa cum avem foarte puține date referitoare la ctitoria mănăstirii și despre viața din mănăstire știrile sunt laconice și puțin edificatoare. Pe tot parcursul existenței ei, mănăstirea a fost una de călugări, egumenul mănăstirii fiind și episcop. Sursele documentare se referă, în special, la privilegiile obținute de episcopie cu privire la scutirile de "zeciuală" (1627), la dările familiilor ce trăiau pe teritoriul episcopiei (1671, 1673, 1677), precum și oprirea orășenilor de a "strica braniștea mănăstirii"³⁵. De asemenea, episcopia primea dreptul de a-și coloniza teritoriul cu "încă mai mulți armeni", care "să-i adune la un loc, de la Turcia sau din Polonia ... în această țară"³⁶. În ceea ce privește sediul episcopiei el a cunoscut în sec. al XVII-lea anumite oscilații.

În 1607, episcopul Ohanes, originar din Suceava, este prezent la Iași, iar în 1613, tot aici, apare și episcopul Andreas. Să fie o mutare temporară dictată probabil de stabilirea reședinței domnești la Iași? După aceste date, episcopia apare, din nou, la Suceava. Aici îl găsim la 1624 pe episcopul Ghazar, iar la 15 decembrie 1646 trimisul Papei în Moldova, Marcus Bandini, nota, așa cum s-a specificat mai sus, că episcopul armenilor "locuiește în afară de oraș, într-o mănăstire renumită și artistic clădită". Tot aici, în același an, episcopul Antonie notează că în ziua de 22 februarie a hirotonisit, în Biserica Sf. Auxentie, pe arhimadritul Minas, viitor episcop armean, cel care va fi ultimul cu reședința la Zamca³⁷.

Dintre episcopii de la Zamca merită a fi amintit Hazar, mort în 1629 la Caffa, copist și autor a mai multor opere păstrate în manuscris la Gherla, Viena și Rușciuc³⁸.

Episcopul Minas Zilichtar-Oglu, cel hirotonisit la Zamca, în împrejurările tulburi din Moldova, din vremea lui Gheorghe Duca, în anul 1672, împreună cu numeroși armeni

³⁴ Gr. Foiț, *op. cit.*, p. 74.

³⁵ Emil I. Emandi și Mihai Șt. Ceașu, *Să nu dărați dacă nu știi să construiești*, Rădăuți-Iași, 1991, p. 208.

³⁶ Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 347.

³⁷ N. Constantinescu, *Mănăstirea armenescă Zamca-Suceava*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXV, 1959, 3-4, p. 243.

³⁸ L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 8-9.

din Suceava, părăsește Zamca, trecând în Transilvania. Acest eveniment a avut, fără îndoială, urmări grave asupra vieții mănăstirești ce nu a mai fost reluată niciodată cu aceeași amploare³⁹.

Chiar după plecarea în Transilvania a episcopului Minas, domnii Moldovei dau privilegiu episcopiei de la Zamca. Astfel, domnul Ștefan Petriceicu dă scutiri de dări, în anul 1673⁴⁰, iar peste câțiva ani (1677), domnul Antonie Ruset acordă episcopiei armenesti alte înlesniri⁴¹.

Un eveniment nefavorabil a avut loc în anii 1690-1691, când oștile polone poposite la Suceava și-au ales ca loc de garnizoană Mănăstirea Zamca, prilej cu care s-au efectuat ample lucrări de fortificare a mănăstirii. Desigur, această prezență soldătească a impietat viața monahală.

Totuși, în sec. al XVIII-lea, mănăstirea și ideea că aici fusese sediul episcopiei armenesti se menține. O serie de documente ilustrează acest fapt. În 1745 se mai vorbește de episcopie "care este mai sus de târgul Sucevei"⁴². Cimitirul din interiorul incintei continuă a fi utilizat și, chiar mai mult, se depun eforturi constructive, cum ar fi etajarea paraclisului, fapte pe care le putem atribui numai primei jumătăți a sec. al XVIII-lea.

Un document important este cel din 14 mai 1785, când se încheie un protocol între capii comunității armenice din Suceava și noile autorități austriece, protocol în care se recunoșteau hotarele Mănăstirii Zamca⁴³. Toți semnatarii protocolului sunt mireni și nu apar, ca în alte situații similare din Bucovina, reprezentanții călugărilor, ceea ce ar sugera faptul că la acea dată viața monahală încetase. Deși nu posedăm acte oficiale, probabil că, în condițiile de după anexarea Bucovinei, când și o serie de mănăstiri românești au fost desființate, mănăstirea armenescă să fi fost și ea abandonată din diverse motive.

De menționat că mănăstirea, probabil de multă vreme părăsită, totuși mai era încă, în anul 1823, un loc de perelinaj, fapt ce îngrijora autoritățile orașanești care solicitau sporirea personalului polițienesc întrucât: "Întreaga vară vin către Suceava mii de oameni sub pretextul pelerinajului la Sfântul Ioan cel Nou, la mănăstirea armenescă Zamca și Mitoc (este vorba de Hagigadar - n. n.) și se împrăștie în tot orașul, săvârșesc furturi imorale sau infracțiuni ..." ⁴⁴

13. Reparații și restaurări Dacă construcția mănăstirii a durat, după părerea specialiștilor, un număr restrâns de ani, în schimb, restaurările din epoca modernă au fost mereu începute, târăgănite și practic realizate parțial. În ultimii 15 ani s-au făcut progrese notabile și numai precaritățile financiare nu au permis finalizarea lucrărilor.

Cele mai vechi lucrări de restaurare, pe care le cunoaștem, datează din anii 1926-1927⁴⁵. În 1957 au început lucrările de restaurare la zidul de incintă, de pe latura vestică, din păcate, nefinalizate pe tot traseul. Lucrările de consolidare a turnului-clopotniță au început tot în 1957, fără efete vizibile, fiind apoi reluate în 1985, dar s-au derulat nepermis de mult, din aceleași motive financiare, și abia foarte recent, turnul a primit un acoperiș adecvat.

³⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁴⁰ Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 325.

⁴¹ *Ibidem*, p. 346.

⁴² T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 236-237.

⁴³ Vasile Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 484-487.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 627.

⁴⁵ "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", XX, 1927, p. 39-42.

Tot în ultimii ani, biserica a beneficiat de ample restaurări prin care interiorul ei a devenit întrucâtva mai aproape de starea inițială, mai ales că pe latura sudică s-a reușit curățirea unei mari porțiuni din vechea frescă.

În orice caz, restaurările și amenajarea curții interioare efectuate recent au pus mult mai bine în valoare acest monument, care poate deveni un important obiectiv turistic al Sucevei, dar care trebuie, în primul rând, protejat de un spațiu larg în jurul său (minim 200 m), ceea ce nu solicită fonduri substanțiale ca în cazul restaurărilor care ar trebui continuate în ritm susținut.

Bibliografie O bibliografie aproape completă despre Mănăstirea Zamca, până în ani '70 se afla la N. Stoicescu (v. mai jos), pe care nu are rost să o repetăm. Adăugăm însă lucrările omise sau apărute ulterior.

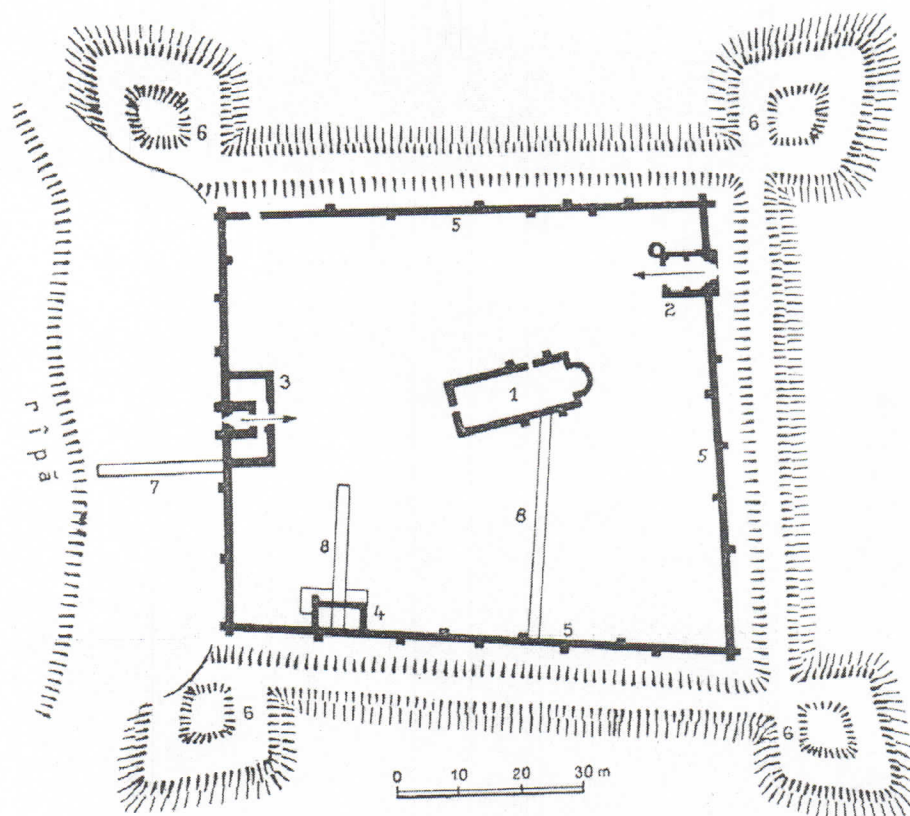
N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 811-812

Emil I. Emandi și Mihai Șt. Ceaușu, *Să nu dă râmi dacă nu știi să construiești (Contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava, 1388-1988)*, Rădăuți-Iași, 1991, p. 207-213, 218

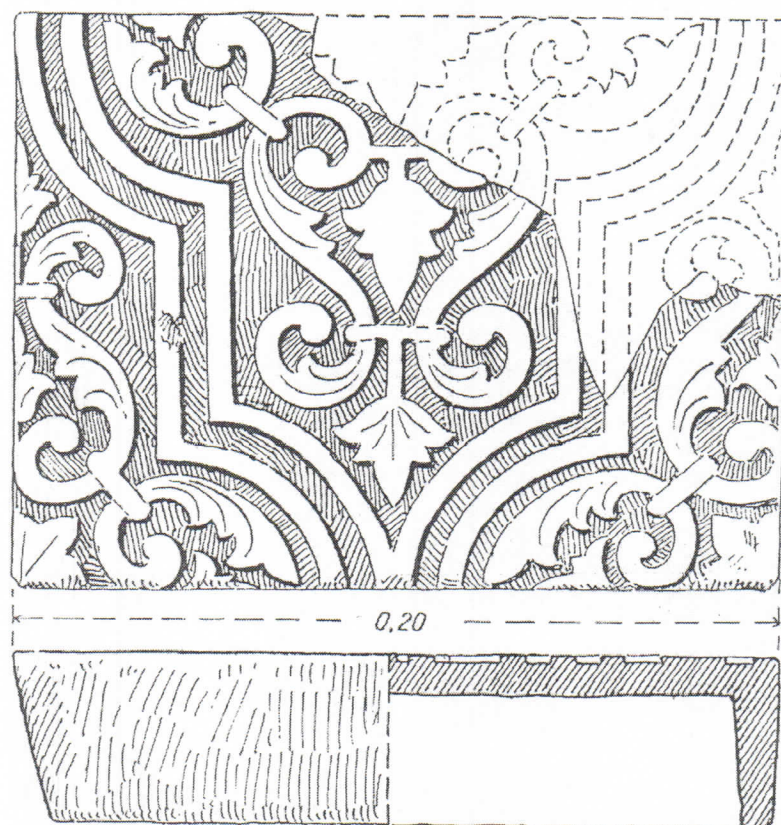
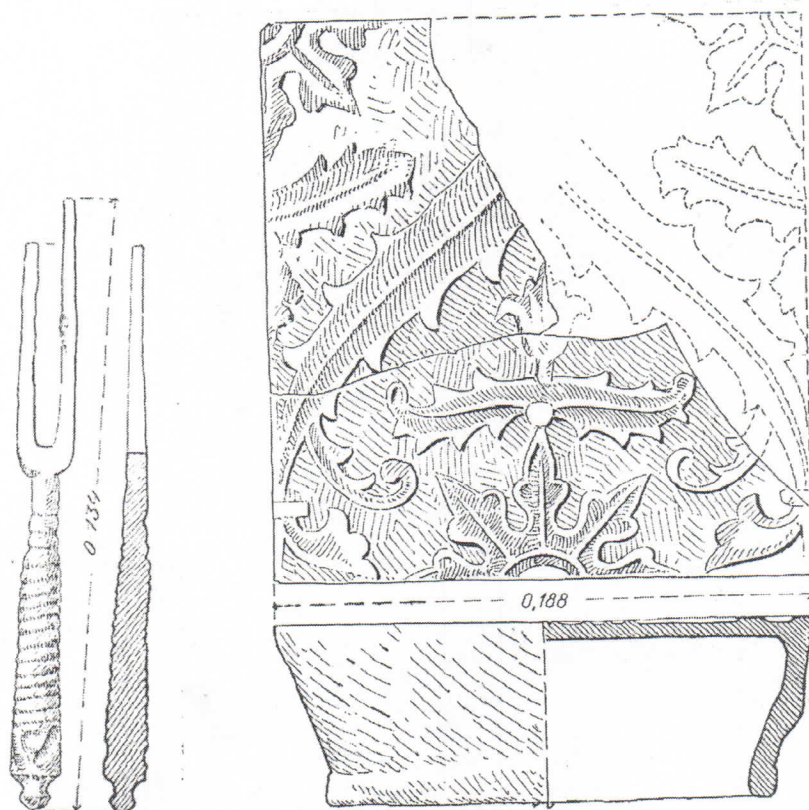
Grigore Foiț, *Monumente de cultură armeană medievală ale Sucevei*, în "Suceava", XI-XII, 1984-1985, p. 69-77

Ștefan S. Gorovei, *Note de istorie medievală suceveană*, în "Suceava", X, 1983, p. 213-217

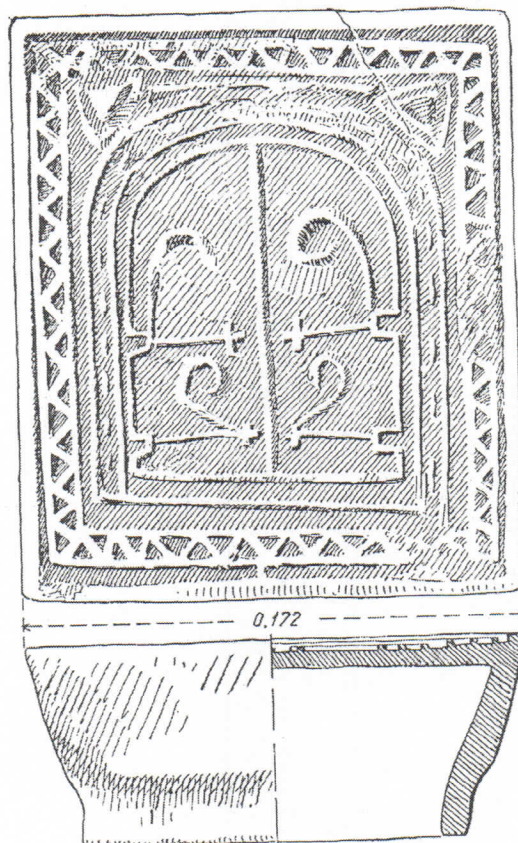
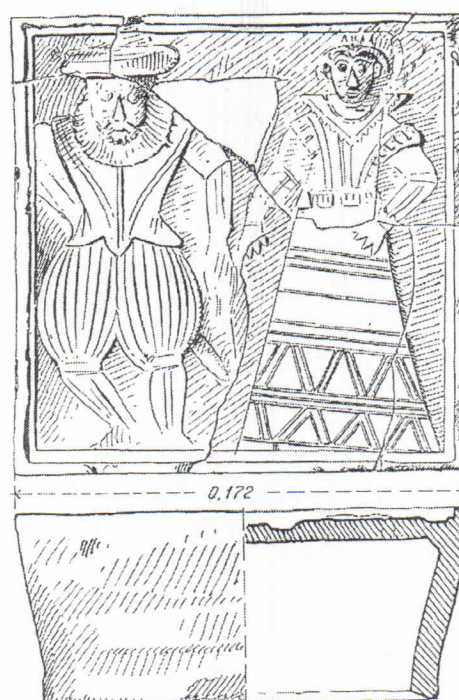
Leon Șimanschi, *Mănăstirea Zamca*, Ed. Meridiane, București, 1967

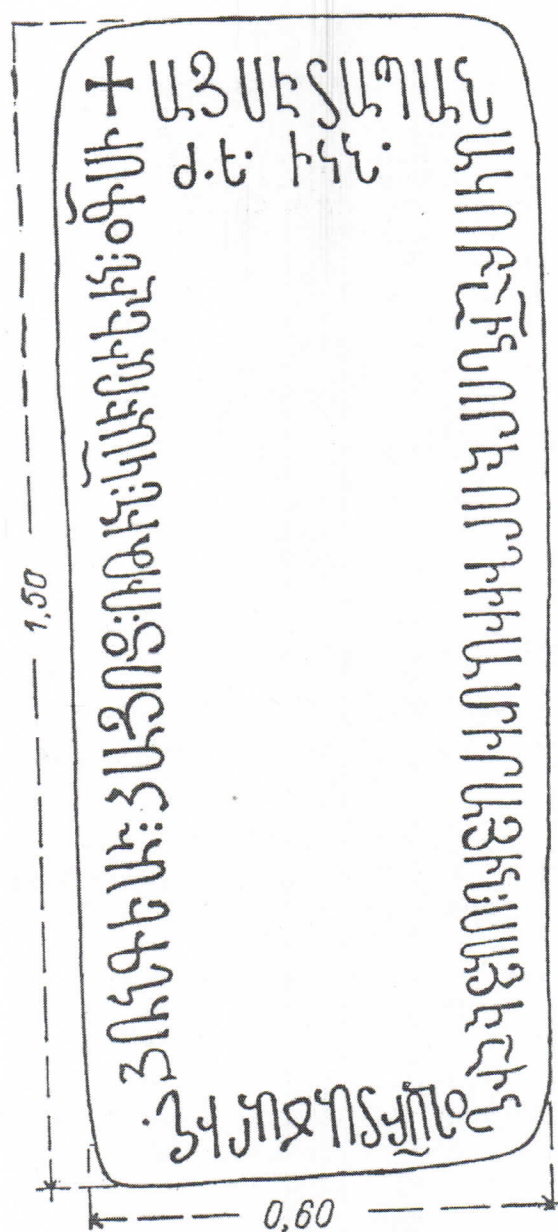
Pl. I. Planul Mănăstirii Zamca și al săpăturilor arheologice: 1. biserica; 2. turnul-clopotniță; 3. paraclisul; 4. clădire în ruină; 5. zidul de incintă; 6. fortificațiile poloneze; 7. săpături arheologice din 1954; 8. săpături arheologice din 1956 (după N. Constantinescu).

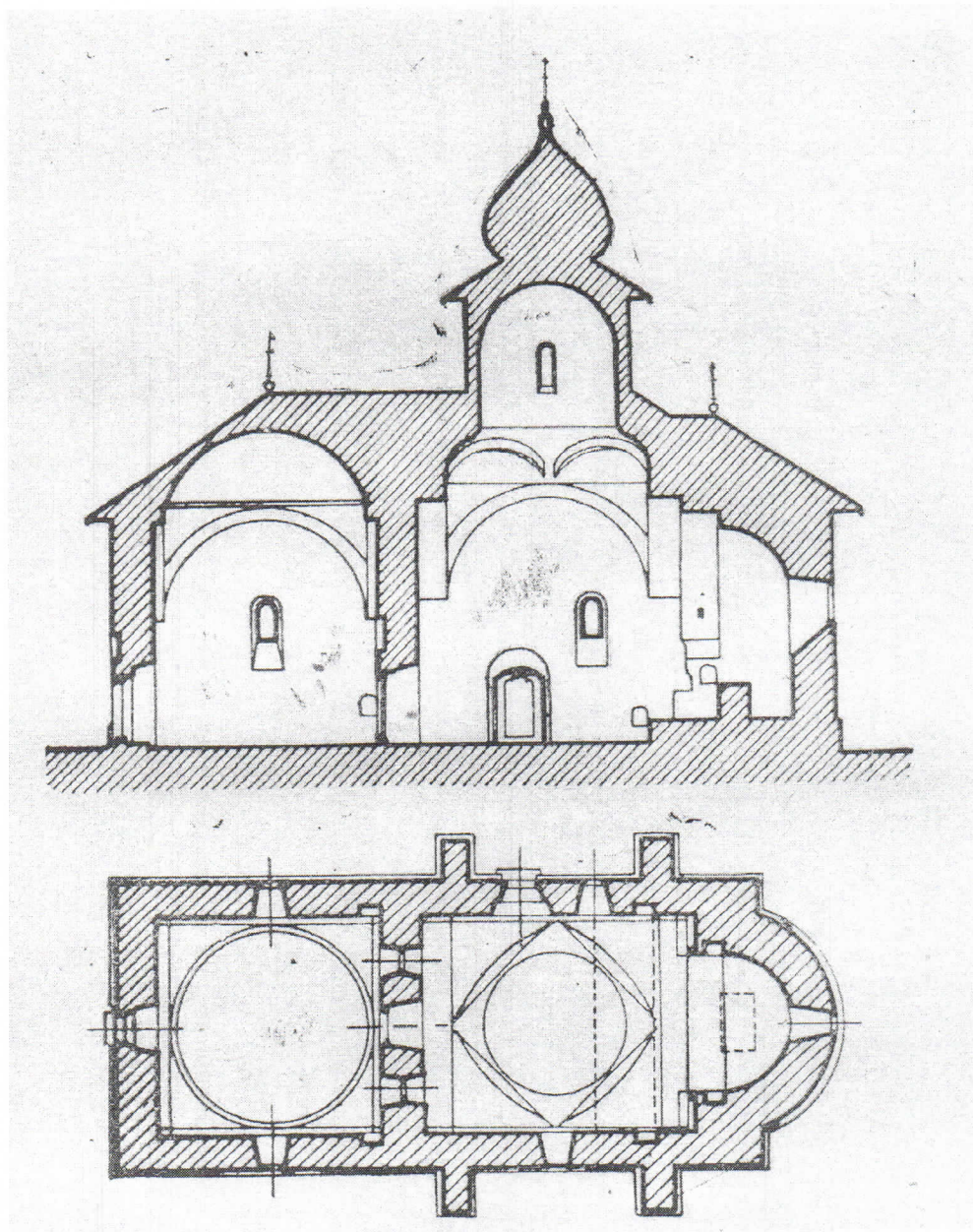
Pl. II. Furculiță din fier cu mâner de os; Cahle nesmălțuite cu motive florale – sec. al XVII-lea, descoperite la Zamca.

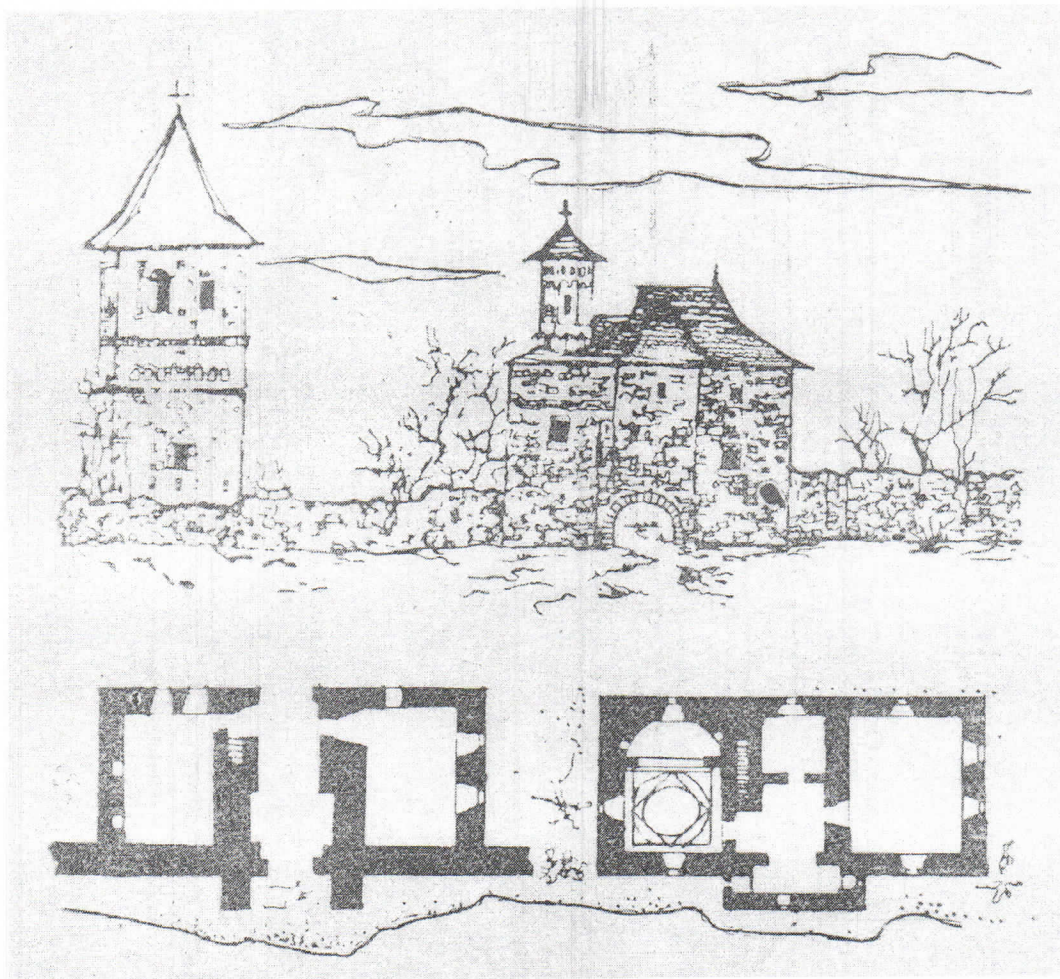
Pl. III. Cahle nesmălțuite cu ornamente antropomorfe sau geometrice, descoperite la Zamca.

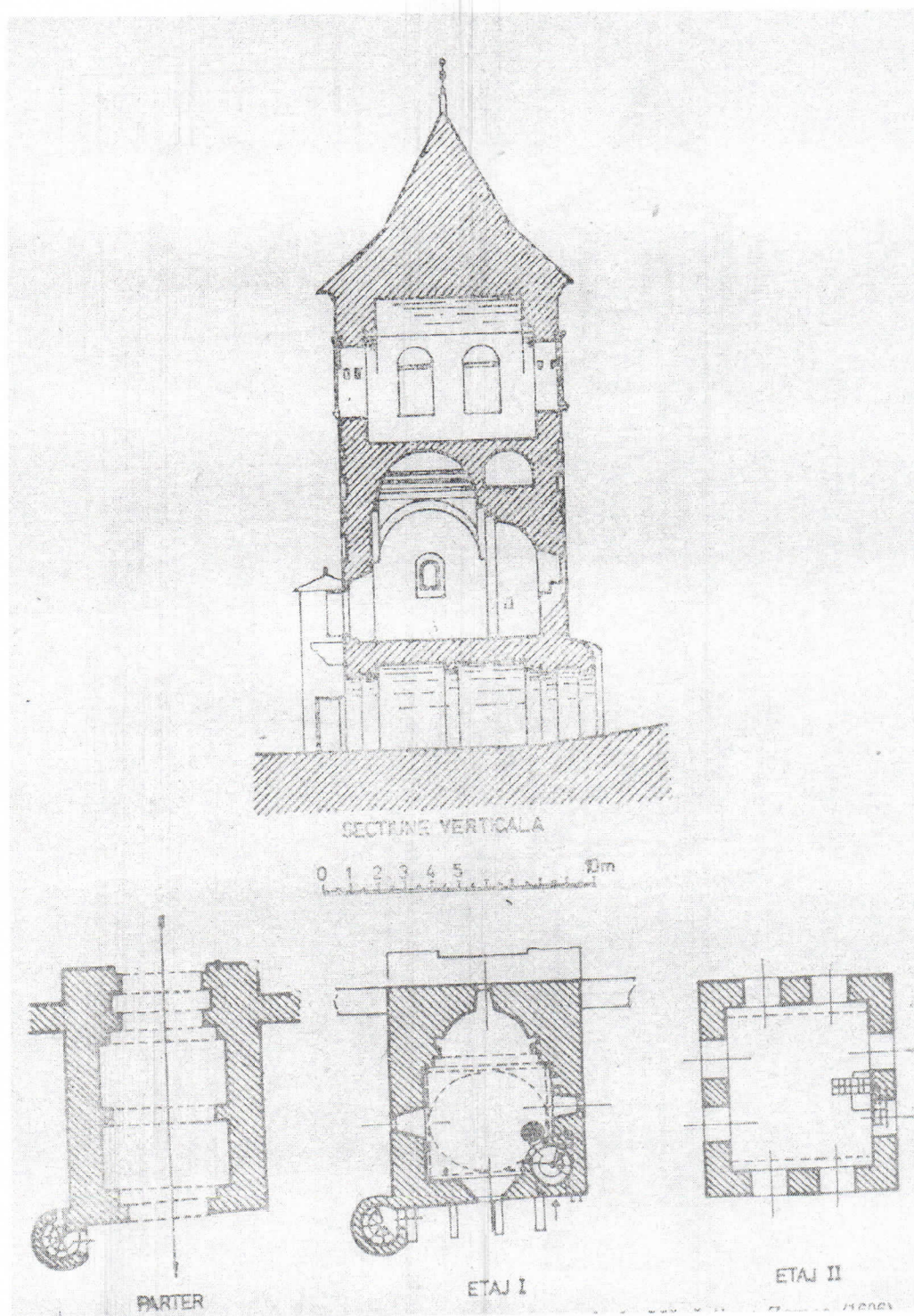
Pl. IV. Inscriptia de pe piatra de mormânt a lui Agopşa, ctitorul Mănăstirii Zamca.

Pl. V. Biserica Sf. Auxentie: plan și secțiune.

Pl. VI. Paraclisul cu planurile parterului și etajului.

Pl. VII. Turnul – clopotniță: secțiune verticală și planurile parterului și a celor două etaje.

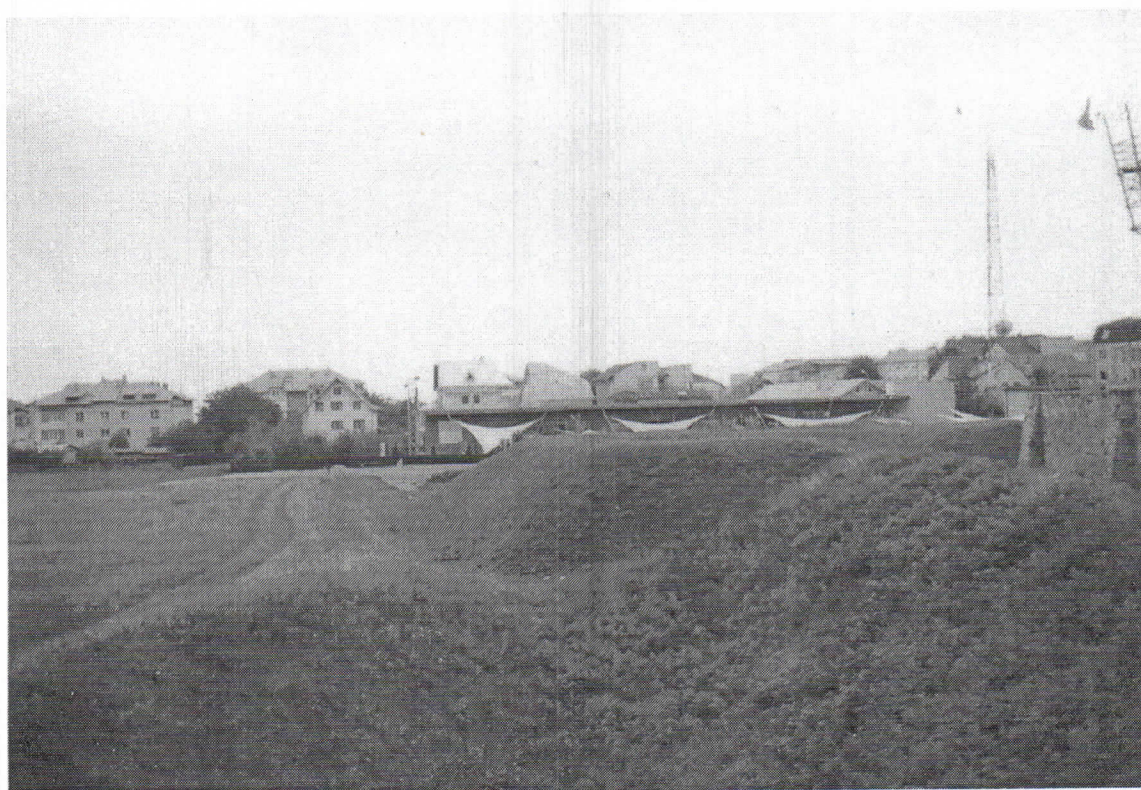
Fațada interioară a paraclisului (SV-II-m-A-05485.03) – starea actuală

Pl. VIII. Fațada exterioară, vestică a paraclisului (SV-II-m-A-05485.03) – starea actuală

Pl. IX. Imaginea paraclisului pe latura nordică (SV-II-m-A-05485.03) – starea actuală

Pl. X. Fortificațiile de pământ poloneze (SV-II-m-A-05485.07) – starea actuală

VECHEA ZONĂ COMERCIALĂ A SUCEVEI

(SV-II-s-B-05451)

Aceasta reprezintă una dintre vechile zone comerciale ale Sucevei, cea a Târgului de Sus, care cuprinde două mahalale. Prima, este bine marcată de bisericile Sf. Cruce și Sf. Simeon, formând mahalaua armenească, ceea ce nu înseamnă că a fost locuită exclusiv de armeni. Ea se circumscrie străzilor de azi: Ion Creangă (în vechime, *Ulița Armenească*, apoi *Sf. Simeon*), Armenească (*Ulița cea Mare Armenească*). Acest cartier al armenilor s-a extins de aici, spre nord-vest, pe străzile Căramidarilor (în vechime, *Ulița Plăcintarilor*) și *Tăbăcarilor*, până în apropierea de *Fântâna Frigurilor*, pe str. M. Sadoveanu. Spre centrul orașului, mahalaua armenească, constituită deja în sec. XVI-XVII, se prelungește până în piața de jos, unde se găseau piețele de fructe, de cereale și de lemne, precum și Hanurile "La Para de Aur", "Trei Coroane" și cafeneau "Armenească", situate între Biserica Sf. Cruce și actuala hală de carne.

O a doua zonă o reprezintă mahalaua Sf. Nicolae, cu actualele străzi Dragoș Vodă, parțial N. Bălcescu (în vechime, *Ulița Crimcă*), Mihai Eminescu, parțial Veronica Micle (*Ulița Dinovac*, după numele unui negustor armean, Dragan Danovac) și Mihai Viteazul (parțial) și Simeon Florea Marian (*Ulița Sf. Nicolae*). Aceasta era o altă componentă a târgului de sus, cu rol comercial și meșteșugăresc, dezvoltată în sec. XVI și XVII. Aici s-au descoperit prin săpături arheologice numeroase cuptoare de ars ceramică.

În cele două zone menționate s-au făcut numeroase descoperiri arheologice aparținând secolelor XV-XVI, fapt ce arată că zona a fost intens locuită. Aceste descoperiri constau în urme de locuințe, cuptoare de ars ceramică sau morminte (ultimele grupate pe actuala str. C. Dobrogeanu-Gherea). Merită să subliniem descoperirea, în apropierea autogării, a unei locuințe din lemn cu pivniță și cu un bogat material arheologic, ca și a unei pivnițe-depozit de mărfuri, pe str. Dragoș Vodă, unde s-a găsit o mare varietate de produse, constând din vase metalice, diferite obiecte din fier, ca și o cantitate impresionantă de ceramică de lux. În concluzie, zona a constituit o componentă importantă a orașului medieval, fapt care explică și concentrarea în acest loc a caselor de lemn, de tip tradițional, mult mai multe în vechime, după cum apar în planul orașului din 1856.

Monumentele de arhitectură, care au avut ca destinații spații de locuit, din perimetrul precizat, dar și altele de pe teritoriul orașului Suceava, pot fi clasificate în construcții de zid, cu planimetrii diferite (acestea vor fi tratate separat) și case de lemn de tip tradițional, specifice Sucevei. Ultimele sunt reprezentate de câteva construcții păstrate relativ multumitor pe străzile mai sus amintite. Acest tip de casă orășenească, după planul din anul 1856 (în plan sunt marcate casele cu foișor), a fost răspândit însă pe toată aria orașului (v., de exemplu, casa de pe str. Gr. Vindireu, azi dispărută - fig. 3). Numai o întâmplare fericită a dus la salvarea, uneori în condiții precare, a câtorva. În evidențele mai vechi, cum ar fi cea din 1955, ca și la diferiți autori, numărul acestor monumente de arhitectură civilă variază¹, inițial fiind mult mai mare, între timp, multe au fost declasate, demolate sau transformate radical. A se vedea planul unei case tipice, care a fost demolată cu anii în urmă, pe str. Dragoș Vodă, nr. 2 (fig. 4).

¹ A se compara *Lista Monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.*, București, 1955, p. 124-125, cu lista din 2004.

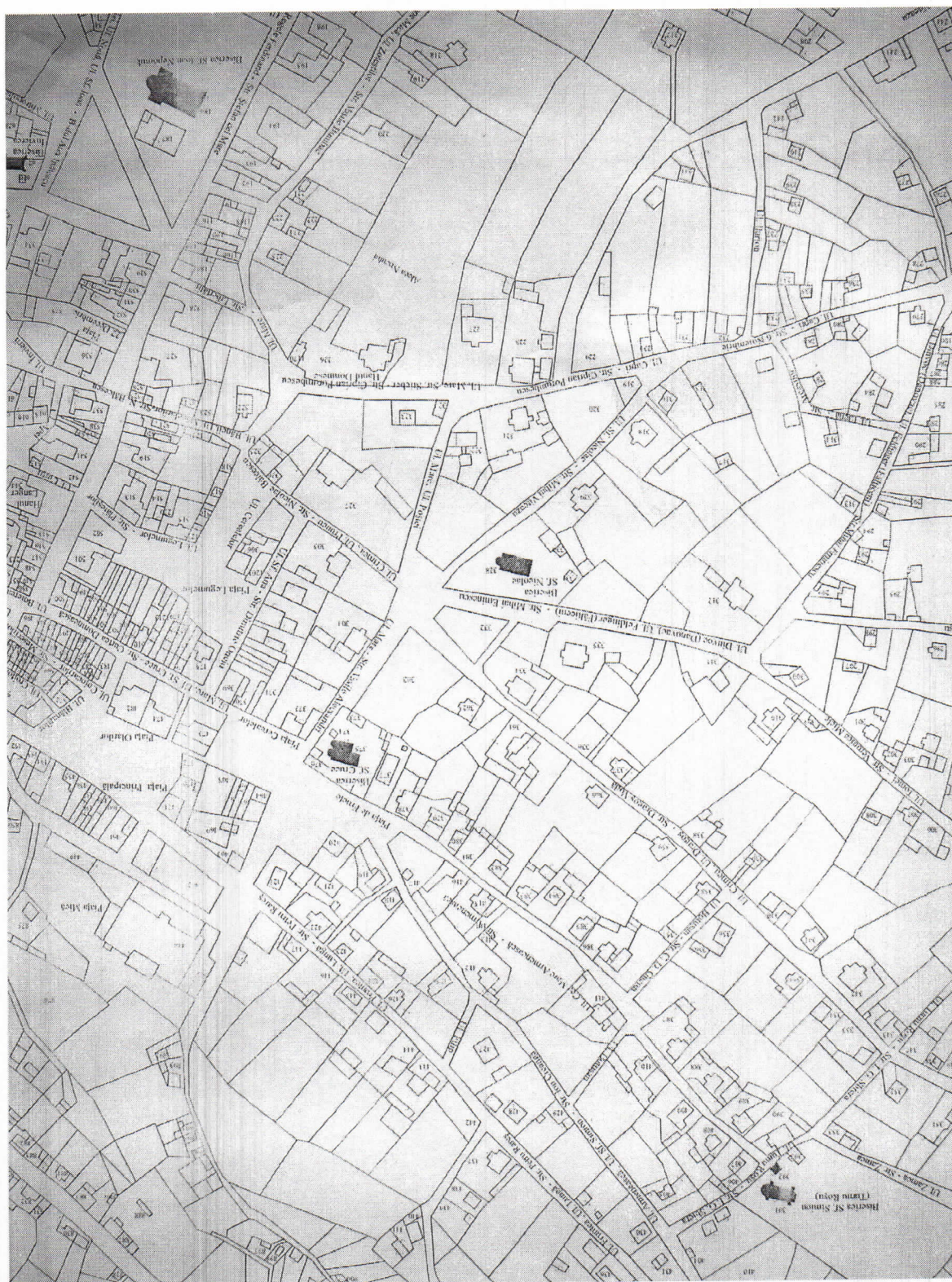

Fig. 1. Segment din planul oraşului Suceava, din anul 1856, cu numele vechi şi actuale ale străzilor. Construcţiile marcate prin buline sunt cele din lista monumentelor.

Fig. 2. Segment din planul oraşului Suceava, din anul 1856. Haşurile simple indică case de lemn, iar cele în reţea construcţii de piatră. Bulinele marchează actualele monumente.

Din punct de vedere al ansamblului arhitectonic cu valoare istorică se mai păstrează, în acest sit, doar câteva case răzlețite, încadrate între construcții mai noi, realizate din cărămidă, în sec. al XIX-lea sau prima jumătate a sec. XX, în care predomină eclectismul, dar s-au infiltrat și construcții mai noi, blocuri "staliniste" ca și alte construcții contemporane, unele de un gust îndoielnic. Deși casele tradiționale sunt acum puțin numeroase ele se încadrează, totuși, cu alte construcții mai noi, fie de zid fie de lemn, care au același regim de înălțime și, mai mult chiar, acestea amintesc, printr-o serie de elemente, de arhitectura tradițională, cum sunt casele de pe str. Dragoș Vodă, nr. 1, 4, 9, 21, 26, 32 sau Armenească, nr. 8). Totul dă un mediu arhitectonic, ambiental unitar, care se înscrie pe linia tradiției, deși, cum s-a amintit, sunt și construcții noi, care contrastează și strică acest mediu (fig. 5).

Întrucât orice casă și îndeosebi cele de lemn, cer reparații în mod curent, propunem ca proprietarii imobilelor (unii cu disponibilități financiare modeste) să primească o consultanță gratuită de la arhitecții specializați în domeniu, ca și alte facilități pentru a reuși să mențină stilul inițial pe care l-au avut aceste case.

În cele ce urmează, după o privire generală (descrierea tipului de casă, originea lui, date), se va prezenta individual cele 11 monumente de arhitectură tradițională, din lemn, după lista din 2004, menționând la fiecare observațiile din teren.

1. Casa suceveană de tip tradițional - descriere Deși era construită exclusiv din lemn, ea avea o planimetrie elaborată, o suprafață apreciabilă și reflecta o stare socială prosperă. Toate construcțiile se compun numai din parter și, în cele mai multe cazuri, au pivniță. Casele sunt dispuse cu frontonul principal spre est, fiind plasate la o distanță de câțiva metri față de stradă, pe care o flanchează cu una din fațadele laterale, dar în unghi ascuțit, întrucât vechea trama stradală era puțin diferită de cea actuală, după cum reiese din planul orașului din 1856.

Elementele arhitectonice definitorii ale acestor case de tip tradițional constau în: foișor, cerdac și pivniță.

Foișorul este partea componentă cea mai vizibilă a fațadei principale, de care este decroșat, având o formă rectangulară. El este deschis și tavanul său se sprijină pe patru până la șapte stâlpi (în funcție de mărimea lui), cu profile rotunjite sau, mai rar, în muchii, fără ornamente. La partea superioară, aceștia sunt uniți printr-un element funcțional și decorativ alcătuit dintr-o grindă cioplită în acoladă. Accesul în foișor se face pe o scară de lemn situată pe latura dinspre stradă. În toate cazurile, foișorul este plasat în dreptul tinzii, pe axa mediană a casei. El avea rolul de a proteja intrarea în locuință și în pivniță, de asemenea, permitea desfășurarea unor mărunte activități casnice, fiind și un loc de recreere și conversație.

În multe cazuri, foișorul este alipit, pe întreaga lungime a fațadei principale, de un cerdac din lemn, cu parapet susținut de stâlpi tot din lemn. Acest cerdac se prelungește deseori și pe una dintre fațadele laterale, de obicei pe cea dinspre stradă. Reparațiile și reamenajările făcute de proprietari de-a lungul timpului au determinat ca cerdacul să dispară la unele case, de obicei cel lateral. Având în vedere că la unele case din mediul rural (cum ar fi la Șcheia sau Grănicești), cerdacul le mărginește pe trei laturi, putem presupune că și casa de tip tradițional din Suceava avea o astfel de planimetrie. La Botoșani, a fost semnalată o construcție asemănătoare². În timp, cerdacul a dispărut, din diverse motive, pe una dintre laturi sau chiar pe toate (v., de exemplu, casa de pe str. Armenească, nr. 19).

² Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Botoșani*, București, 1981, p. 104, fig. 31.

Pivnița este plasată sub cerdac, tindă sau chiar sub camerele dinspre fațadă. Aceasta este alcătuită din două sectoare: primul, are o scară de lemn situată pe un plan înclinat, încununată cu o boltă semicilindrică, din piatră; cel de al doilea sector, pivnița propriu-zisă, are la fel o boltă semicilindrică și pereți din piatră. De aici se comunică cu exteriorul, pentru aerisire, cu două sau mai multe ferestre mici plasate aproape de nivelul solului.

Din punct de vedere planimetric, interiorul acestor case pornește de la tipul celor tricamerale (tindă și două camere dispuse simetric). Având în vedere situarea lor în mediul urban și starea socială a proprietarilor inițiali, acest plan tradițional a fost părăsit. S-a realizat o nouă compartimentare, atât longitudinală, cât și transversală, obținându-se, cel puțin, patru și chiar mai multe camere. Reamenajările succesive ale compartimentării în casele conservate determină ca să fie aproape imposibilă descifrarea planului inițial.

Pereții locuințelor sunt din bârne cioplite. Peste acestea s-a aplicat, pe ambele suprafețe, o lipitură de lut, pe nuiiele împletite, lipitură ulterior văruiată. Reparațiile relativ recente de la unele case au renunțat la lut și au îmbrăcat pereții cu tencuială. Înălțimea pereților se situează la aproximativ 2,40 m, încheindu-se la partea superioară cu o cosoroabă pe care se sprijină căpriorii. De subliniat că toate casele au ferestre relativ mari pe trei laturi, lipsind pe cea de vest. În decursul timpului, aproape la fiecare construcție, s-au adosat diverse camere în vederea măririi spațiului locuibil. Cele mai frecvente situații constau în adosarea unor camere pe fațada posterioară, prin mărirea ștreșinei sub care s-au amenajat camere (cămări), cu un tavan înclinat.

Învelitoarea caselor este, totdeauna, în patru ape, cu o înălțime aproximativă de o dată și jumătate în raport cu cea a pereților. Panta dinspre fațada principală este străpunsă de acoperișul foișorului. Mai sus de acesta, la casele mai bine păstrate, se află două cahle care au forme semicirculare. Învelișul tradițional era cel din șindrilă, înlocuit la unele case cu tablă sau alte materiale. Ștreășina este largă protejând cerdacul acolo unde el s-a conservat.

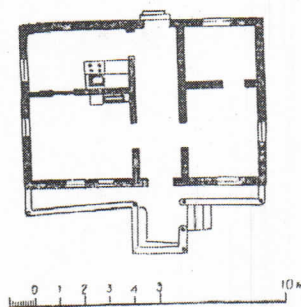
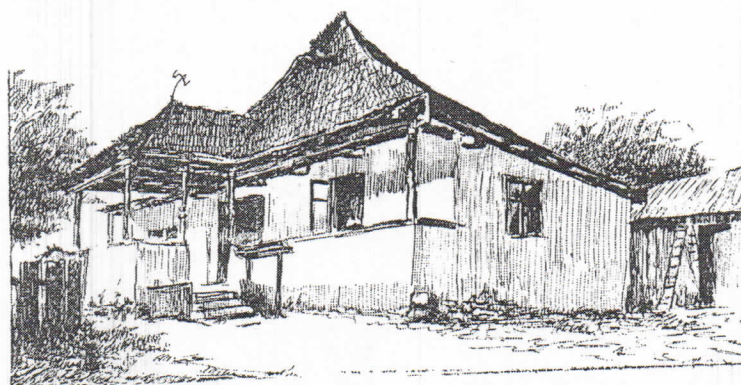

Fig. 3 Casă de tip tradițional, de pe str. Grigore Vindireu – azi dispărută –
(după C. Nicolescu)

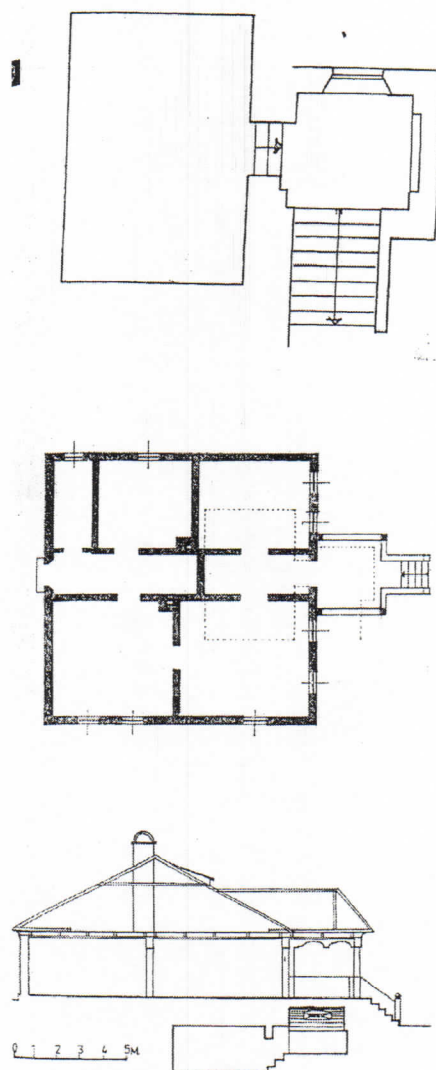

Fig. 4. Plan și secțiune longitudinală a unei case de tip tradițional, str. Dragoș Vodă nr. 2 – azi dispărută – (după Gh. Bratiloveanu și M. Spânu)

2. Originea tipului de casă tradițională Acest tip își are originea în mediul urban, cum este, de exemplu, cel de la Suceava, în construcțiile mai vechi, din sec. al XVI-lea și începutul celui următor. Aici majoritatea locuințelor cercetate arheologic (aproximativ 90%) sunt puțin adâncite în sol și au pivniță, în care accesul se făcea pe un tobogan acoperit. Din acest acoperiș, scos în afara casei, va evolua, mai târziu, foișorul ce reprezenta un decroș față de casă. Acest tobogan, plasat totdeauna pe fațada principală, era legat și de o prispă, care devine ulterior frecventul cerdac aflat la mai toate construcțiile de acest tip. În sec. al XVII-lea intervine masiv, ca material de construcție, piatra utilizată la amenajarea pivniței, dar și la edificarea soclului. Pivnițele de piatră au determinat generalizarea locuințelor de suprafață și înălțarea soclului lor³.

Putem afirma cu certitudine că, în sec. al XVIII-lea, acest tip de casă era deja constituit, întrucât documentele îl menționează. O construcție din jurul Bisericii Sf. Dumitru este descrisă, în 1792, în felul următor: "Era din lemn, tencuită cu lut și cu var, în

³ Această evoluție a fost bine surprinsă de Emil I. Emandi, Mihai-Ștefan Ceașu, *Să nu dărați, dacă nu știi să construiești (Contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava, 1388-1988)*, Rădăuți-Iași, 1991, p. 139-141.

care se aflau patru camere mari, una cămară și un gang, sub un acoperământ de draniță, cu cerdac dinainte"⁴. O altă descriere, tot din sec. al XVIII-lea, a unor astfel de locuințe, ne oferă aceeași imagine: "Casele aveau foișoare, acoperiș din șindrilă, creștături de lemn la cerdac și la poartă, diferite podoabe de lemn la acoperiș"⁵.

Planimetric aceste case evoluează din cele puțin adâncite, tricamerale (gang și două camere dispuse simetric), cunoscute, prin săpăturile arheologice, în sec. al XVI-lea. Noua formă de locuință, de suprafață cu pivniță de piatră se generalizează în sec. al XVIII-lea și aparține patriciatului orășenesc. Mult mai târziu, vor fi imitate, după părerea noastră, în mediul rural, unde predominau, în vechime, locuințele adâncite, unicamerale (bordeie) sau, mai rar, bicamerale. Ipoteza transferării arhitecturii populare (rurale) în una majoră, urbană⁶ nu se verifică, sensul este invers. Ele reprezintă ultima fază de evoluție a arhitecturii tradiționale orășenești din lemn⁷.

Astfel de locuințe aparțin, în sec. al XVIII-lea, elitei orășenești și sunt prezente la Suceava, Botoșani, după însemnările unor călători străini, la Iași și în alte orașe moldave⁸. Elementul tipic, foișorul este, de fapt, caracteristic arhitecturii civile românești, ele se întâlnesc și în Țara Românească, la București⁹, influențând și arhitectura sașilor din Brașov¹⁰. Este interesant să semnalăm că o astfel de casă apare și în mediul rural, la Dumbrăveni, pe traseul Suceava - Botoșani¹¹.

3. Datarea În general, locuințele conservate astăzi în Suceava sunt datate în secolele XVIII-XIX și chiar în sec. al XVII-lea (!) - str. Armenească, nr. 31 bis. Dezvoltarea urbană a Sucevei, la sfârșitul sec. al XVIII-lea este evidentă. În 1785 erau 485 de case, ca în 1813 numărul lor aproape să se dubleze (865). Despre cele din urmă, statisticile vremii precizează că, în marea lor majoritate, sunt din lemn, tencuite cu lut, fără sobe și fără ferestre cu sticlă și formate dintr-o singură cameră¹². Astfel de case aparțineau desigur claselor sociale defavorizate (aceste locuințe sunt de origine rurală), dar este certă existența unor locuințe de lemn, destinate elitelor, cum o menționează documentul din 1792, citat mai sus, între care nu lipseau și casele de piatră, dar cu un alt profil arhitectonic.

Având în vedere că locuințele actuale au concepute inițial goluri speciale pentru ferestre cu sticlă, putem presupune că ele au fost construite ceva mai târziu, când s-au generalizat astfel de ferestre. Desigur, planimetria lor a respectat pe cea din sec. al XVIII-lea, la care s-au introdus unele elemente de modernitate.

Pentru o încadrare cronologică mai exactă a unor astfel de locuințe s-a putut folosi numai planul orașului din anul 1856, plan pe care sunt marcate casele cu foișor, atunci mult mai numeroase și răspândite în tot orașul. Cele 11 case, după lista din 2004, existau în 1856, cu excepția casei de pe str. Ion. Creangă, nr. 17, caz în care din plan nu reiese clar că

⁴ *Ibidem*, p. 146.

⁵ Gheorghe Bratiloveanu, Mihai Spănu, *Monumente de arhitectură în lemn din ținutul Sucevei*, București, 1985, p. 30-33.

⁶ Astfel de opinii au exprimat o serie de istorici ai arhitecturii românești, citate de Emil I. Emandi, Mihai - Ștefan Ceaușu, *op.cit.*, p. 114-115, 148.

⁷ Corina Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare. Antecedentele și etapele de dezvoltare ale artei moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare*, în "Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare", București, 1964, p. 266-267. Autoarea subliniază originea urbană a tipului de casă discutat.

⁸ Eugenia Greceanu, *Arhitectura civilă a orașului Botoșani în veacul al XIX-lea*, în "Revista muzeelor și monumentelor - Monumente istorice și de artă", XLIX, 1980, nr. 2, p. 51.

⁹ Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, fig. 297 și 298.

¹⁰ Emil I. Emandi, Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 141.

¹¹ Mihai Spănu, Gheorghe Bratiloveanu, *Zona etnografică Suceava*, București, 1987, p. 79-80

¹² Emil I. Emandi, Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 222-223.

Fig. 5. Trei case de zid de pe str. Dragoș Vodă (nr. 1, 4, 9), care se înscriu pe linia arhitecturii tradiționale.

ea ar fi avut foișor pe axa mediană. Deci, putem preciza cu certitudine că aceste locuințe, menționate mai jos, sunt mai vechi de anul 1856.

Indiferent de încadrarea cronologică (menționăm că și pentru casele din Botoșani nu există elemente de datare ante 1800¹³), aceste locuințe reprezintă martorii documentari ai unei tradiții arhitectonice originale, ultimi păstrați, constituind o pagină a civilizației urbane sucevene, ceea ce impune conservarea lor să fie o necesitate fără discuții, dar adăugăm că și mediul ambiat nu ar trebui poluat cu fantezii arhitectonice contemporane.

REPERTORIUL CASELOR TRADIȚIONALE DIN LEMN

1. Casă - str. Armenească , nr. 7 - fig. 6

SV-II-m-B-05353

Casa, proprietate a comunității armene, a fost amplasată pe un soclu înalt, având o pivniță bine conturată. S-a păstrat numai foișorul, care este deschis, dar "modernizat", fiind susținut de doi stâlpi, cu secțiunea pătrată, din ciment. Locuința a fost tencuită cu mortar. Acoperișul este din lindab. Pe latura sudică s-au adosat mai multe anexe.

Fig. 6. Casă str. Armenească, nr. 7 – starea actuală.

2. Casa Hopmeier - str. Armenească, nr. 13 (nr. nou 19) - fig. 7

SV-II-m-B-05454

Pe fațada acestei case s-a păstrat numai foișorul, cerdacul dispărând, probabil, cu mulți ani în urmă. Foișorul a suferit recent "reparații", fiind acum susținut de stâlpi rotunzi, cu un diametru mic, care contrastează cu mărimea lui. De asemenea, grinda originală a foișorului a fost înlocuită cu una nouă, lucrată tot în acoladă, dar de prost gust. Acoperișul este din draniță simplă, prezentând o cahă dreptunghiulară.

¹³ Eugenia Greceanu, *op. cit.*, în "Revista muzeelor și monumentelor", XLIX, 1980, nr. 2, p. 51.

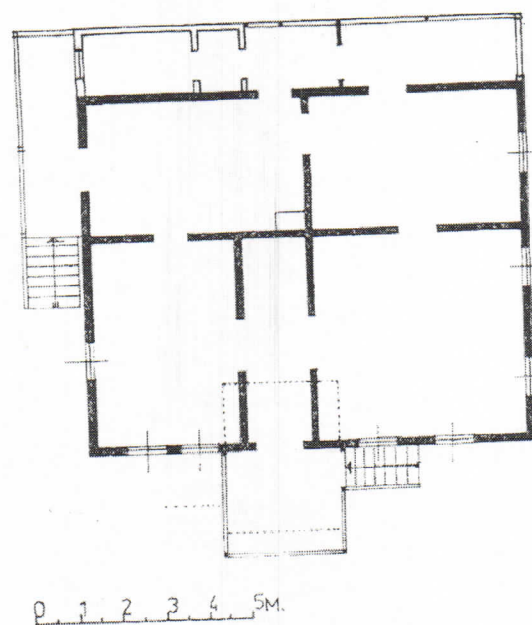

Fig. 7. Casă de pe str. Armenească nr.13 (nr. nou 19). Planul beciului și parterului; jos-
starea actuală.

3. Casa Pâtu - str. Armenească, nr. 14 (nr. nou 18) - fig. 8

SV-II-m-B-05455

Construcția este dispusă pe un soclu înalt, păstrând pe fațadă numai foișorul care are stâlpi rotunzi, lipsind cerdacul. Accesul în foișor se face o o scară plasată pe latura dinspre stradă a acestuia. Fațada originală ar fi avut o deschidere de 11,5 m, astăzi mărită prin anexe adosate pe latura nordică. Acoperișul este din draniță simplă, pe care se află două cahlă modificate.

4. Casa Seserman - str. Armenescă, nr. 18 (nr. nou 24) - fig. 9

SV-II-m-B-05456

Este construită pe un soclu foarte înalt. Pe fațadă (cu o dezvoltare de 14 m) s-a păstrat numai foișorul, care acum este închis cu cercevele și sticlă, lipsind cerdacul. Acoperișul este din draniță prelucrată în formă de solzi și are pe fațada lui două cahlă, modificate însă, fiind de formă dreptunghiulară. În general, planimetria casei este apropiată de cea originală.

Fig. 9. Casa Seserman-starea actuală.

5. Casa Roșu - str. Armenească, nr. 24 (nr. nou 28) - fig. 10

SV-II-m-B-05457

Casa cu un soclu de înălțime medie, dar are pivniță. Foișorul este deschis și prezintă stâlpi rotunzi, tencuiți și vâruți. De asemenea, pe toată lungimea fațadei (12 m) se află cerdacul din lemn care este deschis. Accesul în casă se face pe trepte plasate în fața foișorului. Casa este acoperită cu tablă. Pe acoperișul fațadei este o singură cahlă dreptunghiulară. Deși i s-au atașat anexe pe latura de nord și vest, casa păstrează planimetria veche, fiind bine întreținută.

Fig. 10. Casa Roșu – starea actuală.

6. Casă - str. Armenească, nr. 26 - fig. 11
SV-II-m-B-05458

Planimetria acestei case este cea originală, deși, cu mulți ani în urmă a dispărut foișorul, dar s-a păstrat cerdacul deschis, dispus pe întreaga lungime a fațadei (11,5 m). Intrarea pe trepte de ciment este plasată pe axa mediană a fațadei. Casa de mari dimensiuni (17,5 x 9 m) a fost construită, inițial, în forma literei L (așa apare și în planul din 1856), pe un soclu foarte înalt, având pivniță. Acoperișul este din draniță, în formă de solzi și păstrează două cahle semicirculare, originale. Locuința este bine întreținută și are un aer de eleganță și sobrietate.

Fig. 11. Casă – str. Armenească, nr. 26 – starea actuală. Se observă conservarea cahlelor originare.

Fig. 12. Casa Frățian: sus – starea ei în 1964, jos – starea actuală.

7. Casa Frățian - str. Armenească, nr. 31 bis (nr. nou 45) - fig. 12.
SV-II-m-B-05459

Casa are soclu înalt și pivniță. La fațada principală se află foișorul deschis, susținut de stâlpi rotunzi ca și cerdacul care este, la fel, deschis, păstrat însă numai între foișor și colțul dinspre stradă. Acoperișul este din lindab, pe care se află două cahle modificate, de formă dreptunghiulară, de asemenea, ștreășina a fost micșorată. Pe latura din spate, cea de vest, s-au adosat mai multe anexe ceea ce a schimbat înfățișarea originală,

când locuința avea probabil dimensiunile de 11,5 x 12,5 m. Casa a suferit serioase modificări; compară imaginea din 1964 cu cea actuală.

8. Casă - str. Armenească, nr. 47 - fig. 13

SV-II-m-B-05460

Casa prezintă un soclu înalt care acoperă pivnița. La fațadă (cu deschiderea de 12,5 m) se află foișorul deschis și cerdacul prezent numai între foișor și fațada dinspre stradă. Acoperișul este din tablă și are o singură cahlă, care nu mai este cea originală, fiind de formă dreptunghiulară. Intrarea în foișor se face pe latura dinspre stradă. Casa este prost întreținută și necesită reparații.

Fig. 13. Casă de pe str. Armenească, nr. 47 – starea actuală.

9. Casa Colonescu - str. Dragoș Vodă, nr. 13 (nr. nou 15) - fig. 14

SV-II-m-B-05465

Locuința are un soclu de înălțime medie. Este printre puținele case care mai păstrează, alături de foișor, cerdacul pe toată lungimea fațadei, dar și pe cea laterală, dinspre stradă. Din păcate, golurile acestor elemente arhitectonice, originare au fost obturate de cercevele cu geamuri de sticlă. Mai mult chiar, parapetele din lemn ale foișorului și cerdacului au fost acoperite cu plăci albe, din material plastic, fapte ce dăunează sever imaginii acestei locuințe. La ea s-au adăugat, din vechime, o serie de anexe, plasate pe latura vestică. (v. fig.). Dacă ar lipsi "inovațiile" recente casa ar prezenta un exemplar tipic pentru arhitectura tradițională suceveană.

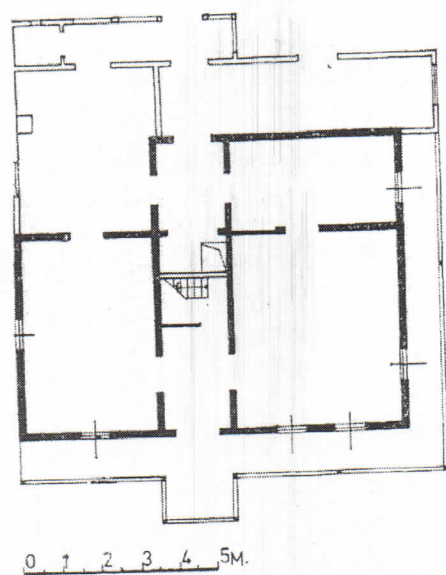

Fig. 14. Casa Colonescu – planul parterului, jos – starea actuală.

10. Casa Ignătescu - str. Dragoș Vodă, nr. 23 (nr. nou 25) - fig. 15
SV-II-m-B-05466

Casa care se înscrie într-o suprafață de 13,5 x 12,5 m, are un soclu înalt și pivniță, păstrând foișorul deschis, plasat pe axa mediană a ei. Accesul în foișor se face pe latura sa lungă, dinspre stradă. Casa este acoperită cu tablă. Pe latura vestică a casei s-au adosat anexe, care modifică oarecum planimetria originală.

Fig. 15. Casa Ignătescu.

11. Casă - str. Ion Creangă, nr. 17 - fig. 16
SV-II-m-B-05462

Această casă a fost "renovată" relativ recent și a suferit mari transformări. Păstrează numai foișorul, dar și acesta modificat. S-au adosat construcții noi care au schimbat planimetria originală. Acoperișul din tablă nu mai este în două ape, ca la toate casele de acest gen, ci din două, relevând însă două pinioane.

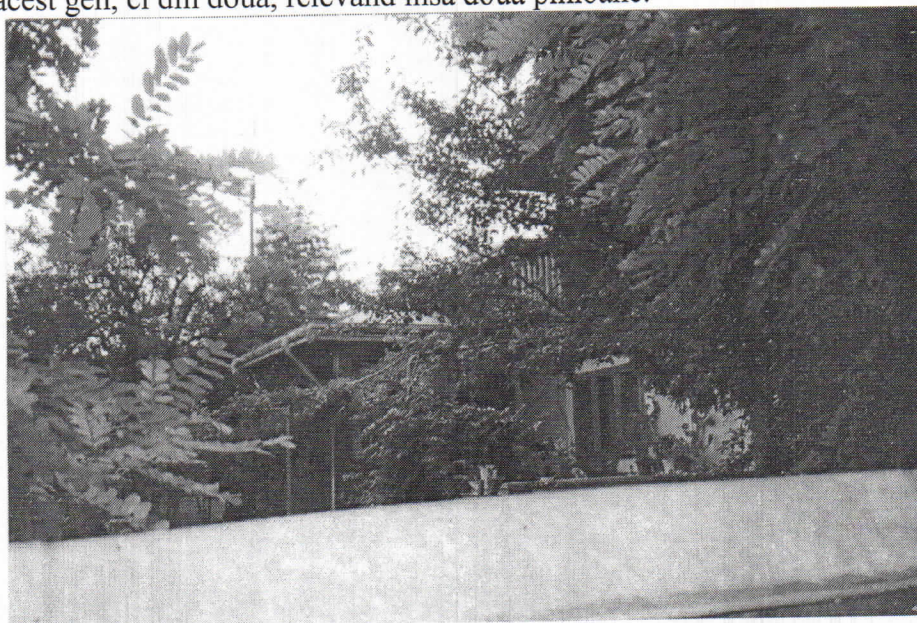

Fig. 16. Casă de pe str. Ion Creangă, nr. 17.

Pe lângă calitatea de monument de arhitectură orășenească, acest edificiu poartă o încărcătură sentimentală cu totul aparte, întrucât ea a aparținut eminentului etnofolclorist, cea mai proeminentă personalitate de cultură ce a trăit în Suceava.

Această casă este anterioară anului 1856, când ea este marcată pe planul orașului (menționăm că în ghidul acestui prestigios obiectiv cultural, editat foarte recent¹³, din eroare, planul reprodus la pagina 57, o localizează greșit – v. fig. 20). Casa a aparținut până în anul 1885 fraților Johan și Georgi Kapri, când folcloristul o cumpără de la aceștia. Suma destul de importantă (2000 de florini) provenea din premiul „Năsturel Herescu” acordat de Academia Română. Astfel, această locuință a fost câștigată cu condeiul.

În istoria casei sunt câteva momente. Primul este în 1932, când s-a dezvelit o placă comemorativă, menită să cinstească memoria folcloristului (fig. 21). În 1957 s-a propus de către Academia Română organizarea unui muzeu memorial, dar abia în 1972 a început inventarierea colecțiilor care deveneau proprietatea muzeului sucevean și în 1974 s-a inaugurat un fel de expunere muzeală. Casa memorială propriu-zisă s-a inaugurat abia în 1979, urmând reorganizări și îmbunătățiri succesive ale expoziției.

În ghidul mai sus citat, la pagina 19, apare o imagine a unei case despre care se afirmă că ar fi fost casa folcloristului înainte de restaurarea din 1972 (fig. 19). Dar în anul respectiv nu s-a făcut nici un fel de restaurare. În al doilea rând, planimetria casei ilustrată la pagina 19 nu este asemănătoare celei de astăzi și nici celei aflate pe planul orașului din 1856. Casa prezintă pe acest plan un decroș pe latura de est, probabil desființat după această dată. De asemenea, planul casei și a pivniței (vezi fig. 18) nu ar corespunde cu locuința ilustrată la pagina indicată. O imagine fotografică parțială, dar veridică a casei este cea din 1932, la dezvelirea plăcii comemorative (fig. 21), plasată atunci pe colțul de sud-est al casei, aproape de intrarea curent uzitată, aflată pe latura de sud. Placa a fost ulterior mutată pe colțul de nord-est, spre intrarea actuală în muzeu, aflat pe latura de nord..

Casa este din lemn, cu soclu de piatră înalt care a permis amenajarea unei pivnițe de mari dimensiuni. Planimetria este mai complicată decât cea a caselor tradiționale, reflectând că proprietarul făcea parte din elita socială. Ea are foișor, dar îi lipsește cerdacul. Lucarna aflată deasupra foișorului d pe latura de nord nu este un element caracteristic caselor sucevene și desigur ea a fost adăugată în decursul timpului.

¹³ Aura Brădățan, *Casa memorială Simion Florea Marian*, Suceava, 2007.

Fig. 17. Casa Memorială Simeon Florea Marian – starea actuală

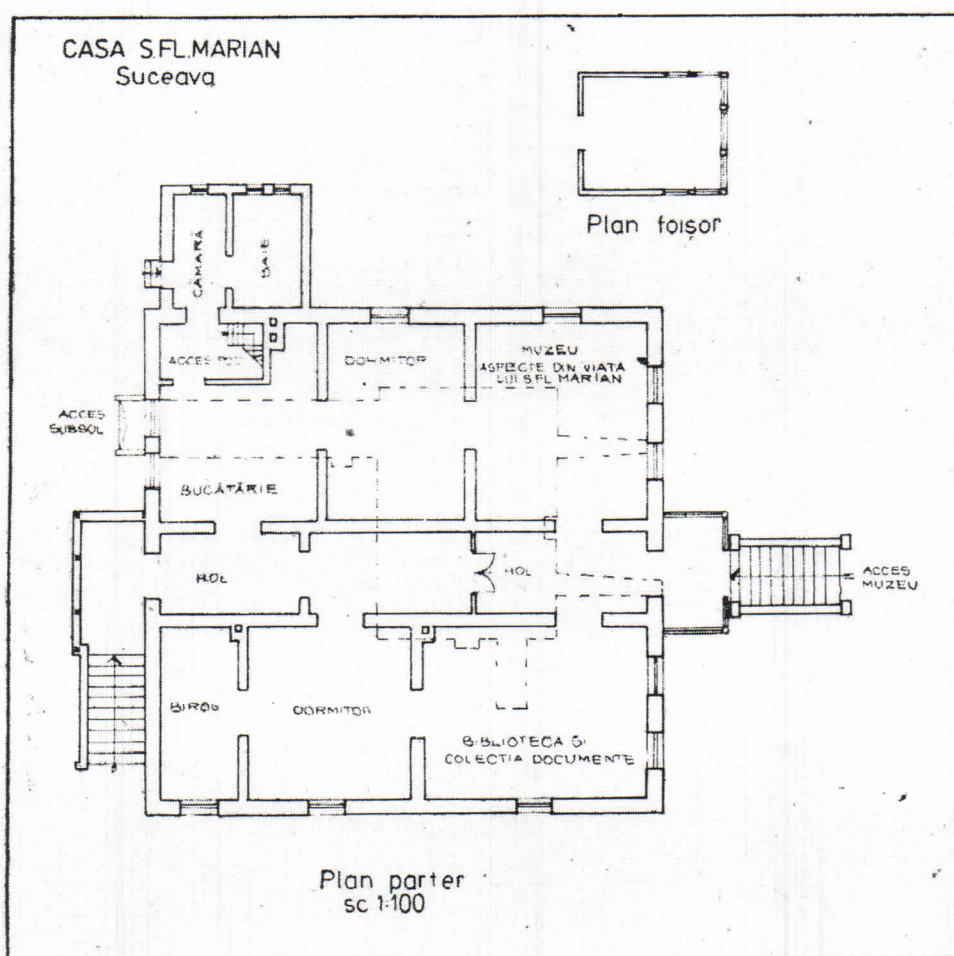

Fig. 18. Casa Memorială Simeon Florea Marian – planul pivniței și parterului în starea actuală

Fig. 19. Presupusa casă a folcloristului înainte de anul 1972 (!?). Este o casă de tip tradițional care nu corespunde cu realitatea din planul cadastral.

Fig. 20. Plasarea eronată în planul cadastral din 1856. Locuința indicată este cea a lui Tarangul, a se compara imaginea aceasta cu fig. 1.

Fig. 21. Imagine de la festivitatea de dezvelire a plăcii comemorative, din anul 1932.
Se observă că locuința nu avea încă un foișor acoperit pe latura de nord.

13. Casa Costin Tarangul – Aleea S.Fl. Marian, 2, fig. 22
SV-II-m-B-05478

Această construcție are o planimetrie elaborată și nu intră în tipicul caselor tradiționale sucevene, reflectând faptul că constructorul ei făcea parte din cea mai înaltă elită a Sucevei, deși a fost realizată din lemn. Ea exista la 1856, după planul întocmit în acel an (v. fig.20) . În 1886 casa a beneficiat de ample reparații, când i s-a adăugat un etaj, un balcon de fier forjat pe latura de est și, probabil, tot atunci acoperișul a fost conceput în două ape, fapt care a permis amenajarea unei mansarde. Probabil, cu acest prilej, s-au amenajat două lucarne.

În rest, această casă are elementele tradiționale. Pe fațada de nord se află un foișor (element relevat și în planul din 1856) sub care se află o pivniță cu bolta semicirculară. Foișorul nu este plasat pe axa mediană a casei și accesul la aceasta se face cu o scară din piatră. Spre deosebire de fațada de nord, cea de sud, pe lângă un foișor, prezintă și un cerdac pe toată lungimea ei, elemente existente încă din 1856.

Deși i s-au adus modificările menționate, prin întreaga structură, casa Tarangul, împreună cu cea vecină, a lui S. Fl. Marian, dovedește păstrarea tradiției în construcția caselor de lemn. Planimetria lor este mult mai amplă față de ale celor simple, prezentate mai sus, ceea ce reflectă că comandarii erau persoane cu o stare socială prosperă.

Fig. 22. Casa Tarangul – starea actuală.

CASE DE ZID - MONUMENTE DE ARHITECTURĂ

Au rămas în urma masivelor demolării din anii '80 puține case de aceste gen. Ele au planimetrii și stiluri arhitectonice variate în funcție de dorințele și gusturile comanditarilor, fiind construite la intervale de timp diferite.

Este extrem de interesant faptul că arhitectura de zid utilizează uneori planurile casei tradiționale din lemn, desigur cu o planimetrie mai elaborată, în care apar spații mai multe, cu destinații speciale.

Menționăm că și alte clădiri din zid ar merita introduse în lista monumentelor de arhitectură, cum ar fi sediul sindicatelor, de pe str. Ștefan cel Mare, fapt care le-ar salva de la modificări și "modernizări".

1. Casa Hagi - str. Dragoș Vodă, nr. 10 - fig. 1, 2

SV-II-m-B-05464

Casa are un etaj, fiind masivă, în plan prezentând o formă de L, cu fațada de 15 m, orientată spre est. Ea a suferit, în timp, modificări prin adosarea unui corp care cuprindea instalațiile sanitare. Neîntreținerea corespunzătoare a acestora ca și a casei, în general, a determinat o stare de degradare avansată, ceea ce a impus efectuarea unor lucrări de reparații capitale, absolut necesare, începând cu subzidiri până la acoperiș.

Această casă este datată în sec. al XIX-lea. Se pare că ea este mult mai veche decât indică lista monumentelor. Înainte de reparații casa avea un balcon a cărui console din piatră aveau sculptate câte o spirală terminată printr-o frunză de acant și cu o floare în mijloc, motive ornamentale identice cu cele ale consolei din mijloc, de la turnul-clopotniță de la Zamca. De asemenea, cornișa casei ca și brâul despărțitor între parter și etaj, realizate din piatră, sunt elemente care indică și ele o datare mai timpurie. Având în vedere elementele decorative menționate și faptul că sucevenii (boieri sau orășeni) cu numele Hagi apar în documente încă din secolele XVII-XVIII¹⁴, este de presupus că această construcție este mult mai veche decât sec. al XIX-lea.

Reparațiile capitale din ultimul deceniu au modificat golurile ușilor și ferestrelor, iar consolele sculptate, din piatră ale balconului au dispărut, fiind înlocuite cu banale console din fier forjat. Acum accesul la etaj se face printr-o scară exterioară, metalică, plasată pe latura de nord a balconului, de unde se intră la etaj. Brâul de piatră, despărțitor între cele două niveluri ale casei, a fost păstrat, dar văruiat, în schimb cornișa a dispărut. Acestei case, cu profil arhitectonic particular, i s-a adăugat o mansardă (element ce lipsea originalului), acoperită cu lindab. Deci, nu s-a făcut o restaurare, ci o modificare radicală, îndeosebi a fațadelor, clădirea, în ansamblu, căpătând un aspect "modern" (compară fig. 1 «după o fotografie din 1968», cu fig. 2 - starea actuală).

¹⁴ Vasile Gh. Miron și colab., *Suceava - File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului - 1388-1918*, București, 1989, p. 317, 379.

Fig. 1. Casa Hagi – după o imagine din 1968

Fig. 2. Casa Hagi – starea actuală

2. Casa Pruncu - str. N. Bălcescu, nr. 3 - fig. 3, 4

SV-II--m-B-05451

Este construită în 1909 și se compune dintr-un corp central mai înalt, mărginit de alte două corpuri laterale, mai scunde, cel din dreapta având și o intrare secundară. Pe toate colțurile se află turnulețe decorative. Clădirea are un etaj și este prelungită, pe latura estică, în formă de L. Fațada corpului central, care se constituie într-un decroș față de ansamblul clădirii, prezintă un portic susținut de patru coloane masive, cu secțiunea pătrată, unde se afla intrarea principală. Din acest portic se deschideau treptele de piatră spre un peron larg. Inițial, casa dispunea de un spațiu verde cu copaci ornamentali, spațiu care, între timp, a dispărut (v.fig. 3).

Clăditrea după naționalizare a fost succesiv sediul mai multor instituții, timp în care nu i s-au adus modificări în interior și nici la fațadă. Nefericită a fost ideea ca ea să devină restaurant; arhitectura ei fiind improprie unei astfel de utilizări. Atunci treptele de piatră au fost înlocuite cu o terasă mai înaltă, din beton. După 1990, casa a fost preluată de alți proprietari, care s-au lansat în alte modificări, construind o terasă din beton, mai mare și mai înaltă, cu scopul de a realiza tot terasa unui restaurant. Lucrările nu sunt finalizate, dar noua înfățișare care se întrezărește modifică arhitectura acestei case ce a fost concepută ca spațiu de locuit pentru elita socială a vremii și nu cu scop utilitar atât de banal (fig. 3).

Fig. 3. Casa Pruncu după o imagine din perioada interbelică.

Fig. 4. Casa Pruncu – starea actuală.

3. Casă, Aleea Trandafirilor, nr. 4 – fig. 5
SV-II-m-B-05484

Monumente de arhitectură ecleziastică din Suceava

Suceava păstrează și astăzi câteva dintre cele mai vechi și neprețuite monumente ale trecutului : *Biserica Sf. Auxentie* - biserica fostei mănăstiri de călugări și lungă vreme reședință a episcopilor armeni – cunoscută azi sub numele de Zamca, *Biserica Sf. Cruce* și *Biserica Sf. Simion* – cunoscută și sub numele de *Biserica Turnu Roșu*, după culoarea roșiatică a tablei de aramă care acoperea turnul clopotniță.

Din informațiile pe care le deținem se pare că în trecut au existat în Suceava și alte biserici armenesti, între care până în secolul al XIX – lea se mai păstra și *Biserica Sf. Treimi*, tot în centrul orașului.

Biserica Sf. Cruce

Construită în anul 1521 de Cristea Hanco (în armeneste Hacıh Hancoian) pe vremea lui Ștefăniță Vodă cel Tânăr, pe locul unde a fost o biserică armenescă din lemn, biserica actuală are „*aerul de a fi catedrală armenescă*”¹⁾

A suferit mai multe restaurări, dintre care ultima a avut loc în 1935. construcția este de la fundație până la 3-4 m înălțime din piatră, iar în continuare din cărămidă. Turla de deasupra naosului s-a prăbușit în 1918, ca urmare a trepidațiilor produse clădirii de trenul care circula prin oraș și care trecea la numai câțiva metri depărtare de zidurile bisericii pe strada Vasile Alecsandri. Această turlă nu a mai putut fi reconstituită, iar bolta naosului a fost refăcută în 1935 la partea superioară din ghips, folosind ca armătură o plasă de sârmă.²⁾

Planul ei repetă pe cel al Bisericii Sf. Auxentie de la Zamca, lipsa absidelor laterale, intrarea prin naos, care este prelungit spre vest și boltit în mod deosebit. Pe latura de sud, a fost adăugată o construcție dreptunghiulară cu absidă și turlă – capela Sf. Ioan, construită în 1776 pentru pomenirea episcopului Hovhannes Capri.

Cu prilejul lucrărilor de restaurare din 1935, s-au putut constata la interior, sub un strat de tencuială mai nouă, resturi de piatră veche pe zidul de nord al bisericii. Tot în interiorul bisericii, în peretele de sud al naosului se găsește zidită o piatră cu o inscripție prezentând în litere armenesti data de 1521- anul 970 era armeană – care însă a fost introdusă în zid mult mai târziu. ³⁾

Pronaosul este împărțit în două, ca la biserica Hagigadar, naosul este prelungit spre vest printr-un spațiu boltit deosebit. În afară de intrarea bisericii pe latura de vest , mai există și o intrare în naos pe latura sudică, intrare care nu este în axa transversală a naosului, cum nu este nici fereastra de pe peretele de nord. În stadiul actual al cercetărilor nu putem ști cine au fost meșterii care au lucrat la ridicarea și pictarea bisericii, după cum nu se știe nici data construirii clopotniței și nu există nici o informație în legătură cu aceasta. ⁴⁾

În *Cronica armenilor din România* H.Dj. Siruni afirma că în 1808 , cu prilejul vizitei părintelui Păjășkian la biserica Sf. Cruce, acesta găsea o inscripție din 1619, pomenind ca ctitor al clopotniței pe episcopul Biniata.

N aceeași *Cronică*... găsim în formații privitoare la pietrele de mormânt existente aici, astfel pentru anul 1606, H. Dj. Siruni găsea următoarea inscripție : *Acesta e locul de odihnă a martirului Hagop, fiul lui Khogea Biata acel care a clădit biserica. Anul 1055 (1606) la 7 mais-a scris. Amin.*⁵⁾

Pentru anul 1612 H.Dj. Siruni mai afla în biserica aceasta o altă inscripție funerară : *Este mormântul lui Martiros Fiul marelui pameș Ieremia, s-a depus aici trupul său într-o vârstă de bătrânețe a murit în anul 1061 (1612) mai 22.*

Altă inscripție funerară datează din 1616, fiind a Chaschatunei, fiica lui Biata : *Aceasta este piatra de odihnă a lui Khas Khatun care eras fiica lui Biata în anul 1065 (1616), alături aflându-se o altă piatră cu inscripția : Acesta este locul de odihnă a domnului Hacıatur fiul lui Agopgean în anul 1067(1618) la 5 septembrie.*

Este interesant faptul că și aici găsim un mormânt atribuit lui Asvadur, ca și la Zamca, datat 1528, o piatră fără ornament, cu o inscripție armenescă în relief cu următorul conținut *Acesta este mormântul de odihnă al diaconului Asvadur care este fiul lui Colța . data 977(1528) iar o altă inscripție de pe o altă piatră de mormânt, cea a lui Solomon, arată că aici se făceau înmormântări în sec. XV, mai precis la 1428 (877) era armeană. Alături se află și piatra de mormânt a lui Isaiia, dar textul nu mai este lizibil.*

În curtea bisericii se mai găsesc unele pietre de mormânt mutate în secolul XIX din fostul cimitir al *Bisericii Sf. Treime*, din apropierea fostului internat al liceului Ștefan cel Mare, azi clădirea Casei Corpului Didactic. Dintre aceste pietre se păstrează bine cea a lui *Ohaneș, mort la 1090 (1641) octombrie 15, în ziua de duminică .6)*

În biblioteca acestei biserici se păstrează valori de patrimoniu deosebit, amintim o colecție de canoane, copiată în anul 1621 de preotul Grigor, 7) precum și o *Evangelhie* datată 1632, copiată de preotul Simeon. Tot aici la Suceava s-a aflat și un *Ceaslov* datat 1313 scris la Ierusalim de preotul Garabet, astăzi această lucrare se află la Biblioteca Armeană din București. 8)

Note:

1. Valerian Doboș Boca, *Din trecutul Sucevei*, Cernăuți, 1938, p. 108.
2. Gr. Foit, *Monumente de cultură armeană medievală ale Sucevei* în „Suceava-Anuarul Muzeului Județean” 1984-1985, p.75.
3. G. Balș, *Bisericile moldovenești din secolul al XVI –lea* în B.,C.M.I. 1928, p. 176-179.
4. Gr. Foit, *op. cit.* p. 75.
5. H. Dj. Siruni, *Cronica armenilor ...în „Ani”* 1942-1943.
6. I. Zugrav, *Vechi pietre funerare din Suceava*, în „M.M.S.” 3-4 1969, p. 193-194.
7. H. Dj. Siruni, *Cronica armenilor ...în „Ani”* an I. vol. II. 1936.
8. Ibidem. O cercetare arheologică în zona bisericii Sf. Cruce și a fostului cimitir al bisericii Sf. Treime ar putea fi de mare interes. Neîndoiește că s-ar scoate la lumină noi informații cu privire la armenii din Suceava, precum și referitor la interferențele culturale dintre populația locală autohtonă și cea armenescă a orașului.

Biserica Sf. Simion – Turnu Roșu

După o inscripție recent descoperită, această biserică a fost zidită în anul 1513 , fiind ctitoria armeanului Donig, închinată Sfântului Sima Dzerun, adică Sf. Simion cel Bătrân. 1) Detaliile de arhitectură nu confirmă azi zidirea bisericii înainte de secolul XVII.

Biserica are planul aproape identic cu cel al bisericii Zamca 2) Altarul este poligonal spre exterior și sprijinit până la o anumită înălțime de u zid mai nou prevăzut cu mici contraforturi.

La exterior, turla naosului este octogonală. Are o fereastră cu deschiderea în acoladă cu chenar de baghete încrucișate și elemente de ornament asemănătoare cu Dragormirna.3). Fereastra dinspre nord a turlei are profilul în acoladă. La interior, se vede sistemul de susținere a turlei prin patru arcuri piezișe în stilul bisericilor moldovenești.

Pendantivii de la baza turlei sunt înlocuiți cu nișe sferice. 4) În parte sistemul de construire al turlei s-a modificat cu prilejul unei reparații ce a avut loc în 1925. Cu mulți ani în urmă, acoperișul bisericii a fost distrus de un incendiu, iar biserica a rămas descoperită timp de mai mulți, mai precis până în 1925. 5) Restaurarea care s-a făcut în 1925 nu a ținut seama de vechiul sistem de construcție, golurile lăsate prin scoaterea stâlpilor de stejar fiind zidite. Curând după aceasta, peretele de nord și cel de sud al bisericii, datorită presiunii exercitate de turla insuficient sprijinită, s-au fisurat, clădirea amenințând să se prăbușească.

Ca și la Zamca, pronaosul, boltit, printr-o calotă sferică, prezintă aceeași tendință de lărgire, spre deosebire de bisericile moldovenești, care urmăresc lungirea pronaosului, ajungând cu timpul la adăugarea pridvorului. Ca și la Hacı-Gadar și Sf. Cruce, zidul dintre naos și pronaos a fost scos, acțiune care s-a dovedit a fi și de această dată greșită, întrucât a dus la prăbușiri de zidărie ceea ce a silit pe constructor să ridice un arc de susținere.6)

Se pare că și arcul de susținere care se vede între altar și naos a fost ridicat într-o altă etapă din motive asemănătoare. Și la Sf. Simion, ca și la celelalte biserici armene din Suceava naosul este fără abside laterale.

Intrarea în pronaos dinspre apus, ca și la Zamca, este prevăzută cu chenar gotic simplu.7) Cea de a doua intrare, cea din peretele de sud al naosului, are în față un pridvor de proveniență mai nouă. La exterior se văd contraforturile care sprijină arcul de vest al naosului și cele ce susțin colțurile zidului de apus al bisericii.

Nu sunt indicii dacă actuala biserică a fost pictată. 8) Este mai probabil că nu a fost. În interiorul bisericii au fost aduse din alte locuri pietre de mormânt care au ajuns să fie folosite ca pardoseală.9)

Astfel, în tinda bisericii se află o piatră mare mormântală cu următoarea inscripție : *Aceasta este piatra liniștii a lui Isaia Muhalean , fiica baronului Anton și a Mualei, a murit în 1067 (1618) într-o luni. 10)*

Se mai află piatra lui Gregor, fiul lui Nigol, cu următoarea inscripție : *Sunt îngropate aici oasele și trupul ale lui Grigor care este fiul lui Nigol a murit în anul 1069 (1620) la 29 noiembrie 11).*

Piatra funerară a protopopului Hovhannes, fiul lui Donic, ctitorul bisericii, are următoarea inscripție: *Acesta este mormântul preotului Hovhannes protopopul bisericii care era fiul lui Donic, ctitorul bisericii Sdf. Simion. A murit în 1068(1619) martie 22, după Duminica Floriilor 12).*

Mai există o piatră din 1095(1646), datată iulie, aparținând renumitului bătrân, denumit președinte, Ohanes, fiul protopopului orașului Suceava .13)

În partea de est a bisericii se află turnul clopotniță, așa zisul *Turnul Roșu*, construit pe baza pătrată și cu deschideri meri semicirculare, datorate probabil refacerilor mai recente.

Clopotele de la Turnu Roșu sunt vestite prin sonoritatea lor deosebită, ele cuprinzând un procent ridicat de argint în compoziția bronzului din care au fost turnate. În clopotniță se află vestitul clopot Filip, despre care spun armenii *Când trage clopotul Filipos de la Sf. Simion să tot mori.14)*

Și această biserică păstrează valori de patrimoniu deosebite dintre care amintim o *Evanghelie* scrisă în 1614, de către preotul Ioan din Suceava, precum și perdeaua înlocuitoare de iconostas din anul 1761.¹⁵⁾

Note

1. Valerian Doboș Boca, *Din trecutul Sucevei*, Cernăuți, 1938, p. 112 – 113.
2. Grigore Foit, *Monumente de cultură...*p. 76.
3. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII –lea și al XVIII –lea* , în B.C.M.I. 1928, p. 49.
4. ibidem. p. 47.
5. Grigore Foit, *op. cit.* p.76.
6. Este necesară o restaurare temeinică pe baza unui studiu aprofundat al construcției. Clarificări de mare importanță ar putea aduce cercetarea arheologică a spațiului pe care se află biserica și a zonei adiacente pentru a se vedea dacă nu este vorba de aici de refacerea unei construcții mai vechi. Prețioase lămuriri ar putea aduce și o cercetare arheologică sistematică a cimitirului bisericii.
7. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile ...*p. 47.
8. Pentru cazul că a existat o biserică mai veche pictată pe același spațiu pe care se află actuala biserică, ar putea să se găsească – dacă nu ai fost deranjate de-a lungul secolelor - resturile de zugrăveală îngropate în pământ , conform unei uzanțe întâlnite și la alte asemenea biserici.
9. Grigore Foit, *op. cit.* p. 76-77.
10. D. Dan, *Armenii orientali din Bucovina*, Cernăuți, 1891, p. 20
11. H. Dj. Siruni, *Cronica armenilor din România*, în „Ani „, 1942-1943.
12. ibidem.
13. I. Zugrav, *Vechi pietre funerare din Suceava*, în M.M.S. 3-4 1969, p. 193 - 194.
14. Valerian Doboș Boca , *op. cit.* . p. 113.
15. Ibidem.

Biserica Sf. Dumitru

Existența unei veritabile și active școli de artă în Suceava în secolul al XV-lea și mai apoi în cel următor este pe deplin argumentată prin cea mai reprezentativă ctitorie rareșiană din Suceava.

Este vorba de *Biserica Sf. Dumitru* ctitorită în anul 1534, biserică ce deschide drumul *catedralelor* moldovenești atât în sens arhitectonic cât și religios, impunându-se prin proporții armonioase, prin robustețea construcției, dar mai ales prin iscusita trecere de la corpul dreptunghiular al clădirii, la absidele laterale și la absida mare a altarului, toate de formă poligonală, dispuse în semicerc.

Suceava, capitala Moldovei, era în artă, sub Petru Rareș – personaj complex, încă medieval dar cu licăriri nu puține de ideologie, comportament și țeluri moderne – continuatoarea lui Ștefan cel Mare, și prin urmare păstrătoarea unei tradiții de artă, care și cu mai multă ușurință putea împreuna curente noi și adapta specificului local formele aduse de peste hotare.

Obținerea unui rafinament arhitectonic este însoțită și de amănunte decorative ce anunță trecerea de la *Gotic* la *Renaștere*. Ferestrele de la biserica Sf. Dumitru din

Suceava cu ornamentație în partea superioară din perioadele gotice zise *rayonante* și *flamoyante* sunt foarte mari. Lumina pătrunde abundent prin aceste ferestre, învăluind în caldă ei îmbrățișare chipurile și scenele religioase zugrăvite pe pereți ca să le trăiască aievea în sufletul miilor de credincioși transfigurați de măreția artei și divinitatea rugăciunilor cântate în stilul bizantin.

Aceste deschideri largi specifice stilului epocii corespund principiilor Renașterii. Renașterea care înseamnă și abundență pe lângă armonie, prezintă și în cadrul artei noastre acea carte deschisă de ilustrare a *Evagheliei*. Din împăcarea principiilor de dogmă ale bisericii răsăritene cu *trouvaille-urile* artei apusene, geniul artistului autohton, zămislit în concepția ortodoxismului, dar nenăscut a fi artist adevărat a știut să înnoade inovațiile binefăcătoare la firul trainic al tradiției naționale, realizând, prin această contopire artistică opere originale.

De altfel, Moldova, cu tot ceea ce înseamnă aici anii de mijloc ai secolului al XV –lea și apoi a doua jumătate a secolului următor, prin episoadele de certă deschidere spirituală spre noutățile Europei Renașterii, avea să cunoască în ultimele două decenii ale secolului al XVI – lea în jurul curții unui domnitor de stirpe princiară muntenească – Petru Șchiopul – climatul unui patronaj cultural unde sugestii apusene și inflexiuni levantine se uneau într-un sincretism.

Deschiderea firească spre Occident a Moldovei pe care Ștefan cel Mare o denumise într-un text din 1475 menit unei circulații europene *questa porta della christianita*, făcea ca amintitele forme de Renaștere să fie aici întru totul la locul lor. Că suflul Renașterii ajunge la Suceava ne-o dovedește și pisania Bisericii Sf. Dumitru cu următorul conținut: *Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, a binevoit binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io Petru voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul bătrânului Ștefan voievod, a zidit biserica din mijlocul cetății Suceava, unde este hramul sfântului mare mucenic și biruitor, izvorător de mir, Dumitru. A început să zidească în anul 7042 (1534) aprilie și s-a săvârșit în anul 7043 (1535) aprilie 30. S-a sfințit cu mâna preasfințitului mitropolit Teofan. 1)*

Așezată ca la Probota, pisania este prinsă într-o ramură de baghete încrucișate la colțuri. Deasupra textului propriu zis se află o sculptură unică, reprezentând doi *putti* care țin o cunună cu stema țării. Acest subiect este copiat după o balustradă din Muzeul Vatican, unde cei doi *putti* poartă armele lui Sixt al IV –lea , și care este atribuită lui Mino da Fiesole. Se pare că însăși păzitorii însemnelor lui Sixt al IV –leal, acel papă ce l-a numit pe Ștefan cel Mare *Athleta Christi* să fi primit misiunea de a duce binecuvântarea Renașterii la curtea unui vrednic descendent al apărătorului creștinătății.

Execuția sculpturală nu poate fi decât opera unui maestru. Stema Moldovei reprezentată aici este socotită a fi cea mai frumoasă și mai impunătoare dintre toate care se păstrează astăzi. Capul bourului este prezentat nu *en face* ci în profil; capul este aproape în mișcare. Artistul aici, din decorativ face sculptură; din static creează prin realismul artei sale, apariție mișcătoare, vie, dovedind că este stăpân pe tehnica executării plastice.

Nu mai poate fi pus la îndoială faptul că la Suceava exista un centru de artă, cu o distinsă școală sculpturală, iar printre figurile meșterilor acelei *școli moldovenești* de o excelentă tehnică, chipul încă învăluit în legendă al primului maestru de piatră, **Ioan Zidaru – Hans Maurer, Johannes Murator** - originar din Suceava și supus lui Petru Rareș, este deja cunoscut.

Turla de deasupra naosului, construită în întregime din cărămidă, pe două baze : prima pătrată și a doua stelată, se impune prin aceeași suplețe și eleganță – caracteristică bisericilor construite în stilul moldovenesc.

Biserica are un plan triconc, cu pridvor închis, pronaos boltit printr-o calotă pe două sisteme de arcuri încrucișate, având câte două ferestre pe laturile de nord și sud, naos cu o boltă moldovenească peste care se înalță turla și altar.

Peretele median dintre pronaos și naos a fost înlăturat ulterior, fapt ce a afectat tabloul votiv, în care apare ctitorul Petru Rareș și familia.

În interior biserica are o lungime de 21.60 m, la exterior 24, 80m. Fațada este încadrată și susținută prin contraforți, absidele laterale au câte ini laturi, cea mare, nouă laturi, fiind înconjurată de câte două rânduri de ocnite în partea superioară, precum și de arcade oarbe ce ornamează absidele. Soclul este înalt *întors* spre pământ în dreptul ușilor ce sunt în arc frânt, fără chenar, dar cu muchea lată. Ușa portal de la intrare este de factură gotică, cu două rame dreptunghiulare, cuprinzând între ele un chenar frânt. Cornișa și frontonul din partea de răsărit a bisericii au fost refăcute în secolul al XIX – lea, în urma unor incendii.

Pridvorul este închis prin mari și frumoase ferestre gotice, elegant executate, iar cele de la abside sunt mai mici.

Potrivit unor informații documentare, verificate prin săpăturile arheologice întreprinse între 1967 – 1969 **2)** pe locul unde se înalță astăzi biserica, fuseseră alte două locașuri mai vechi, unul dintre acestea datând de la sfârșitul secolului al XIV – lea iar cel de al doilea la începutul secolului al XVI –lea **3)** care s-a prăbușit la scurt timp după construirea sa. **4)**

Pentru zidirea acestei biserici, cu hramul Sf. Dumitru, Petru Rareș s-a tocmit cu meșterul Ioan care s-a învoit să facă biserica pentru suma de 1500 de florini olandezi. Greșind însă construcția, biserica s-a năruit, iar Ioan zidarul a fugit de frică la Bistrița și apoi la Sibiu. **5)**

În corespondența voievodului cu sfatul orașului Bistrița acesta cere ca zidarul Ioan, locuitor al acestui oraș, să revină în Moldova pentru a-și continua activitatea în ciuda faptului că o biserică ridicată de acesta mai înainte se dărâmasese. **6)** după prăbușirea construcției abia ridicate, se *săpă o altă temelie* **7)** a actualei biserici care se suprapune peste cea de mai înainte. **8)**

Pridvorul – de tip închis – are o formă dreptunghiulară și este acoperit cu o boltă semicilindrică alungită. Lumina pătrunde prin cinci ferestre mari, în stil gotic. Două se găsesc pe laturile de nord și de sud iar trei pe latura de vest. Chiar dacă prezintă două uși de intrare, aflate față în față pe pereții laterali de sud și de nord, accesul se face astăzi prin ușa de pe latura de sud, cealaltă fiind blocată.

Printr-un impunător portal, de tipul celor de la Hârlău, Moldovița, Humor și Probota, cuprinzând între ele un chenar în arc frânt pătrundem în pronaos.

Pronaosul, de formă dreptunghiulară, aproape pătrată, este asemănător cu cel întâlnit la bisericile obișnuite din timpul lui Ștefan cel Mare este boltit cu o calotă sferică pe arce oblice. Această boltă, cu gust împodobită, se apropie foarte mult ca formă și ornamentație de cele de la Moldovița și Humor. Capătă lumină prin patru ferestre mari așezate câte două pe fiecare latură, sud și nord, asemănându-se și în această privință cu Sf. Dumitru din Hârlău, cu Moldovița și Probota.

În dorința de a mări spațiul liber al bisericii și pentru a ușura accesul, la cele mai multe dintre locașurile de închinare orășenești din această perioadă, peretele despărțitor dintre naos și pronaos a fost în mare parte dezafectat, probabil la sfârșitul secolului al XVIII **9)** formându-se în locul ușii o largă arcadă joasă.

Naosul dreptunghiular, lărgit pe ambele părți de cele două abside laterale semicirculare, este de dimensiuni mari. În mijloc se ridică turla, închisă cu o calotă sferică în partea superioară. Pătratul celor patru arcuri mari care stau la baza cupolei este îngustat printr-un sistem de tot atâtea arcuri mai mici, așezate în diagonală. Din

cauza lungimii naosului, acestea din urmă sunt dublate, spre est și spre vest de un al doilea rând de arcuri mari. Absidele laterale prezintă o boltă în formă de calotă și au câte o fereastră de dimensiuni reduse, 10) la fel ca la Probota și Moldovița. 11)

Altarul prezintă o absidă de aceeași formă, semicirculară, larg evazată spre exterior, boltită printr-o semicalotă și luminată printr-o mică fereastră în axul bisericii. Pe pereții laterali se deschid nișele adânci ale proscomidiarului și diaconiconului, luminate prin câte o fereastră mică.

Pardoseala bisericii este din marmură albă, înlocuindu-o pe cea cu lespezi de piatră.

Decorația exterioară urmează în linii mari, sistemul folosit de meșterii lui Ștefan cel Mare, cu piatră brută la soclu, cu piatră cioplită la colțurile zidului, cu contraforturi și ancadrame de uși și ferestre, cu obișnuitele ocnite și firide și cu elemente decorative de cărămidă smălțuită mai ales la turlă.

La baza construcției se află un soclu foarte înalt, din piatră cioplită, de un profil foarte răspândit în toată această vreme, nu prea încărcat, și care, în dreptul intrării, nu este întrerupt ci întors spre pământ în unghi drept. 12)

Șase contraforturi mari, construite din blocuri de piatră de talie, la colțuri, și piatră brută, acoperiți cu copertine de piatră cioplită și prezentând câte o retragere, întăresc zidurile bisericii. Așezarea contraforturilor se aseamănă foarte bine cu cea de la Probota. 13) Patru sunt așezați simetric pe fațadele de sud și nord astfel: două în dreptul zidului median al pronaosului, unul în dreptul proscomidiarului, iar altul în dreptul diaconionului. Două sunt așezate pieziș, la unghiurile pridvorului. Absida principală este sprijinită de un singur contrafort de proporții mult mai reduse, construit în axul bisericii, oprit la nivelul pragului ferestrei. Spre deosebire de Probota și Moldovița, absida principală de la Sf. Dumitru Suceava, are nouă laturi, ca la Umor nu șapte, în timp ce absidele laterale au câte cinci laturi. Fiecare dintre aceste laturi sunt decorate cu obișnuitele firide alungite, care coboară până la soclu, fiind despărțite între ele prin picioare sau pilaștri.

Ferestrele au o structură ornamentală diferită. Toate ferestrele sunt într-un arc frânt cu muluri gotice. Mulurile ajung până la partea inferioară unde se opresc pe un plan înclinat. Au timpane de piatră străpunse în stil gotic care denotă o foarte mare măiestrie. Meșteșugul acesta, al pietrei străpunse, se va pierde și ultima lui mărturie o avem la Sucevița. După cum le caracterizează G. Balș 14) ferestrele pridvorului formează adevărate veriere gotice, adică mai mult pereți cu geamuri decât simple ferestre.

Ferestrele pronaosului sunt mult mai mici decât cele ale pridvorului și prezintă chenare terminate în arc frânt. Ele nu prezintă decorul de piatră străpunsă. Ferestrele absidelor sunt de dimensiuni reduse. Sunt de tipul cunoscut în vremea lui Ștefan cel Mare, la bisericile din grupul orășenesc, cu arcul interior semicircular sau foarte ușor frânt și cu baghete ce se încrucișează la colțuri. Chenarul exterior este dreptunghiular. În triunghiurile mici de sus se vede câte un ornament. 15)

În partea superioară a fațadei se pot vedea două rânduri suprapuse de ocnite oarbe, mari și mici, iar pe abside ele sunt grupate perechi. Aceste ocnite nu se opresc în dreptul pridvorului, ca la Probota, înconjurând biserica pe de-a întregul, conferind astfel varietate decorativă monumentului.

Turla octogonală în exterior, înaltă și bine proporționată, este așezată pe două baze suprapuse: prima pătrată și a doua în formă de stea cu opt vârfuri. Pe cele opt laturi ale turlei întâlnim aceleași firide alungite, ca și la abside, numai că picioarele acestora au fost cioplite pentru a face loc celor patru ferestre mici dreptunghiulare

dispuse în direcția celor patru puncte cardinale. Între ele sunt plasate patru contraforturi, reduse ca dimensiuni, dar având aceeași formă cu cele mari.

Două rânduri de ocnite mici, unul deasupra arcadelor dispuse câte patru pe fiecare latură a tamburului și celălalt, câte trei pe latură, pe baza stelată, împodobesc turla. Atât șirul de firide ale căror picioare sunt din cărămidă smălțuită, cât și cele două rânduri de ocnite, constituie încă o trăsătură comună cu monumentele din vremea lui Ștefan cel Mare.

Biserica este acoperită după vechiul sistem pe corpuri separate, cu bazele turlei degajate.

Din cele prezentate până acum putem afirma că Biserica Sf. Dumitru Suceava prezintă o desăvârșită unitate arhitecturală, în care armonia monumentelor din vremea lui Ștefan cel Mare se îmbină cu cea din vremea lui Petru Rareș. Unitate, armonie, masivitate arhitectonică sunt cele trei aspecte fundamentale ale acestei biserici.

Atât în interior cât și în exterior, Biserica Sf. Dumitru Suceava a fost împodobită cu fresce executate imediat după zidirea bisericii. **16)** Lucrările de restaurare și conservare a picturilor murale de aici, efectuate în ultimii ani, au scos la iveală un veșmânt pictural deosebit atât ca valoare artistică cât și ca valoare teologică.

Altarul prezintă teme clasice iconografice : *Cina cea de taină; Împărtășania apostolilor; Spălarea picioarelor*. **17)** Scenele vin câte două , de o parte și de alta a ferestrei altarului. În *Cina cea de Taină*, Hristos este plasat în mijloc; în fața lui stă unul dintre apostoli, aranjament – după cum afirma W. Podlacha – ce corespunde cu cel de la Dragomirna. **18)**

Din conca altarului a dispărut însă compoziția inițială reprezentând pe Sf. Fecioară, în locul ei ridicându-se o simplă cruce în relief, acoperindu-se fresca originală. Partea superioară a ferestrei reprezintă un simplu serafim și un miel adorat de patru îngeri, dispuși, de asemenea, de o parte și de alta pe deschizătura ferestrei. În proscomidiar se află reprezentat *Hristos în mormânt sprijinit de Maria*.

Sistemul de picturi din naos se abate foarte puțin de la sistemul din bisericile din secolul al XVI – lea. Pe calota naosului este redat chipul *Pantocratorului*, iar tamburul păstrează figuri reprezentând îngeri, prooroci și apostoli. **19)**

În pandantivii mari sunt redați cei patru evangheliști, în vreme ce în pandantivii mici ai turlei sunt pictate câteva scene din viața Sf. Fecioare.

În conca absidei de sud a naosului, este reprezentată *Filoxenia lui Avraam* : la o masă dreptunghiulară pe care sunt farfurii și pahare, Iisus, situat pe latura lungă, este figurat ca înger tânăr, având la dreapta și la stânga, pe cele două laturi înguste ale mesei, alți doi îngeri, Avraam și Sara care îi servesc. În spate, puțin înclinate, se văd două clădiri înalte cu acoperișurile roșii.

În conca absidei de nord se află reprezentată scena *Răstigniri* o realizare monumentală. Această scenă este concepută la fel ca în biserica Sf. Gheorghe. **20)** se pot distinge grupurile personajelor de sub crucea lui Hristos: cei doi tâlhari, Moise. I.D. Ștefănescu remarca elemente noi față de alte biserici în compoziția *Răstignirii*, unde patru îngeri deschid porțile cerului, iar alți doi plutesc deasupra crucii.

Sub aceste scene se desfășoară de jur împrejur, într-un registru îngust, medalioane cu sfinți. Porțiunea corespunzătoare ferestrelor, cuprinde scenele cu *Via, Patimile și Minunile Domnului Iisus Hristos*. Pe peretele de sud, lângă iconostas , în registrul de jos, se vede scena *Tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul*, înaripat, cu o figură aspră, încadrată de plete. Cele mai evidente scene din registrul de mijloc sunt *Rugăciunea de pe Muntele Măslinilor, Prinderea lui Iisus și Judecata*, dispuse pe laturile de est și de vest ale ferestrei iar dedesupt sunt reprezentați *Sfinții militari* **21)** Tot în absida sudică figurează și *Ospitalitatea lui Abraham*.

Pe absida nordică în registrul mijlociu întâlnim scene din același ciclu al *Patimilor* : *Ducerea crucii*, *Coborârea de pe cruce*, urmând apoi reprezentări de sfinți. 22)

I.D. Ștefănescu, care a studiat pictura între anii 1920 - 1930 a putut observa unele scene ca *Necredința lui Toma*, *Femeile la mormântul lui Iisus*, și *Înălțarea la ceruri* sau scene din viața Sf. Ioan Botezătorul de pe marele arc de vest. 23)

Pe peretele de vest, la dreapta ușii de intrare în naos se găsește *Tabloul votiv*, ciuntit prin lărgirea ușii, ce reprezintă figurile lui Petru Rareș, a Doamnei Elena, și doi copii.

Portretul lui Petru Rareș – prezent la Probota, Umor, Moldovița, Sf. Nicolae Dorohoi, Baia, Dobrovăț și Râșca – este aici mai prelung și are mai multă viață, pe când cel al Doamnei Elena este mai rotund și de o frumusețe pe care nu o găsim în celelalte portrete. 24)

Prin imaginile celor doi copii, întorși unul spre celălalt, dialogând parcă, se introduce în tradiționala solemnitate a tablourilor votive o notă de spontaneitate inedită. 25)

Evident pictura Bisericii Sf. Dumitru Suceava, inspirată după cea de la Biserica Sf. Gheorghe Suceava, nu reprezintă o mare originalitate după cum nu poate fi socotită nici o simplă copie deoarece întâlnim aici unele elemente de proveniență străină. De exemplu la scena *Așezarea pe cruce* Iisus prinde cu putere scara în mână și urcă voluntar pe ea. Nicăieri în Moldova nu se mai află această scenă, manifestându-se aici o influență sârbească. 26)

Pictura murală a pronaosului a avut mult de suferit, dovadă fiind și retușările evidente aici în mai mare măsură decât în celelalte încăperi ale bisericii. Pictura bolții lasă a se observa o decorațiune bine cunoscută întâlnită la Dobrovăț, Humor și Moldovița: în centru Sf. Fecioară înconjurată de îngeri și sfinți; pe pandantivi se află *Melozii*. De o mare finețe sunt scenele ce prezintă *Cele 7 sinoade* și mai ales *Menologul*. Atrage atenția registrele cu scene din viețile sfinților, după care urmează o friză cuprinzând portretele sfinților martiri. În pridvor atrag atenția busturile de sfinți între cele cinci ferestre.

Pictura exterioară s-a deteriorat foarte mult în decursul timpului. Între 1995 – 1997 a fost consolidată fresca de pe fațada de sud. Se pot distinge urme din vechea pictură care ilustrează *Acatistul Maicii Domnului*, *Asediul Constantinopolului*, până la prima fereastră a pronaosului, restul, până la contrafortul de lângă absida sudică este *Arborele lui Ieseu*, fără obișnuitele frize verticale cu filosofii antici. Acești filosofi erau reprezentați la fel ca la Moldovița 27) pe latura de vest a contrafortului sudic, pe care nu se mai vede nici o urmă de pictură.

Pictura murală interioară și mai ales cea exterioară de la Biserica Sf. Dumitru Suceava, alături de celelalte ctitorii rareșiene, dezvăluie mesajul spiritualității ortodoxe românești, promovarea spiritului irenic între credincioșii aparținând altor confesiuni, chemarea la unitate și apărarea gliei străbune, amenințată nu de puține ori de păgâni și de alte neamuri.

Ideea apărării dreptei credințe, amenințată de unirea cu Roma și de mișcările reformiste, va străbate ca un fir roșu, programele iconografice din sec. XVI, introducând o inconfundabilă notă de militantism în picturile exterioare ale epocii lui Petru Rareș.

Moldova epocii lui Petru Rareș dispunea de o tradiție a elaborării programelor iconografice, principala preocupare fiind apărarea Ortodoxiei, despre care N. Iorga afirma *Ortodoxia pentru această națiune, iar nu această națiune pentru Ortodoxie*.

Mai mult decât oriunde și oricând, picturile murale din Bucovina au exaltat imaginile religioase aducând pe fațada bisericilor, în mijlocul oamenilor și al naturii întregi mesajul lor de frumusețe și de spiritualitate. Nimic nu poate egala forța de comunicare a acestor fațade pictate despre a căror unică realitate s-au pronunțat atâția și atâția.

Ilustrarea strofă cu strofă a *Imnului Acatist* reamintește tuturor temeiurile teologice ale acestui cult, un particular accent fiind pus pe *Asediul Constantinopolului*.

Într-o epocă în care Moldova era confruntată cu pericolul otoman, compoziția *Asediului* capătă un dublu sens. În primul rând el rememora intervenția mântuitoare a Maicii Domnului care salvase Constantinopolul în vremea asediului persan din 626.

Arborele lui Jesseu este o temă iconografică de largă răspândire în arta creștină, reprezentare simbolică a genealogiei lui Iisus Hristos, începând cu Jesseu, strămoș al regilor Judeii; din coasta lui Jesseu înfățișat culcat se desprind corzile unei vițe de acant, care descrie medalioane de diferite mărimi în care apar strămoșii lui Iisus, profeți, scene din tradiția cristologică.

Referindu-se la modul de reprezentare al *Arborelui lui Jesseu* în pictura murală din Moldova, Paul Henry nota în vremea sa originalitatea concepției și bogăția compozițională, faptul că teme centrale i-au fost alăturate numeroase teme care vin să întărească și să nuanțeze explicația privind ascendența pământească a *Fiului Omului*.

Arborele lui Jesseu a dobândit în Moldova o îndoită semnificație : glorifică încununarea *Legii Vechi* prin cel trimis să facă o *Lege Nouă*, dar în același timp, aduce laudă *Maicii Domnului*, a cărei puritate a fost și ea vestită prin prooroci și fapte cu tâlc din *Vechiul Testament*.

Dacă *Marea Rugăciune* reprezentată pe abside are un caracter mai general, fiind adresată *Divinității*, în diferitele sale ipostaze, *Arborele* se implică în lunga perspectivă istorică cuprinsă de *Biblie*, crescând neîncetat peste timp.

În cele două rânduri de ocnite, pictura reprezintă figuri de sfinți și îngeri. Pe cele trei abside se pot identifica contururile sfinților ce alcătuiesc Biserica cerească. Pe fațada de nord nu se văd decât urme foarte slabe de pictură, iar pe latura de vest pictura se păstrează numai în cele două rânduri de ocnite cu figuri de sfinți.

La turlă, se vedeau mai demult urme de sfinți care aveau aureolele în relief, ca la *Arbore* și la pridvorul Voronețului **28**), tehnica aceasta foarte rar întâlnită la frescă, este un împrumut de la icoane.

Existența acestui veșmânt pictural la Biserica Sf. Dumitru Suceava și la Biserica Sf. Gheorghe Suceava, trebuie pusă în legătură cu marele atelier de pictură murală din Suceava, probabil sub directa îndrumare lui *Tomapictor din Suceava, curtean al slăvitului și măritului domn moldovean Petru Voievod* **29**)

În afara acestor picturi, biserica păstrează pe alocuri *semne lapidare* care le întâlnim în tot cursul secolului al XVI –lea și la Horodniceni, Probota, Humor, Moldovița, Slatina etc. Ele se înscriu în figura tip a pătratului (semnul tipic al lojei de Strasbourg) **30**), întâlnim de asemenea și multe grafite de la sfârșitul secolului al XVII –lea **31**) cu nume de călători români, străini și nume de călugări. **32**)

În Biserica Sf. Dumitru Suceava se află câteva morminte dintre care câteva au inscripții în slavonă, ajutând astfel la identificarea acestora:

- a) piatră de mormânt cu dimensiunile 137 x 42 cm cu textul *Acest mormânt l-a împodobit Io Petru voievod, fiului său Bogdan, care s-a pristăvit la veșnicele lăcașuri și s-a îngropat aici în anul 7042(1534) luna septembrie 3. Este vorba de Bogdan, fiul lui Petru Rareș și al Mariei, prima soție, menționat în documentele emise de către cancelaria domnească între 3 martie 1527 – 1534.*

- b) Piatră de mormânt de dimensiunile 128 x 49 cm cu inscripția următoare *Acest...mormânt l-a ... făcut ... și l-a împodobit ... pârcălab de Hotin ... care s-a pristăvit la veșnicile lăcașuri în anul 7049 (1541) (n)oiembrie ...* În legătură cu identificarea acestui pârcălab de Hotin s-au emis mai multe ipoteze: că ar fi Toader, fratele vitreg al lui Petru rareș, sau că ar fi Popescu, cunoscut sub numele Trifon Popieluk, cum apare în documentele lui Hurmuzachi cumnatul domnitorului.
- c) *Acest mormânt l-a înfrumusețat cneaghina Ana , soțul său robul lui Dumnezeu pan Toader, mare vistiernic care s-a pristăvit la veșnicul lui locaș în anul 7051 (1543) luna august 21.*
- d) Piatră de mormânt de dimensiunile 183 x 47 cm *Acest mormânt l-a făcut și împodobit Dragan, logofăt, soției sale Ana care s-a pristăvit la veșnicile lăcașuri și s-a îngropat aici, anul...*
- e) *Acest mormânt l-a făcut și împodobit Maria Mogâldea fiului ei Matei care s-a pristăvit în anul 7102 (1594) luna mai 21 zile.* Piatra este fragmentată, iar inscripția a fost completată de către Ioan Zugrav după un grafit de pe peretele sudic al pronaosului bisericii. **33)**

Note

1. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI –lea*, în B.C.M.I. 1928, p. 46-55; Ioan Zugrav, *Biserica Sf. Dumitru din Suceava*, în M.M.S. 8-9 1956, p. 467 – 473; Emil Ioan Emandi, *Muzeul de istorie Suceava*, București, 1985, p. 189-192.
2. Al. Artimon, Al. Rădulescu, *Necropola medievală de la Sf. Dumitru din Suceava, (sec. XV- XVIII)* în „Suceava. Anuarul Muzeului județean” vol. VIII, 1981, p. 855.
3. Mircea D. Matei, Al. Rădulescu, Al. Artimon, *Bisericile de piatră de la Sf. Dumitru din Suceava*, în S.C.I.V. 4-1969, p. 541 – 563.
4. Ibidem, p. 546 și urm.
5. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile...*, p. 319.
6. E. Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV.I , București, 1915, p.447.
7. Mircea D. Matei, Al. Rădulescu, Al. Artimon, *op. cit.* , p. 546 și urm.
8. Emil Ioan Emandi, Mihai St. Ceașu, *Să nu dărați dacă nu știți să zidești*, Rădăuți – Iași, 1991, p.188.
9. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile* p. 46.
10. x x x *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, p. 194.
11. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile...*, p. 47.
12. x x x *Monumente istorice bisericesti...* p. 194.
13. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile*,p. 46.
14. Ibidem, p. 245.
15. Ibidem.
16. x x x *Istoria artelor plastice din România*, București, 1968, p. 367.
17. Petru Comarnescu, *Îndreptar artistic al monumentelor din nordul Moldovei*, București, 1961, p. 243.
18. W. Podlacha, Gr. Nandriș, *Umanismul picturii murale postbizantine*, I, București, 1985, p. 322.
19. x x x *Monumente istorice bisericesti...*,p.196.

20. Petru Comarnescu, *op. cit.* p. 319.
21. x x x *Istoria artelor plastice....*, p. 365.
22. x x x *Monumente istorice bisericesti...* p. 197.
23. Ibidem.
24. Petru Comarnescu, *op. cit.* p. 320.
25. Ibidem.
26. x x x *Monumente istorice bisericesti...* p. 197.
27. I.D. Ștefănescu, *L evolution de la peinture religieuse en Bucovineet en Moldavie*, Paris, 1928, p. 42-43.
28. W.Podlacha, Gr. Nandriș, , *op. cit.* p. 197.
29. Paul Henry, *Les Eglises de la Moldavie du Nord des origines a la fin du XVI e siecle*, Paris, 1930, p. 203.
30. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile...* p. 305.
31. Ibidem.
32. Pereții bisericii Sf. Dumitru conțin multe grafite, care au fost publicate parțial de către Nicolae Iorga. *Radul Iscrul*, vlto 7106; *Matei snă Mogâldea*; *Preastavisia Grigorie Teclic vă 17 dnă*; *Fuit Teophilux Rex in anno 1691 et 94 porucznic*; *Savin Barbălat*; *Ștefan Poponția 7202*; *Știafăn Găndul*; *Ferdinand Zellinger 1706*; *Valentinus Krisling Cybinus Transilvanus anno 1705, marcij 12*; *C.Mag. Kruse, anno 1709*; *Iosephus Szoriel anno 1712*; *Visarion ieromonah mănăstirea Neamțul, schimonahul Irinarh ot Mănăstirea Neamțului și ierodiacon ...Neeamț*. A vedea Nicolae Iorga, *Însemnări din Bisericile României*, II, București, 1908, p. 45.
33. Nicolae Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938, p. 381- 382. Ion Zugrav, *Vechi pietre funerare din Suceava*, în M.M.S. 3-4 1969, p. 181 – 194. Constantin Rezachevici, *Politica externă* în vol. *Petru Rareș*, București, 1988; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV – XVII*, București, 1971.

Biserica Mirăuți

Toți aceia care își vor fi îndreptat pasul către Nordul Moldovei, în căutarea acelor *tezaure ce nu se pot vedea nicăieri în altă parte a Europei și ce nu oferă o a doua țară din lume*, sunt întâmpinați la Suceava de cea mai plastică icoană a unui trecut glorios. *Suceava, văzută din vale* – arată G.M. Cantacuzino – *cu turlele , clopotnițele și ruinele sale ca o tabără de corturi cu sulii și fanioane, este și astăzi imaginea vie a lui Ștefan cel Mare și a lui Petru Rareș (1)*

Numeroasele monumente istorice, ctitorii ale lui Petru I, Ștefan cel Mare ori Petru Rareș, reflectă grăitor nivelul de cultură și civilizație al românilor de la est de Carpați, nivel la care, ajunsese întregul popor român, asuprit de-a lungul veacurilor, dar niciodată îngenuncheat de cei care au poftit pe nedrept rodul muncii noastre și care deseori au recurs la vremelnice și nelegiuite împărțiri și stăpâniri teritoriale.(2)

Devenită centru al vieții economice și politice a întregii Moldove încă din timpul domniei lui Petru I, care mută capitala Moldovei de la Siret la Suceava, din rațiuni diplomatice și atestată documentar pentru prima dată la 11 februarie 1388 (3), Suceava trebuia să devină și centrul vieții religioase al Moldovei. Ceea ce explica de ce domnitorul Petru I în programul său de cărmuire a țării înscrie și alegerea, instalarea lui Josif I ca mitropolit, în Suceava, (4), care va fi recunoscut de către Patriarhia de Constantinopol abia în 1402 (5)

Se impunea construirea unei biserici și a unei reședințe mitropolitane alături de Cetatea de Scaun a Sucevei, ceea ce de fapt Petru I avea să realizeze în 1388, zidind biserica Mirăuți cu hramul Sf. Gheorghe.

Potrivit tradiției orale consemnate de K. A. Romstorfer (6) biserica Mirăuți inițial a fost fondată de Dragoș Vodă. Este adevărat că în scurta sa domnie - doar doi ani - Dragoș ar fi înălțat biserica de lemn de la Volovăț unde, potrivit tradiției se spune, că a și fost înmormântat, dar să nu uităm un lucru care după părerea noastră este important și anume, acela că, în vremea lui Dragoș, Suceava încă nu era capitală a Moldovei, iar domnia lui a fost prea scurtă pentru ca domnitorul să construiască concomitent două biserici, dintre care una să fie deosebită - cea de la Suceava - întrucât se afla într-un loc de trecere a marilor drumuri comerciale și unde desigur pelerinajul creștinilor era destul de mare.

Faptul că Biserica Mirăuți a fost zidită de Petru I Mușat o dovedesc în primul rând asemănările tehnice ale zidăriei și prezența unor cărămizi smălțuite, la fel cu cele întâlnite la Cetatea de Scaun - deci zidirea bisericii a fost contemporană cu zidirea cetății. (7)

În ceea ce privește semnificația numelui acestei biserici până în prezent încă nu s-a ajuns la o formulă unanim recunoscută, toate părerile aflându-se sub semnul probabilității.

Arhiepiscopul Narcis Crețulescu, într-o notiță trimisă preotului Simion Florea Marian la Suceava, cu privire la această biserică, este de părere că *Mirăuți* ar proveni de la *Mir - oța (Pacea Tatălui)* și că s-ar numi așa de la faptul miruirii, prin care voievozii primeau, după investirea politică, consacrarea religioasă. (8).

Cu greu am putea accepta această idee, întrucât după limba bisericească de atunci, ar fi trebuit să i se zică biserica *Pomadzuirii* sau biserica *Pomazaniei* (9).

Cu mult mai aproape de adevăr ni se pare că numele său derivă de la o familie *Mirea - Mirăuți* - care ar fi fost așezată în acest loc unde este zidită biserica (10)

În sprijinul acestei din urmă păreri vine și faptul că într-un protocol austriac de delimitare a moșiilor din 1785 pentru zona în discuție, la numărul 34 se amintește de pământul și casa lui Andrei a Sandi care a primit ca zestre acestea de la socrul său *Vasile Mereutza* (11). " *Andrei a Sandi habe sei Haus mit seiner gaftin... welche is von ihren Vater Vasili Mereutza*", (12), iar la numărul 485 din același protocol scrie că Maria Voïtov avea pivnița veche moștenită de la părinții ei și pe care aceștia la rândul lor, au primit-o de la Ilie, fiul lui Mereutza și au stăpânit-o peste 60 de ani. (13)

Prin urmare, numele Mirăuți al acestei biserici nu are nimic comun cu mirungerea (14), ci acest nume provine de la un nume de familie și anume de la numele Mirauț - Mirăuț.

Până la restaurarea făcută de K.A. Romstorfer se putea observa chipul patronului bisericii pictat deasupra ușii de intrare având deasupra capului inscripția Sf. Mc. Gheorghe. (15).

După urcarea pe tronul Moldovei a lui Ștefan cel Mare, acesta a avut grijă de biserica Mirăuți, biserică mitropolitană, întărindu-o cu danii domnești - mori, heleștee, stupi, - știut fiind faptul că aici a fost înmormântată prima soție a domnitorului - Evdochia de Kiev, sau cum îi spune documentul pentru mănăstirea Pobrata, Ovdotia din Kiev- sora cneazului Simon Olelkovici, fiica principelui Olelco. Evdochia a murit la 4 septembrie 1467 și a fost înmormântată la biserica Sf. Gheorghe, mitropolia Moldovei, așa după cum probează și fragmentul din piatra de mormânt descoperit în pronaosul biserici, în timpul lucrărilor de restaurare efectuate în anii 1996 - 1998. Căsnicia a durat numai patru ani; Evdochia a murit lăsând în urmă câțiva copii :

Alexandru, Elena și Petru, mort mic, la 21 noiembrie 1480 și îngropat la Putna. Domnița Elena, căsătorită în 1483 cu țareviciul Ivan Ivanovici al Moscovei, fiul țarului Ivan al III –lea al Moscovei, a avut o viață grea și un sfârșit tragic, murind la 18 ianuarie 1505.

Așadar, înclinăm să credem că numele bisericii provine de la numele unei familii ce-și va fi avut pământul în această zonă unde s-a construit în ultimul sfert de veac XIV prima ctitorie de piatră din Suceava.

Credincioșii din Moldova, Ardeal, Maramureș, de-a lungul veacurilor, au îngenucheat lângă racla Sf. Ioan cel Nou, din biserica Mirăuți de la Suceava, cerând alinarea suferințelor de tot felul.

Prezența sfintelor moaște în Suceava a atras atenția cronicarilor, înalților ierarhi ai Bisericii Ortodoxe, călătorilor străini care au trecut prin capitala Moldovei și care, impresionați de cultul Sf. Ioan cel Nou, de grija cu care sunt păstrate aceste sfinte moaște în racla cu ferecătură de argint, unică în felul ei, și în arta medievală românească, au lăsat mărturii deosebit de importante pentru cunoașterea realităților din Suceava veacurilor evului mediu.

Care a fost starea bisericii în secolul al XVI –lea ? Gheorghe Balș arată că pe la 1513 în urma unui eveniment necunoscut, biserica Mirăuți a fost devastată. Devastarea a fost *dacă nu o distrugere completă, cel puțin o vătămare destul de grea ca să explice de ce Bogdan cel Orb a fost nevoit să construiască o nouă mitropolie (16)*.

Virgil Vătășianu presupune că părăsirea bisericii Mirăuți ar fi fost datorată *stricăciunilor în urma unui război (17)* purtat cu polonii . Dar despre ce război ar putea fi vorba ?

Bogdan al III –lea (18) dorea să se căsătorească cu Elisaveta, sora regelui Alexandru,(19)Desigur putem desluși ușor și rațiunile politice ale acestei cereri în căsători : voievodul, așa cum notează cronicarul Grigore Ureche *dacă au stătut la domnie, gândi să-și întărească lucrurile întâi cu vecinii și să-și arate nume bun . (20)* Dobândind mâna Elisavetei, dădu regelui Alexandru al Poloniei cetățile **Tysmionica** și **Czeczybiesy** din Pocuția, sperând că mai târziu va lua întreaga Pocuție înapoi ca zestre a Elisavetei. Mama Elisavetei se opune de la început acestui mariaj din două motive : Bogdan era ortodox și apoi, avea și urma la ochi, din timpul unei bătălii în care îl însoțise pe tatăl său, marele Ștefan.

Căsătoria cu Elisaveta era de mare preț în gândul lui Bogdan al III –lea cu toate că el avea o *doamnă din țară* numită Stana, care prin 1506 i-a dăruit primul fiu, pe Ștefăniță, ajuns apoi domnitor.

De cum a aflat Bogdan al III –lea că mama Elisavetei a murit, în luna august 1505, i-a dat răgaz de doliu vreo șase luni după care i-a trimis din nou solii la Lublin . Din solie făceau parte logofătul Ioan Tăutul, Isaac vistiernicul și Ivanco pisarul.

La 19 august, regele Alexandru moare. Ce avea să facă Bogdan al III –lea ? Dăduse cele două cetăți din Pocuția în schimbul miresei și se vedea acum păgubit de ambele părți: În luna septembrie oștenii lui Bogdan se aflau din nou stăpânind Colomeia - Czeczybiesy și Tysmionica.

În 1509 Bogdan trimite contractul de căsătorie papei Iuliu al II –lea cu scopul ca suveranul pontif să determine pe noul rege al Poloniei Sigismund să respecte înțelegerea matrimonială. Numai că regele Sigismund nu lua în considerare această situație, întrucât era cu gândul la propria lui nuntă, cu fiica ducelui de Meklenburg.

În aprilie 1509, Bogdan trece Nistrul (21), înconjurând Kamenita. La 6 iulie au trecut prin Rohatin, de unde au luat, după cum relatează Grigore Ureche *clopotul cel mare de la Rohatin și-l pusese la mitropolie în Suceava, (22)* Polonezii nu întârzie

să dea răspuns invaziei lui Bogdan. Jaful lor începu la Cernăuți, continuând apoi la Botoșani, Dorohoi, Tărășăuți, Ștefănești, Hotin și Suceava. Cetatea Sucevei nu a putut să fie cucerită întrucât polonezilor le lipsea artileria de asediu (23) În schimb au intrat în Mitropolie de unde au luat clopotul adus de la Rohatin de Bogdan al III -lea.

Biserica nu a fost ruinată cu desăvârșire, întrucât să nu se poată liturghisi (24), așadar biserica Mirăuți nu a fost părăsită, ci tot timpul s-a ținut serviciul religios în biserică, multă vreme chiar și după zidirea bisericii începută de Bogdan al III -lea și terminată de Ștefăniță Vodă în 1522.

O dovadă că biserica a fost restaurată este și pisania încastrată în zidul sudic de incintă al bisericii Sf. Gheorghe, cu următorul conținut : *Acest pridvor l-a făcut Teofan, mitropolitul, originar de la mănăstirea Râșca întru cinstea marelui martir Ioan cel Nou în zilele blagocestivului domn Ioan Petru Voievod văleat 08 (1579) (25).*

Episcopul cărturar Melchisedec, vizitând în vara anului 1884 câteva mănăstiri și biserici din Bucovina, considera că este vorba de pridvorul ridicat la biserica Sf. Gheorghe, ctitorie a voievozilor Bogdan al III -lea și Ștefăniță Vodă (26), ori această părere este greșită, întrucât pridvorul e la biserica lui Bogdan al III -lea este ridicat la 1837 de către fericitul întru adormire mitropolitul Veniamin Costachi (27) .

Pisania cu textul deja amintit, după ce a fost luată de la biserica Mirăuți nu a mai fost zidită deasupra ușii cum se intra în pridvor, sau în alt loc din pereții acestuia, cum era și firesc să fi făcut cu o asemenea piatră, ci așezată în rând cu pardoseala pridvorului bisericii Sf. Gheorghe(?) ca și cum ar fi fost o piatră tombală, în anul 18965 și numai în urma stăruințelor preotului Simion Florea Marian a fost luată din pridvor și pusă în zidul sudic de incintă al bisericii Sf. Gheorghe, *ca să nu mai fie călcată în picioare și ștearsă inscripțiunea de pe dânsa. (28)*

În același timp cu aducerea acestei pisanii, s-au adus la mitropolia nouă un sfeșnic de alamă care se afla apoi într-o pivniță în apropierea vechii mitropolii. Un astfel de sfeșnic exista, la 1899 și la biserica Sf. Ioan Botezătorul din Suceava (29)

În 1775, potrivit păcii de la Kuciuk - Kainargi, partea de nord a Moldovei trecea sub stăpânirea Imperiului habsburgic pentru 143 de ani (30). În Suceava erau 21 de biserici față de 40 câte erau în vremea lui Dimitrie Cantemir. Între cele 21 de biserici, potrivit statisticilor 14 erau românești, 5 armenesti, 2 catolice, amintite și în Protocolul întocmit în acel an, la loc de cinste se afla *Mitropolia veche a Sf. Gheorghe și Mitropolia nouă a Sf. Gheorghe (31)*

Din același Protocol aflăm că numai în cinci biserici se putea liturghisi : Mitropolia nouă Sf. Gheorghe, Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Dumitru, Înălțarea și Sf. Nicolae.(32)

Ruinarea și părăsirea definitivă a bisericii Mirăuți are loc după 1700, an în care se mai îngropau încă morții în cimitirul de lângă biserică, așa cum se poate afla de pe o piatră de mormânt din apropierea bisericii : *Acest mormânt l-a făcut Mihail Fira și a repausat în anul (7208) 1700 luna octombrie.*

În 1781, când în Suceava se afla comisia de delimitare pentru introducerea tabulei de moșii mănăstirești și boierești și a cărților funciare, s-a cercetat cine este proprietarul bisericii ruinate și a terenului pe care stă biserica. La aceste investigații nu s-a răspuns *Nici măcar episcopul cu consistoriul său, nici cei 23 de arhimandriți și egumeni ai mănăstirilor ca să fi reclamat ca avere a bisericii.(33)*

Atitudinea autorităților habsburgice, în proprietatea cărora trecuse biserica, a determinat o puternică acțiune de protest în rândul târgoveților suceveni care a întocmit o petiție către guvernul Bucovinei. *Ne rugăm - scriau ei la 25 ianuarie 1792 - ca biserica Mitropolia veche ce au rămas însă acum întreagă să nu se strice (34), petiția*

urmând a fi trimisă apoi, în traducere germană la 18 martie 1792 la *Kreisantul Bucovinei*.

Printr-o circulară din martie 1792, trimisă de cancelaria aulică, s-a dat voie fiecăruia care ar fi voit să-și zidească casă, să ia din oricare ruină, din câte se află la Suceava, se înțelege din acelea care nu erau reclamate de nimeni ca proprietate.

Dr. Gutter W. în primăvara anului 1792, dorind să își construiască o casă în Suceava, ceru și primi de la comisarul orașului – Georgievici - acceptul să demoleze biserica pentru a avea piatră, arătând în răspunsul său, că în Suceava, afară de cele două biserici deșarte, aproape năruite, mai sunt alte patru în stare bună și că poporul din Suceava nu este atât de numeros ca să-i trebuiască mai mult de 2 – 3 biserici deoarece acum biserica mitropoliei e prea mult, fiind mai întotdeauna deșartă (35).

Episcopul Daniil Vlahovici (36) străin de țară și de neamul enoriașilor săi (37) muștra printr-o circulară locuitorii suceveni pentru că se ridică așa lesne spre jalbe și spre strigare (38), desigur era vorba de petiția pe care sucevenii au trimis-o autorităților habsburgice.

La 12 aprilie 1795, locul pe care sta biserica Mirăuți a fost vândut prin licitație unui oarecare Moroșan, care la rândul său vându locul lui Ioniță Arhip. După o serie de proteste locul a fost cumpărat de maiorul Ioan Florea cu 220 de florini și l-a dăruit în proprietatea bisericilor Sf. Dumitru și Sf. Nicolae, cu scopul mărturisit de a asigura conservarea ei pentru totdeauna.

Pentru a cunoaște situația bisericii Mirăuți la începutul secolului XIX, un interes aparte îl prezintă Protocolul procesului verbal din 7-21 sept, 1815 păstrat în fondul documentar memorial S. Fl. Maria, privind cererea cultului protestant de a li se da biserica Mirăuți drept locaș religios pentru comunitatea lor. Documentul scris în limba germană, are șase coli de hârtie filigranată, poartă spre autentificare o pecete aplicată, pe ceară roșie, cu însemnul comisarului Noir. Documentul, care oferă prețioase mărturii despre trecutul orașului Suceava, surprinde, așadar, un moment din trecutul bisericii Mirăuți, confirmând încă o dată starea ei precară prin care străvechea biserică mitropolitană.

Comunitatea protestantă aduce ca argument în cererea sa, faptul că au existat două biserici pentru cultul ei încă înainte de anul 1775, care biserici au căzut ... ca și alte biserici armenesci moldovenești prin evenimente războinice

39)

Cererea comunității protestante a rămas nerezolvată, biserica continuând a se afla în decădere. Din 1825 biserica a devenit magazie pentru o unitate militară încartiruită în zonă iar din 1854 clădirea bisericii a fost arendată unor negustori, ca depozit de piele. În 1880, Eudoxiu Hurmuzachi, devenit prefect al județului Suceava, în înțelegere cu curatorul Constantin Turtureanu și cu mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici (40) hotărâsc să depună străduințe pentru restaurarea bisericii Mirăuți, cu ajutor material din partea *Fondului Bisericesc*.

Cu toate stăruințele forurilor competente, problemele preliminare lămurirea problemelor de ordin juridic, executarea planurilor generale și speciale pentru restaurarea construcției, planurile și tematica picturii, clasificarea problemei de patronat) au durat ani de zile. Au trecut 5 ani până ce mitropolitul Silvestru cu raportul din 30 ianuarie 1886 a putut înainta cancelariei imperiale problema restaurării.

Cu toată aprobarea prealabilă, sosită la Cernăuți încă din 1886, au mai trecut câțiva ani, până ce toți experții au putut, în mod definitiv să-și exprime părerile și până ce toate au putut fi centralizate, așa încât lucrarea de restaurare să înceapă în 1898 și o să dureze până în anul 1903, sub directă coordonare a arhitectului K.A. Romstorfer (41) și sub patronajul mitropolitului Vladimir de Repta (42).

În timpul lucrărilor de restaurare s-au găsit în resturile zidăriei monede suedeze cu monograma **G.A.**, care probabil, semnificau numele Gustav Adolf. În pilaștrii dintre două ferestre ale turlei s-au găsit, de asemenea, între două cărămizi o monedă poloneză din vremea lui Sigismund al III -lea (1587 – 1632) . De aici putem presupune că s-au executat lucrări la turlă și în părțile superioare ale zidurilor la început de veac XVII (43).

Urmărind planul bisericii observăm că biserica are dispoziția specifică - pronaos – naos – altar ; absidele laterale ale naosului sunt încadrate, de fiecare parte, de câte o pereche de contraforturi.

Exonartexul este bază pentru turnul cu două etaje, descris în partea inferioară, în care s-au așezat clopotele. Bolta eliptică, scara în spirală văzută din exterior ne îndreptățește să considerăm clopotnița datată în secolul al XVII -lea.

Dacă examinăm fațada, vom vedea că firidele absidelor au *un caracter bizantin* (44) arhivoltele fiind intrate în raport cu planul zidului. Racordările cam stângace ale arhivoltelor le explicăm din lipsa de spațiu necesar, pilaștrii fiind mai înguști ca dubla lărgime a arhivoltei.

Deasupra firidelor oarbe, biserica este *încinsă* cu un brâu compus dintr-un tor între două rânduri late de cărămizi așezate *pieziș în dinți* (45). Rândurile de cărămizi așezate astfel sunt o caracteristică bizantină, destul de răspândită în toate țările balcanice .

Turla bisericii are la bază mai întâi o zidire pe care se ridică o altă bază, în formă de stea cu 8 unghiuri. Același număr de fețe îl are și turla, cu tot atâtea geamuri înalte și înguste. La turlă vedem colonete angajate în unghiuri, un aspect singular din câte cunoaștem pentru Moldova, însă des întâlnit în Muntenia. În interior găsim arcurile cu arhivolte intrate în lanul zidului.

Toate aceste caractere sunt specifice celei de a doua jumătăți a veacului al XVI -lea, deci ceea ce înseamnă că biserica a fost refăcută în acest interval.

Acoperișul turlei, precum și al bisericii prezintă turnuri separate pentru altar, cele două abside laterale și pronaos, este înalt și din țiglă colorată și smălțuită.

Acustica deosebită a bisericii Mirăuți, nu se datorează unui calcul al rezonanțelor unghiulare, ci unei tehnici cu totul aparte. În timpul restaurărilor efectuate între 1897 – 1898 , când s-au demolat *boltiturile ruinei*, descoperindu-se în ele niște oale de lut, care fiind zidite în perete, produceau rezonanțe, ca și *porumbeii* de la Curtea de Argeș. (46)

Departa de tradiție este pictura bisericească, din pictura veche nemaipăstrându-se nimic, întrucât pictorul Karl Jobst a *avut grijă* să restaureze totul, ținând seama de tipicul artei bizantine, dându-i o expresivitate modernă.

În 1913 pictura bisericii a trebuit din nou restaurată. Durata noii restaurări a ost aproximativ un an. După terminarea ei, biserica a fost sfințită de egumenul Inocentie Ștefanelli și predată titularului catedrei de religie de la gimnaziul gr. ort. din Suceava.

Inocentie Ștefanelli urmărea ca biserica să fie bine întreținută, spre a *oferi vizitatorilor un aspect frumos și a face asupra lor o impresie bună și plăcută, văzând în locașul dumnezeesc o curățenie și o rânduială exemplară.*(47)

În urma acestor demersuri Consistoriul arhiepiscopesc cu ordinul 1400 din 20 aprilie – 3 mai 1916 ordonă închiderea bisericii Mirăuți, în vederea unei bune conservări a acestui monument istoric așa cum prevedeau înaltele emise consistoriale , publicate în *Foia ordinăciunilor din 1- 14 septembrie 1910* .

Biserica a rămas închisă până la începutul anului 1919, când titularul parohiei Sf. Dumitru din Suceava cere ca biserica Mirăuți să fie trecută ca filială a

acesteia. Și astfel, la 4- 1 aprilie 199 egumenul mănăstirii Sf. Ioan cel Nou din Suceava primește de la Consistoriul arhiepiscopesc un ordin ca să predea biserica parohului de la biserica Sf. Dumitru pentru scopuri păstorești atâta timp cât vor dura reparațiile la biserica Sf. Dumitru.

Egumenul Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou ripostează, arătând că *prin predarea bisericii Mirăuți pentru scopuri păstorești pe un timp nedeterminat se va deteriora într-un mod de tot păgubitor, cerând ca Înalte Prea Venerabilul Prezidiu al Consistoriului să stagneze predarea bisericii Mirăuți parohului Sf. Dumitru din Suceava pentru scopuri păstorești (48)*

Protestul egumenului Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou a fost respins de către Consistoriul arhiepiscopesc al Bucovinei și egumenul, prin scrisoarea 42 din 18 aprilie 1919 somat ca prin mijlocirea protopresviteriatului Suceava să predea biserica Mirăuți parohului bisericii Sf. Dumitru, ceea ce s-a și întâmplat în 25 aprilie – 8 mai 1919. Zadarnică a fost și întâmpinarea scrisă făcută ministrului cultelor I. Nistor, întrucât hotărârea Consistoriului nu mai putea fi schimbată.

La 12 decembrie 1924, Consistoriul arhiepiscopesc face cunoscut cu adresa 9434 egumeniei Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou următoarele : *Biserica Mirăuților este destinată pentru cercetarea elevilor liceului. Supravegherea bisericii se lasă în seama arhimandritului mănăstirii Sf. Ioan cel Nou cu îndatorirea îngrijirii cu cele pentru serviciul divin. (49)*

Întrucât preluarea bisericii Mirăuți s-a întins prea mult timp, începând din 25 ianuarie 1926 biserica a fost scoasă din Eparhia Bucovinei, neputând fi inspectată și controlată de organele bisericești în drept. (50)

Din 1957, sub directa îndrumare a fericitului întru adormire mitropolitul de atunci al Moldovei Justin Moisescu, (51) biserica este sfințită ca biserică parohială având ca paroh pe Gheorghe Coclici, devenind astfel primul paroh al vechii reședințe mitropolitane.

Pictura

În centrul bolții altarului pe semicalota absidei – deasupra Sf. Mese – este zugrăvit chipul Maicii Domnului, stând pe un tron purtând pe brațe pe pruncul Iisus. Este încadrată de cei doi arhangheli Mihail și Gavril în atitudine de adorare.

Pe spațiul rămas liber al semicalotei altarului, în jurul chipului central al Maicii Domnului este pictată Sf. Treime și scene din viața Maicii Domnului.

De asemenea, sunt redați tot în această zonă chipuri de îngerei ce înconjoară chipul Maicii Domnului, îmbrăcați în veșminte cu totul și cu totul aparte .

Pe peretele hemiciclului – peretele de răsărit al absidei altarului – în registrul de jos de pe suprafața verticală a peretelui sunt redată chipurile celor patru mari ierarhi - Sf. Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareii Capadociei; Sf. Grigorie de Nazianz, arhiepiscopul Constantinopolului; Sf. Ioan Gură de Aur, arhiepiscopul Constantinopolului și Sf. Ioan Damaschinul, , toți înveșmântați în sacos și omofor, capetele lor fiind înconjurat de obișnuitul nimb luminos.

Proscomidiarul sau pastoforionul are ca simbol, al jertfei Mântuitorului un rug, pe care stă jertfit un miel. Deasupra stă un arhanghel și dedesupt se roagă Manoh cu soția sa, iar îngerul vestește nașterea lui Samson.

Schevofilachionul sau diaconiconul din partea de sud a altarului prezintă doar un motiv floral în pictură întrucât în zid este amplasată o ușă ce servește accesul spre exterior direct din altar.

Pe calota sferică a turlei de deasupra naosului este zugrăvit într-un medalion rotund Pantocratorul, sub înfățișarea lui Hristos, numai bust, cu fața severă, privirea gravă și scrutătoare. Cu mâna dreaptă binecuvintează, iar în mâna stângă ține Sf. Evanghelie deschisă.

Sub ferestrele cupolei sunt prezentați filosofii Apoloniu, Solon, Tucidide, Plutarh, Platon, Aristotel, Filon, având aureole ca sfinții, vestind întruparea Mântuitorului.

Pe pandantivii de la baza turlei celei mari sunt zugrăviți cei patru evangheliști: Matei pe pandantivul din colțul de NV; Marcu pe pandantivul din colțul de NE; Luca, pe pandantivul din colțul de SE; Ioan pe pandantivul din colțul de SV, reprezentați șezând, în atitudine de scriitori inspirați, cu privirea îndreptată spre ceruri și având în față câte un pupitru.

Pe suprafața arcurilor mari care susțin turla între pandantivi, nu sunt pictate, așa cum ar fi trebuit potrivit erminiei bizantine cele patru înfățișări ale chipului Mântuitorului, ci sunt prezentate chipurile unor sfinți ierarhi începând cu Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Nicolae, terminând cu Sf. Vasile cel Mare.

Peretele sudic al naosului prezintă momente din viața și patimile Mântuitorului, începând cu *Spălarea picioarelor*, *Rugăciunea Domnului*, *Hristos ducându-și crucea*. Tot pe peretele sudic al naosului este prezentat și tabloul votiv care îl prezintă pe domnitorul Petru I în genunchi dând biserica prin intermediul Sf. Gheorghe, patronul și ocrotitorul bisericii.

În semicalota absidei sudice este redată *Pogorârea Duhului Sfânt*, iar în semicalota absidei nordice este prezentată *Răstignirea lui Iisus*.

Pe peretele despărțitor dintre naos și pronaos este pictat în registrul superior Iisus binecuvântând cu ambele mâini, înconjurat de cei 12 apostoli. Toți apostolii sunt prezentați în medalioane legate între ele cu *mlădițe ale viei*, așa cum se prezintă în Evanghelia lui Ioan XV. (52)

În pronaos atrag atenția cele 6 scene ce prezintă *Facerea lumii*, dispuse de o parte și de alta a Tatălui ceresc, înconjurare de cele 12 semne zodiacale, simbolizând caracterul trecător al timpului.

Peretele vestic al pronaosului prezintă *Sacrificiul lui Cain*, *Călătoria lui Adam în Egipt*, *Vedenia lui Iacov*. Peretele nordic al pronaosului redă personaje din istoria biblică a *Noului Testament*, atrăgând atenția chipurile *dreptilor și strămoșilor după trup ai domnului*(53)

În cupola pronaosului este prezentat *Botezul Domnului*, predominând culoarea albastră.

În ceea ce privește pictura exterioară, aceasta se prezintă ca un șir de mici panouri și medalioane rotunde, care înconjoară partea superioară a suprafeței zidurilor imediat sub streșina bisericii pentru ca pictura să fie protejată împotriva acțiunii distrugătoare a ploilor. Pe peretele sudic găsim *Nașterea lui Hristos*, *Închinarea magilor*, și chipurile câtorva sfinți a căror pomenire se face în iulie august; pe absida altarului este prezentată tema *Arborelui lui Jesseu*, continuând spre nord până la *Înălțarea Domnului*. Pe peretele vestic întâlnim din nou cel 12 însemne ale zodiacului și *Judecata de Apoi*.

Cu dimensiunile ei reduse și cu înfățișarea aparte, pe care le conferă stilul și pictura așa cum se prezintă vizitatorului astăzi, Biserica Mirăuți se înscrie în peisajul urbanistic al Sucevei contemporane, ca o mărturie a unor epoci în care desfășurarea de energii creatoare s-a concretizat în atâtea și atâtea reușite artistice ce au dus și vor duce peste veacuri faima oamenilor și locurilor Sucevei.

Note

- 1) **G.M. Cantacuzino**, *Izvoare și popasuri*, p. 14 ; apud **G.Maxim Burdujanu**, *Suceava centru de artă*, în *Anuarul Liceului Ștefan cel Mare*, 1935, p. 5.
- 2) **Vasile M. Demciuc**, *Unitatea în programul și gândirea luptătorilor români pentru libertate socială și națională în epoca modernă*, în *Zori noi* – 27 noiembrie 1985, p.3.
- 3) **Ștefan S. Gorovei**, *Note de istorie medievală suceveană*, în *Suceava* X, 1983, p.187 – 228 ; **Alexandru Andronic**, *Rolul Sucevei în desfășurarea unor evenimente internaționale între anii 1385–1387*, în *Suceava*, X. 1983, p. 229, 235.
- 4) **V. Laurent**, *Aux origines*; **Pr. Scarlat Porcescu**, *Josif, cel dintâi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în *M.M.S.* 3 / 1969, p. 126 – 139.
- 5) **I. Miclosich, I. Muller**, *Acta Patriarchatus...*; **N. Dobrescu**, *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906:
- 6) **K.A. Romstorfer**, *Die Forschung arbeiten am alten Woievodenschlossl in Suczawa*, în *Jahrbuch der Bukowiner Landesmuseum Czernowitz*, 1897, p. 4
- 7) **Idem**, *Cetatea Sucevei descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între anii 1895 – 1904*; București, 1913, p.17 – 30.
- 8) **S.Fl. Marian**, *Arhiva Bucovinei*, ms. 759 – 330, Fond documentar S.Fl. Marian Muzeul județean Suceava.
- 9) **Milan Șesan**, *Biserica Mirăuți*, în *M.M.S.* 11 – 12 /1957 p. 362 – 364.
- 10) **Nicolae Iorga**, *Istoria bisericii...* vol. I, București, 1929, p.63 .
- 11) *Commission Protocol uber die samtlichen Privathesi fzuagen in der Landesfurstlichen Stadt Suczawa auf genohmen, in Jahre 1784 – 1785*, . 11.
- 12) **Dr. Fr. Zieglauer**, *Geschitliche Bilder aus der Bukowina zur zeit der oesterreichischen ocupation*, Czernowitz, 1893, p.38.
- 13) *Commission Protocoll...* p. 997.
- 14) **I. Bria**, *Dicționar de teologie ortodoxă*, București, 1982, p. 255 – 256 .
- 15) *Jahrbuch der Bukowiner...*, Czernowitz, 1898, p.105.
- 16) **G.Balș**, *Bisericile lui Ștefan...*p. 164 – 167.
- 17) **V.Vătășianu**, *op. cit.*, . 674.
- 18) **C. Rezachevici**, *Cronologia domnilor....*p. 546 –552.
- 19) **Alexandr Jagiello** (1501–1506) din 1492 mare cneaz al Lituaniei.
- 20) **Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu**, *Istoria Românilor*, vol. II, București, 1976, p.262.
- 21) **Iuliu Marinescu**, *Bogdan cel Orb (1504 – 1517)*, București 1910, p.24 – 43.
- 22) **M. Kogălniceanu**, *Cronicele ...* p. 182 .
- 23) **A.D.Xenopol**, *op. cit.*,p.506 – 507; **M. Kogălniceanu**, *op cit.* . 183,
- 24) **S.Fl. Marian**, *Cronica Sucevei la 1777 – 1869* ; în *Albina Pindului*, București 1869, p. 451 .
- 25) **E.A.Kozak**, *Die Inschriften ...*, p.135.
- 26) **Ep. Melchisedek**, *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, București, 1885, p.71.
- 27) Este vorba de pridvorașul mic amplasat pe latura nordică a bisericii.
- 28) *Schematismus...* 1894, p. 34.
- 29) **S.Fl. Marian**, *Arhiva Bucovinei*, ms. 759 – 330, p. 34.
- 30) **Veniamin Ciobanu**, *La granița a trei imperii*, Iași 1985 .

- 31) *Commissions Protocoll ...* p 4 .
- 32) *Idem*, . 4 –5 ;
- 33) **Fr. Ziegaluer**, *Geschichtliche Bilder...* , p. 39.
- 34) **Isidor Onciul**, *Biserica Mirăuți...* , p.537.
- 35) **Ibidem**.
- 36) **Mircea Păcurariu** , *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* , vol. III , București , 1981, p. 183 – 186,
- 37) **Isidor Onciul**, *op. cit.*
- 38) **I.Nistor**, *Istoria Bisericii din Bucovina*, București, 1916 , p. 39.
- 39) **Isidor Onciul**. *op cit*, . 603 .
- 40) **Mircea Păcurariu**, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p.-287.
- 41) A vedea **M.M.S. 9 – 12 – 1976** , p. 774 – 777 .
- 42) **Mircea Păcurariu**, *Dicționarul...*p. 381.
- 43) **K.A.Romstorfer**, *Reconstruction der Miroutzkirche in Suczawa*, în *Jahrbuch der Bukowina*, 1898, p. 104 .
- 44) La biserica Humor, exonartexul nu este bază de turn ci o intrare îngustă doar. Se pare că rectorii sunt cei ce au înălțat zidurile pridvorului,
- 45) **G.Balș**, *Bisericile ...* , p. 166.
- 46) **Ibidem**.
- 47) *Scrisoarea din 30 ianuarie 1916 adresată Consistoriului Arhiepiscopesc al Bucovinei*, în Fond Documentar Arhiepiscopia Sucevei, Dosar II,
- 48) *Scrisoarea din 20 aprilie 1916 ...* în Fond Documentar Arhiepiscopia Sucevei, Dosar II,
- 49) *Ibidem*.
- 50) *Scrisoarea Consistoriului 9434 din 12 dec. 1924* , fila 2.
- 51) **Mircea Păcurariu**, *Dicționarul...*p. 278.
- 52) **Miron Cristea**, *Iconografia*, Sibiu, 1904, p.38.
- 53) **Ibidem**.

Biserica Sf.Gheorghe

În legătură cu zidirea actualei biserici Sf. Gheorghe a mănăstirii Sf. Ioan cel Nou, există o tradiție consemnată și de S.Fl. Marian. Iată pe scurt această tradiție care spune : *Sfântul Ioan ... ne mai plăcându-i ca mai înainte a fugit din biserica veche, cu racla, în care se afla , cu tot, și s-a ascuns în niște boz din apropierea unei biserițe de lemn, care era clădită pe locul unde se află acum biserica cu hramul Sf. M. M. Gheorghe, care biserică din urmă s-a făcut mai târziu mitropolie în locul celei de la Mirăuți. Fuga aceasta a repetat-o sfântul de mai multe ori, cu toate că mitropolitul de pe acele timpuri , dimpreună cu toată preoțimea , câtă se afla în Suceava , sta zi și noapte lângă sicriul în care se afla depusă racla cu moaștele sale , și se rugau neconținut ca să nu fugă. Fuga aceasta s-a repetat și în vremea lui Bogdan Vodă fiul lui Ștefan cel Mare. Bogdan Vodă auzind despre această fugă și incredințându-se mai pe urmă și singur despre această întâmplare minunată , apoi presupunând că sfântului nu-i place să stea în biserica Mirăuți- fie că a prevăzut ruinarea și părăsirea ei, fie că din altă cauză, de aceea fuge neconținut din biserica veche, își propuse să facă pe locul unde îl găseau o biserică cu mult mai mare, mai frumoasă Și astfel a și făcut.(1).*

Timp de două decenii , după moartea lui Ștefan cel Mare, domniile lui Bogdan al III –lea și Ștefăniță Vodă , au cunoscut un ritm mai lent de ridicare a bisericilor. Din acești ani datează opt biserici , din care una singură este voievodală iar celelalte șapte sunt biserici boierești, din care astăzi se păstrează doar patru : ctitoria portarului Luca Arbure de la Șipot (1507) (2); ctitoria postelnicului Cosma Șarpe zidită în 1519 la Văleni – Neamț (3); biserica vistiernicului Bremia , zidită la 1520 la Brănișteni (4) și biserica logofătului Gavril Troțușan zidită în 1522 la Părhăuți (5).

Sub Bogdan al III –lea arhitectura ce luase naștere în veacul al XV –lea a dat la iveală unul dintre cele mai impresionante monumente de arhitectură ecleziastică – biserica Sf. Gheorghe , unde sunt aplicate cu fidelitate și cu toate consecințele de rigoare principiile formulate de artiștii marelui Ștefan, desigur la o scară mai mare.

Pisania, scrisă în limba slavonă (96 cm / 71 cm) , amplasată deasupra ușii dintre exonartex și tindă arată că zidirea bisericii Sf. Gheorghe a fost începută de voievodul Bogdan al III –lea și terminată de Ștefăniță Vodă : *Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sf. Duh, a binevoit blagocestivul și de Hristos iubitorul , Io Bogdan voievod prin mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei , să zidească biserica Mitropoliei Sucevei, unde este hramul Sfântului marelui mucenic purtător de biruință Gheorghe. Și a început să zidească în anul 7022 (1514) și n-a ajuns să săvârșească ; și fiul său , Io Ștefan voievod , din mila lui Dumnezeu , domn al Țării Moldovei cu ajutorul lui Dumnezeu , a zidit de la ferestre în sus și a săvârșit în anul 7030 (1522) luna noiembrie 6, iar al domniei sale , al șaselea curgător ; și a fost sfințită cu mâna presfințitului mitropolit chir Theoctist.(6)*

Nu putem ști cu certitudine care au fost cauzele care au determinat trăgănarea construirii acestei biserici timp de opt ani. Bogdan al III –lea se știe că reușește , în timpul domniei sale, în doar două luni să termine biserica din Reusenii (7) pe care Ștefan cel Mare nu mai apucase să o termine.

Biserica este așadar începută de Bogdan al III –lea, dar nu reușește să o vadă sfârșită, întrucât la 21 aprilie 1517 voievodul murise și era adus spre veșnică odihnă alături de părintele său la Putna, de la curțile domnești de la Huși unde răposase după o scurtă dar grea suferință. (8) . Tronul Moldovei avea să fie ocupat de Ștefăniță, care deși minor, a fost ales domnitor, treburile politice până la majorat revenind a fi rezolvate de regența boierească (9).

Scopul mărturisit la începutul zidirii acestei biserici era acela de a servi biserica Mitropoliei Moldovei, întrucât biserica Mirăuți se vedea a fi neîncăpătoare .

Privind biserica Sf.Gheorghe din Suceava ușor putem să o asemănăm cu ctitoria lui Ștefan cel Mare de la Neamț – cu hramul Înălțarea. Spre deosebire de biserica de la Mănăstirea Neamț, biserica Sf. Gheorghe din Suceava este mai mare, lucru explicabil : în timp ce prima era mănăstire și locaș de înmormântare (10) cea de a doua avea să servească drept reședință mitropolitană. Și era nevoie de spațiu mult mai mare pentru a încăpea marea mulțime de credincioși care veneau să venereze moaștele Sf. Ioan cel Nou – patronul Moldovei.

Atât biserica Înălțarea cât și biserica Sf. Gheorghe - Suceava au 38 m lungime; lățimea la biserica Sf. Gheorghe este de 16, 5 m la absida față de 13,20 m cât are la Neamț la absida și 12,75 m de la un zid la altul la Sf. Gheorghe față de 9,60 m la biserica de la Neamț. Pronaosul de la biserica Sf. Gheorghe măsoară în interior 10,50 m x 8,75 m în timp ce la Înălțarea este de 8,20 m x 5,80 m.

Asemănarea între cele două monumente ne-ar putea permite să înțelegem începerea și zidirea celei mai impunătoare construcții ecleziastice de până atunci ca fiind o dispoziție testamentară pe care Ștefan cel Mare o lăsa fiului său Bogdan . În sprijinul acestei păreri amintim faptul că în pomelnicul de la 1796 înșiruirea ctitorilor

începe astfel : Ștefan Voievod, Maria Doamna, Bogdan Voievod, Elena Doamna, Alexandru Voievod, Ieremia Voievod, Simion Voievod, Elisabeta Doamna, Constantin (11)

Complexul de arhitectură ecleziastică al fostei catedrale mitropolitane cuprinde, alături de biserica propriu-zisă și turnul clopotniță și eclesiarnița mitropolitului Anastasie Crimca .

Turnul clopotniță a fost zidit în timpul domniei lui Petru Șchiopul, așa cum reiese din *Cronica murală de la Suceava*, inscripție cu litere aurite de pe perelele sudic al naosului cu următorul conținut : *În anul 7097 (1589) iunie 24 , a acoperit biserica Mitropoliei și a făcut și clopotnița și a adus și pe Sf.Ioan în Mitropolie.* (12) .

Analizând informațiile transmise de această cronică murală apar câteva întrebări, dintre care una se referă la acoperiș; de ce Petru Șchiopul a trebuit să acopere biserica Sf. Gheorghe, întrucât se știe că Bogdan al III –lea cere și Ștefăniță Vodă aduce plumb pentru biserica Sf. Gheorghe din Suceava. Ștefăniță Vodă cere să se aducă fără vamă din Polonia 50 q de plumb (13) pentru biserica Sf. Gheorghe. (14)

Această cantitate de plumb servea numai pentru unele părți ale acoperișului, pentru ce am numi astăzi tinichigeria. În rest biserica era acoperită cu șindrilă, care în cei aproximativ 60 de ani, până la 1589 a suferit oarecari deteriorări, motiv pentru care Petru Șchiopul reface acoperișul.

Turnul clopotniță construit din piatră și cărămidă după un plan pătrat (11,80 m latura) păstrează în forma sa originală un singur etaj zidit din piatră neregulată, prevăzut cu colțari din piatră fălțuită. Apoi apar benzi de câte trei rânduri de cărămizi. Alternarea aceasta o găsim și la turnul Mănăstirii Galata din Iași. După modelul cum a fost conceput acest turn ar fi trebuit să fie mai înalt decât turnul clopotniță zidit de Alexandru Lăpușneanu la biserica Sf. Dumitru din Suceava în 1561 , care are la bază doar 9,80 m latura pătratului, (15)

Etajul doi și turla decorate cu ocnite și firide în spiritul vechii arhitecturi moldovenești a fost restaurat în ultimul sfert de veac XIX. (16) .

În cadrul cercetărilor din anul 1939 s-au găsit pe latura de sud a primul etaj urmele ușii prin care se putea pătrunde în clopotniță cu ajutorul unei scări portative de lemn. Ușa prevăzută cu un ancadrament de piatră cioplită a fost înlocuită, umplută și apoi s-a practicat un spațiu pentru fereastră. Zidirea acestei uși a făcut ca accesul în turn să se facă prin practicarea unei tăieturi prin zidul de vest.

În arcada intrării s-a găsit șanțul de glisare al porților culisante și cel al grinzii de baricadare a ușilor. În partea de sus a arcadei tăietura cu o lățime aproximativ de 20 de cm, pătrunde în zid până la 58 de cm în cheia de boltă, iar lateral 1,66 m spre vest și 1,62 m spre est. Lăcașul pentru grinda ce bloca porțile are 23 /24 cm , pătrunde în zid spre est până la aproximativ 4,04 m iar spre vest aproximativ 0,49 m.

Din 1894 a fost repus în funcțiune acest sistem de funcționare a porților de la clopotnița mitropolitană. (17)

Dincolo de amănuntele privind funcționarea acestui sistem de culisare la clopotnița mitropolitană ce presupune existența unei porți ferecate, interesantă se pare a fi constatarea privitoare la aria lui restrânsă de răspândire. Este greu de spus, în stadiul actual al cercetărilor, dacă odată cu acoperirea bisericii Sf. Gheorghe, în 1589, Petru Șchiopul a construit și turnul clopotniță sau numai l-a refăcut sau reparat. Ceea ce este sigur până acum este numai faptul că etajul părții vechi a turnului , al cărui parament se aseamănă cu cel al bisericii Galata , îi aparține lui Petru Șchiopul. Construirea inițială a parterului clopotniței pare a se plasa în vremea lui Bogdan al III –lea, pentru că atât catedrala cât și clopotnița prin dimensiunile lor neobișnuit de mari,

depășesc monumentele de până atunci, și au putut să aibă o soartă comună, rămânând neterminate. (18)

O întrebare la care încă nu s-a dat un răspuns unanim aprobat și la care cercetările viitoare sperăm să ajungă la un răspuns unanim recunoscut, este de ce lipsește din *Pomelnicul din 1769* Petru Șchiopul, cel căruia i se atribuie și zidirea – refacerea turnului clopotniță.

Este demnă de luat în seamă ipoteza emisă de istoricul Ioan Caproșu și anume aceea că în *dorința de a se înscrie în rândul ctitorilor Petru Șchiopul a intervenit în tabloul votiv al bisericii punând să i se zugrăvească chipul peste cel al Doamnei Elena Rareș (19), stârnind reacția redactorilor pomelnicului, motiv pentru care nu a fost înscris în pomelnic. (20).*

În incinta complexului un loc aparte îl ocupă eclesiarnița zidită pe latura de NE de mitropolitul cărturar Anastasie Crimca, asemănătoare cu mica biserică din cimitirul mănăstirii Dragomirna, ctitorită de același înalt ierarh.

Eclesiarnița are dimensiuni relativ mici : 13,65 m lungime, 6,15 m lățime și o înălțime până la streșină de 5,2 m. (21)

Data zidirii eclesiarniței nu poate fi stabilită cu exactitate întrucât pisania este ștearsă. Cert este că această eclesiarniță este zidită în timpul domniei lui Miron Banovschi așa după cum cu greu se poate descifra din pisanie : *Această eclesiarniță a făcut-o arhiepiscopul kir Anastasie Crimcoviți în zilele binecredinciosului Io Miron Barnovschi, voievod, domn al Țării Moldovei în anul 7... .*

Despre scopul zidirii acestei eclesiarnițe nu avem date precise, știm doar că avea și menirea să servească în timp de iarnă pentru săvârșirea serviciului divin. Prin faptul că eclesiarnița are trei compartimente se justifică încă o dată folosirea acesteia drept paraclis în timp de iarnă.

Între 1786 – 1789 în această eclesiarniță a funcționat prima școală catehetică clericală din Suceava, condusă de ieromonahul Daniil Vlahovici(22) . Pe latura vestică, în partea superioară a peretelui au fost pictate în 18956 de către Vladimir Mironescu patru scene ce înfățișează martiriul și aducerea Sf. Ioan cel Nou la Suceava.

Anexarea părții de nord a Moldovei în 1775 la Imperiul Habsburgic a determinat și reorganizarea vieții bisericești. În anul 1775 în Bucovina se aflau 51 de biserici, 14 mănăstiri, 11 schituri, 9 sihăstii ; averile lor inventariate în 1782 aveau să constituie *Fondul religios greco – oriental*, la 19 iunie 1783,(23)

Dintre mănăstiri s-au păstrat în perioada stăpânirii habsburgice doar Putna, Sucevița și Dragomirna iar biserica Sf. Gheorghe – vechea reședință mitropolitană a fost trecută ca metoc la Dragomirna. Celelalte mănăstiri au fost închise.

În timpul mitropolitului Iacob Putneanu biserica Sf. Gheorghe cunoaște o perioadă de refacere, având în vedere faptul că acest ierarh *s-au aplecat cu a sa cheltuială și au acoperit-o , tencuind și tocmind turnul ce s-au stricat deasupra(24)*

Din anul 1783, când s-au readus la Suceava moaștele Sf. Ioan de la Zolkiew unde fuseseră duse în 1686, seria daniilor reîncepe, contribuind la înzestrarea și împodobirea ei.

În 1786 negustorul Hagi Ivanciu din Botoșani dăruiește un sicriu de lemn pentru păstrarea sfintelor moaște. Zece ani mai târziu sulgerul Toader și soția sa Anghelușa înlocuiesc iconostasul original. Despre alte refaceri la iconostas aflăm din inscripția ce se află amplasată deasupra ușilor împărătești : *Această catapeteazmă a fost făcută de cinstita jupâneasă Anghelușa din Mlenăuți, la anul 1796 sept, 25 și fiind cu totul învechită acum s-au zugrăvit și poleit cu totul din nou de doamna Ana Balș și domnul Alexandru Gheica, și doamna Ana Botez prin silința Prea cuviosului arhimandrit Darie Tanoviețchi în anul 1870 decembrie 12..*

Tot dintr-o inscripție aflată în stânga ușilor împărătești aflăm și numele celui ce a poleit acest frumos iconostas *Popovici poliatorul*.

Iconostasul aparține stilului *baroc moldovenesc*(25) lucrat cu multă măiestrie, de un profesionist într-un atelier central, remarcându-se prin dimensiunile impresionante, somptuozitate ornamentală și cromatică. (26)

Din *Pomelnicul de la 1805* (27) aflăm că episcopul Dositei Herescu rânduiește pe *duhovnicul Mohail* să facă *alt sicriu ,nou , pentru sfintele moaște, să aducă clopote, veșminte și alte lucruri bune*(28) . În aceeași perioadă și *două ferești s-au făcut lângă catapetează*(29) și zidul din mijlocul bisericii făcându-se deschis spre mai bună lumină și încăpere a norodului. (30)

Postelnica Zoița din Huși, soția lui Lascarachi Sturza dă în anul 1821 *un acoperământ alb cu felurite cusături pe racla sfântului*(31) .

Dintr-un raport către administrația țării, datat la 25 noiembrie 1822 al arhimandritului Isaiia Baloșescu (32) cunoscut ucenic al școlii de la Putna și viitor episcop, aflăm că mitropolitul Veniamin Costachi este invitat în Bucovina (33) astfel explicându-se faptul că în anul 1829 mitropolitul Veniamin *acoperă biserica și clopotnița, pardosește biserica cu lespezi de piatră* (34) ,toate aceste reparații costând în vremea aceea 13.775 florini, dintre care 6151 florini au fost donați de Mitropolia Moldovei de la Iași. (35)

În 1837 mitropolitul Veniamin a adăugat, pe spesele proprii, un pridvor lateral și *a înzestrat biserica cu 50 de fălci moldovenești*. (36) . În inventarul din 1884 pridvorul este astfel descris : *La intrarea în pridvor în partea de nord este un porticul apărător de vânt de forma unei capele, sub un acoperiș de șindrilă, vopsit în verde cu un turnișor de lemn* (37).

În 1841 Mitropolia Moldovei cu sediul la Iași cerea înlesnirea unui schimb de moșii, este vorba de moșia Bosanci (38), iar mai târziu mitropolitul Veniamin avea să acorde bisericii Sf. Gheorghe o subvenție anuală de 300 de galbeni pentru *treburile bisericesti ca vin, prescură, lumânări, tămâie* (39)

Marele vornic Iordachi Ciolac a făcut *cuvcliul – baldachinul* sub care se păstrează și astăzi racla cu moaștele Sf. Ioan cel Nou. (40)

În 1862 Maria Volcinsca *au dăruit un acoperământ pe sfintele moaște foarte iscusit lucrat cu mâinile sale, cum și trei acoperăminte de sfinte vase* (41) , iar boierii Canano au dăruit o candelă mare de argint în 1865 *cu trei fofezi și una cruce mare ferecată cu argint și suflată cu aur e alocurea* (42) . Tot în acești ani s-a ridicat și amvonul pe latura de nord a naosului, pe două colonete ce proveneau de la vechiul baldachin al moaștelor Sf. Ioan cel Nou.

În 1875 – 1876 acoperișul de șindrilă al bisericii a fost din nou înlocuit prin donațiile familiei Vasilco din Berhomet (43) , iar între 1894 – 1896 a fost ridicată clădirea egumeniei, sub îndrumarea arhim. Emanuil Ciuntuleac, pe spesele Fondului religiosar cu suma de 65.253 florini.

Din 1898 arhitectul Karl A. Romstorfer din însărcinarea Consistoriului arhiepiscopesc ortodox al Bucovinei inițiază o restaurare generală a bisericii Sf. Gheorghe.. A înlocuit la unele ferestre ramele vechi cu altele noi, desigur mai mari, iar pictorul vienez Johann Viertelberger a efectuat curățirea – spălarea picturii interioare timp de aproape 3 ani intervenind cu penelul în refacerea unor teme iconografice. Prin construirea baldachinului s-a acoperit o parte din tabloul votiv al bisericii.(44)

Prin refacerea acoperișului , arhitectul Karl A. Romstorfer a căutat și a reușit să redea bisericii *zveltețea inițială, reproducând forma specifică a acoperișurilor moldovenești ale vremii*.(45).Prin folosirea țiglelor smălțuite *s-a adus o notă incompatibilă cu vechimea monumentului* (46). După această renovare a bisericii sub

egumenia lui Ghedeon Balmoș s-a resfințit acest locaș la 19 sept 1910 de către mitropolitul Vladimir de Repta(47) .

În timpul celui de al doilea război mondial Mitropolia Bucovinei se mută la Curtea de Argeș iar Fondul bisericesc se mută la Sânicolaul Mare, în Banat . La 23 iunie 1945 Mitropolia Bucovinei își stabilește sediul la Suceava , la biserica Sf. Gheorghe având ca mitropolit pe Emilian Antal (3 martie 1945 – 1 octombrie 1948) (48), iar după demisia sa, scaunul mitropolitan este ocupat de Sebastian Rusan (1 octombrie 1948 – 23 mai 1950).(49). Prin decretul M.A.N. 244 din 1948 , Mitropolia Bucovinei este transformată în Arhiepiscopia Sucevei și Maramureșului ca sufragana a Mitropoliei Moldovei cu sediul la Iași.

La 25 martie 1950 arhiepiscopul Sebastian trece cu sediul Arhiepiscopiei la Iași. În urma acestei contopiri cu Mitropolia Moldovei din Iași s-au repus bazele Mitropoliei Moldovei și Sucevei, iar la biserica Sf. Gheorghe s-a reînființat mănăstirea Sf. Ioan cel Nou.

La 24 ianuarie 1991, Colegiul Electoral Bisericesc al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a ales în scaunul de arhiepiscopal Sucevei și Rădăuților pe P.S. Episcopul Vicar Pimen Suceveanul al Arhiepiscopiei Iașilor , și întronizat la 3 martie 1991.

Arhitectura

Prin monumentalitatea și echilibrul formelor sale, prin valoarea artistică deosebită, biserica Sf. Gheorghe reprezintă unul dintre cele mai importante monumente istorice și de arhitectură religioasă înălțate până la acea dată în Țara Moldovei

În ceea ce privește planul bisericii observăm compartimentarea clasică : exonartex, pronaos, naos și altar. Lipsește gropnița, care ar fi trebuit să fie așa ca la Neamț, intercalată între pronaos și naos. În locul gropniței există o prelungire a naosului, către apus, prelungire căreia îi corespunde aceeași articulație la răsărit, între turlă și altar. Aceste prelungiri sunt boltite, fiecare în leagăn și sunt subliniate , fiecare la nord și la sud prin câte o firidă mare.

Exonartexul are o calotă pe arcuri piezișe, flancate de două perechi de arcuri treptate. Prezintă o țesătură perfectă cu cea a pronaosului, așa încât părerile că acesta ar fi o construcție ulterioară sunt doar supoziții fără nici o acoperire în realitate.(50) Exonartexul are trei ferestre pe latura vestică și două pe latura sudică. În urma acțiunii de restaurare – consolidare a picturii murale exterioare din 1983 – 1984, precum și restaurarea picturii murale interioare din 1999 – 2002, s-a pus în evidență faptul că ferestrele de pe latura de vest sunt târzii, întrucât intersectează pictura murală.

Ușa dintre exonartex și pronaos are profilurile în arc frânt, profiluri ce se ridică pe baze canelate vertical, spiralic sau în motive geometrice. Bazele profilurilor se sprijină pe un soclu asemănător celui de la portalul de la biserica Înălțarea – Neamț. Portalul este încadrat de profilurile unui chenar dreptunghiular.

Pronaosul bisericii, de un deosebit echilibru al proporțiilor este împărțit în două travee. Spre deosebire de biserica Înălțarea – Neamț, traveele de la biserica Sf. Gheorghe nu mai sunt divizate prin mănunchiuri de colonete, ci prin pilaștri înzestrați cu capiteli simple, profilate în stilul Renașterii (51) Acești pilaștri sunt legați între ei prin arhivolte compuse din câte un mănunchi de trei toruri . În pereți se găsesc nișele adâncite, încoronate cu câte un arc semicircular. Vorbind despre aceste arcuri G. Balș arată că *au fost împrumutate de la biserica sală moldovenească de tip simplu longitudinal sau de la bisericile de tip mixt. (52)*

Este greu să precizăm dacă acest procedeu prin care zidurile se subțiază, iar pilaștri sunt scoși în evidență întocmai ca în arhitectura gotică - a fost preluat din arhitectura gotică ori constituie o inovație a constructorului moldovean. (53). Situația aceasta rezultă și din faptul că această particularitate arhitectonică nu o mai găsim la nici o altă biserică din Moldova.

Peretele despărțitor dintre pronaos și naos a fost înlăturat în vremea egumenului Antonie Ilievici fiind îndrumători spre acestea dumnealor epitropii Constantin Ioanovici, statricher și Ioaniti Arhip (54)

Spre vestul și estul pătratului central al naosului, peste care se ridică turla pe obișnuitele arcuri moldovenești și în flancurile căruia sunt cele două hore, se adâncesc caracteristicile nișei de sprijin, largi și spațioase. Cele trei ferestre din naos care existau până în secolul al XVIII-lea - la cele două abside și cea de a treia din nișa baldachinului - li se adaugă încă două lângă iconostas în marile nișe oarbe. (55)

Ferestrele, cu excepția celor din abside, au suferit modificări în urma restaurărilor efectuate de K.A. Romstorfer. S-au îndepărtat chenarele vechi, de un gotic raionant - flamboiant, după cum se poate observa la exemplarul aflat în colecția Complexului Muzeal Bucovina.

Turla este octogonală, are patru ferestre și patru mici contraforturi. Este așezată pe un dublu soclu stelat cu opt vârfuri. Turla este decorată în partea superioară a sa cu un rând de ocnite și o friză de discuri cu diametrul de 18,5 cm de culori diferite - verde, galben, maro, prevăzute cu buton la mijloc. Se pare că aceste discuri sunt folosite aici pentru ultima dată în arhitectura religioasă moldovenească (56)

Altarul prezintă cele două nișe - a diaconiconului și a proscomidiarului, prevăute cu câte o fereastră mică. În axul longitudinal al monumentului este fereastra mare. În hemiciclu altarului bisericii Sf. Gheorghe se găsește - ca și în cel de la biserica Sf. Nicolae Rădăuți o prispă semicirculară, o dovadă a sintronului rezervat autorităților bisericești - ierarhi - amintind așadar de sintronurile rezervate înalților preoți ai vechilor bazilici creștine.

Contraforturile sunt dispuse la fel ca la biserica Înălțarea - Neamț: două la colțurile peretelui vestic al exonartexului, două corespund pilaștrilor arcului transversal al pronaosului, două încadrează absidele laterale, unul sprijină absida altarului sub fereastra din axul longitudinal al bisericii.

Absidele laterale sunt decorate cu câte cinci firide alungite în timp ce pe absida altarului, în exterior sunt nouă firide alungite, toate acestea accentuând impresia de zveltețe pe care o lasă întreaga construcție.

Sub cornișa de piatră profilată a bisericii se desfășoară două rânduri de ocnite, în așa fel încât cele de sus sunt așezate deasupra intervalelor din rândul inferior, dând prin această dispunere a lor o notă aparte.

Pictura

Frescele ce decorează astăzi biserica Sf. Gheorghe din Suceava ne oferă o mărturie incontestabilă despre impresionanta desfășurare de energii creatoare a meșterilor moldoveni din epoca lui Petru Rareș, meșteri care au știut și reușit să redea, într-un mod cu totul aparte, acea tendință spre fast și monumentalitate.

Reprezentările și semnificațiile teologice precum și sensul cultural istoric al picturii murale, esențializează și transpune în registrul vizual reînvierea culturii creștine, adăpostite în comunitățile creștine ortodoxe din Carpați.

Oriunde te uiți, pretutindeni apar chipuri și busturi de bărbați cu fețe grave și expresive, scene figurative larg prinse în compoziții, care nu sunt opera unei singure

persoane, ci moștenirea multor generații. Dacă am analiza factorii ce au determinat pictarea bisericii, desigur ușor i-am identifica pe cei ce trebuiau, în primul rând să exprime ideea locului sfințit și, nu în ultimul rând, să lege organic decorația în frescă cu arhitectura.

Adaptându-se la arhitectură, frescele nu-și pierd independența, zugravii realizând clar și logic ideea decorativă, dând fiecărei scene sau figuri măsura și expresia ce sunt cuprinse de fapt în ele.

În ceea ce privește datare frescelor bisericii Sf. Gheorghe din Suceava (57) încă din secolul trecut s-au emis o serie de păreri.

Astfel în 1893 episcopul Melchisedek (58) în urma descifrării pe peretele de sud al naosului a inscripției din spatele baldachinului sub care se află racla cu moaștele Sf. Ioan cel Nou concluziona că pictura ar data din vremea lui Petru Șchiopul.

Câțiva ani mai târziu preotul Simion Florea Marian (59) datează în urma reconstituirii tabloului votiv, întreaga pictură în vremea lui Ștefăniță Vodă, pentru că acesta descoperă în fruntea procesiunii votive pe Ștefăniță și că Petru Șchiopul nu avea ce căuta într-o pictură mai veche cu 60 de ani decât acesta. (60)

Cu prilejul vizitei la Suceava în 1903, Nicolae Iorga atribuie întreaga pictură a bisericii lui Petru Șchiopul afirmând *de la dânsul vine zugrăveala de astăzi, foarte frumoasă, cu sfinți mari și icoane bogate.* (61)

În urma încheierii lucrărilor de restaurare a bisericii în 1910, preotul Dimitrie Dan afirma că biserica a fost zugrăvită *de ctitorul ei Ștefăniță... pe dinăuntru și pe dinafară.* (62)

În 1912 Wladislaw Podlacha, arătând că biserica este terminată de Ștefăniță Vodă în 1522, conchidea *prawdopodobnie juz wetdy pokryto cerkiew freskami* (63), iar în ceea ce privește pictura exterioară o considera ulterioară anului 1579 (64)

Cu totul aparte ni se pare punctul de vedere al lui Vasile Grecu formulat în 1926, care susține că pictura trebuie așezată în vremea domniei lui Petru Rareș (65).

În același an, 1926, Gheorghe Balș datează pictura bisericii Sf. Gheorghe în anii domniei lui Ștefăniță Vodă. (66)

Paul Henry datează pictura interioară a bisericii Sf. Gheorghe ulterior domniei lui Ștefăniță Vodă, încadrând capitolul dedicat picturii de la biserica Sf. Gheorghe între Umor și Moldovița pe de o parte și Sf. Dumitru – Suceava pe de altă parte, deci epocii lui Petru Rareș. (67)

Andre Grabar în 1935 (68) arată că pictura interioară cât și cea exterioară este din vremea lui Petru rareș, între 1534 – 1535, în perioada construirii bisericii Sf. Dumitru din Suceava.

Descoperind în pronaosul bisericii Sf. Gheorghe pe pilastrul din dreapta peretelui despărțitor de naos chipul mitropolitului Teoctist al II-lea (1510 – 1528), Ioan Zugrav arată că *pictura interioară fiind contemporană cu terminarea clădirii, pictorul a ținut să zugrăvească și chipul mitropolitului Teoctist, înfățișat cu camilafcă pe cap, îmbrăcat cu un sacos polistavrion, crucile ornamentale fiind cuprinse în cercuri purtând pe deasupra sacosului omoforul mare. În mâna dreaptă ține cârja arhierască, iar mâna stângă este îndoită la piept. Acest portret este încă o dovadă că pictura interioară a bisericii s-a făcut în timpul arhipăstoririi lui Teoctist.* (69)

Virgil Vătășianu descriind tabloul votiv arată că în fața tronului pe care șade Maica Domnului cu Iisus în brațe stă voievodul Bogdan urmat de fii săi Ștefăniță și Petru (70), conchizând că *prezența fratelui Petru, dacă e adevărat că el s-a arătat dispus să accete scaunul domnesc din partea boierilor răsculați, dovedește că grupul ctitorilor a fost executat înainte de evenimentele din martie 1523, căci astfel Ștefăniță nu ar fi îngăduit, desigur zugrăvirea rivalului alături de sine.* (71)

Sorin Ulea, în urma cercetărilor din 1956, descoperind textul votiv închis într-un bandou special află numele celui care a înlesnit pictarea bisericii : Petru Rareș .(72) aducând în sprijinul afirmațiilor sale argumente de ordin iconografic și de stil care pledează datarea între 1534 – 1535.

În sprijinul acestei păreri vine și afirmația cronicarului Grigore Ureche care zice referitor la Petru Rareș ... *încă și alte lucruri bune multe se află făcute de dânsul , cumu-i la mitropolia de Roman (!) și la mitropolia de Suceava (73)*

Biserica Sf. Gheorghe din Suceava pictată ulterior bisericii Dobrovăț (1529) (74) bisericii Sf. Gheorghe din Hârlău (1530) (75) și celei de a doua biserici a mănăstirii Pobrata (1532) (76), se înscrie printre primele biserici pictate din dispoziția lui Petru Rareș.

Păstrând cadrul iconografic tradițional, ansamblul pictural de la biserica Sf. Gheorghe Suceava este unul dintre acele ansambluri ce ilustrează faza de apogeu a viziunii monumentale

Altarul

Absida altarului, locul unde preotul săvârșește liturghia , adică jertfa pâinii și a vinului (77) este împodobită cu tema *Impărtășania apostolilor*, o temă cu caracter pur ideal și, în același timp liturgic, spunem aceasta întrucât tema este un reflex al ritualului săvârșit în altar de preot.

În partea stângă a peretelui absidei se adăpostește tema *Împărțeaia pâinii* cu inscripția *HO METADOSIS XC*. Este redat un altar în formă de masă cu o treaptă largă acoperită cu o stofă cu margini nebrodată. Pe masă se găsesc *Evanghelia* și *Crucea*, *Discosul* plin cu pâine. Iisus Hristos întinde cu mâna dreaptă o pâine lui Sf. Petru iar cu mâna stângă ia o altă pâine din discos. Sf. Petru primește pâinea , așa cum o primește diaconul în timpul liturghiei, adică cu palma dreaptă așezată pe cea stângă.

După Sf. Petru se apropie de Iisus Hristos alți cinci apostoli, toți împreună cu Iisus Hristos și cu îngerul care asistă cu o ripidă în mână, au nimbur.

În scena *Împărțirii vinului* figurează șase apostoli cu nimbur , Hristos dă să bea din urcior celui dintâi dintre apostoli iar îngerul în stiharion alb cu ripida în mână stă de veghe. În această temă Hristos apare ca marele arhiereu. Pe peretele hemiciclului în registrul de jos sunt zugrăvite 16 chipuri de ierarhi înveșmântați în sacos și omofor. Ierarhii sunt cu capetele descoperite, înconjurată de obișnuitul nimb luminos. Pe bolta absidei altarului care după târlcuirea liturghiștilor greci reprezintă cerul, se vede redată *Înălțarea la cer a lui Hristos* și *Deisis* . (78)

Întrucât spațiul a permis , zugravii bisericii au redat și *Viziunea Sf. Petru* în schevofilachion, precum și *Dreptul Simeon purtând în brațele sale pe pruncul Iisus*. Găsim de asemenea aici redat un motiv decorativ compus din vrejuri cu semipalmete albe pe un fond albastru-.

Întreg ansamblul pictural al altarului a suferit de pe urma intervenției efectuate de K.A. Romstorfer la sfârșitul secolului al XIX –lea.

Naosul

Din punct de vedere stilistic pictura naosului este cea mai reprezentativă ; tendința spre amplificarea formelor din pictura murală a bisericilor anterioare atinge apogeul.

Pe bolta cilindrică dinspre altar, deasupra iconostasului este reprezentat într-un nimb romboidal *Cel bătrân de zile* .

În turla cea mare, deasupra naosului , pe calota sferică este zugrăvit *Pantocratorul*, creatorul învățaturii creștine, începutul și sfârșitul universului, întruparea cuvântului, mântuitorul omenirii și capul nevăzut al biserici pământene . Chipul Pantocratorului nu putea ocupa un loc mai potrivit pe bolta turlei care încununează întreaga alcătuire a unui locaș de cult ortodox, care reprezintă , de ce nu și bolta cerului. Turla se găsește deasupra centrului naosului, unde razele de lumină care pătrund prin ferestrele turlei completează imaginea , chipul lui Hristos.

Cel mai aproape de Pantocrator sunt reprezentați serafimii cu șase respectiv patru aripi. Mai jos de serafimi se găsesc în rând arhanghelii având în mâini toițe și scuturi rotunde cu hierograma X.

Primul rând de figuri de sub îngeri este al proorocilor și al patriarhilor, urmați apoi de apostoli. În registrul cel mai de jos al tamburului apare, sub forma unei frize circulare de doi metri *Liturghia divină*. Dacă la început această temă iconografică este prezentă în pronaos (biserica Dobrovăț în 1529), ulterior ea a fost mutată în spațiul apoteotic al turlei, sub privirea Pantocratorului, în condițiile în care creștinii s-au deprins cu această temă și au aprofundat simbolul ei euharistic.

Liturghia divină cuprinde *Intrarea cea mare* cu îngerii ce poartă în procesiune atributele euharistice : discul, potirul, trestia, sulita, lingura, aerul,; și *Intrarea cea mică* cu îngerii ce poartă Evanghelia și alte cărți liturgice.

Intrarea cea mare simbolizează *Intrarea lui Hristos în Ierusalim* , în timp ce *Intrarea cea mică* simbolizează răspândirea învățaturii creștine în lume. (79).

Pe pandantivii de la baza turlei celei mari sunt pictate chipurile celor patru evangheliști cu simbolurile lor, iar pe suprafața arcurilor mari care susțin turla între pandantivi *Hetimasia* (80)

În biserica Sf.Gheorghe tema *Bunei Vestiri* este redată pe pereții tamburului de sub turlă; prezentându-o pe Maica Domnului șezând pe tron; dincolo de ea două slujnice desfac perdeaua iar alături, pe un jilț, pe partea dreaptă a pridvorului șade o femeie, fără nimb, cu furca în mână torcând.

În fața Maicii Domnului apare redat arhanghelul Gavriil ce aduce vestea. Această temă apare într-o formă destul de aparte, pentru că nici una dintre frescele ce reprezintă Buna Vestire nu sunt redată femeile ce întind draperia în spatele jilțului Maicii Domnului și nici Erminia nu cunoaște o astfel de reprezentare concepută ca la biserica Sf. Gheorghe Suceava. Dacă urmărim ilustrațiile Acatistului în Erminie, întâlnim la cel de al treilea condac, la cuvintele *dynamis tu Hypsistu – puterea celui care a făgăduit* - o scenă în care Maica Domnului șade pe tron, iar de ambele părți doi îngeri desfac o draperie mare, în vreme ce în același timp coboară de sus din strălucirea norilor Duhul Sfânt. Putem înțelege că pictorii au transpus motive din acatist în Buna Vestire, concepând în așa fel că în locul îngerilor a pus slujnice să desfacă draperia mistică a cununiei.

Scena *Botezului lui Hristos* apare de două ori pictată în biserica Sf. Gheorghe din Suceava : odată pe peretele tamburului de sub turlă, în legătură cu figurile proorocului Naum și a lui Ioan Botezătorului, a doua oară , pe bolta dinspre apus a cupolei pronaosului.

În semicalota absidei de nord este prezentată un dintre cele mai reușite scene din pictura medievală moldovenească *Răstignirea*, o compoziție care se impune spontan privirii și accentuează în felul acesta însemnătatea sărbătorii care se celebrează în *Vinerea Mare*..

Crucea pe care se află răstignit Iisus domină centrul amplei compoziții. Iisus Hristos este înfățișat între doi tâlhari; la picioarele crucii stă pe lângă Fecioara Maria și Sf. Longin , înarmat și cu coiful pe cap. Pe partea stângă se vede sub brațul crucii , un

chip regal cu nimb în jurul capului, prinzând într-un potir sângele din partea dreaptă a Mântuitorului; alături de acest chip se vede un înger. Deasupra grupului este inscripția *Novî Zakon – Noul Testament*.

În partea dreaptă este un grup analog : un personaj în îmbrăcăminte regală fără nimb, duce o cutie sau o carte și, depărtându-se de cruce, privește înapoi; lângă cruce se ridică un înger, iar deasupra apare inscripția *Vetchii Zaveat – Vechiul Testament*.

La piciorul crucii tâlharului cel rău stă Moise, cu nimb în jurul capului, ținând în mână un sul dezvelit pe care se vede un citat grecesc o variantă a textului biblic *O pseste ten zoen hemon Kremamenen apenanti tou – viața ta va fi ca spânzurată înaintea ochilor tăi (81)*

Capul lui Longin este înconjurat de un nimb, deoarece crezând în misiunea dumnezeiască a lui Hristos, a propovăduit după întoarcerea sa în patrie, *Evangelhia* și a fost tăiat de iudei. În unele porțiuni se văd urme de umbre așa cum se constată cel mai bine pe chipul Mântuitorului și al tâlharului din scena *Răstignirii*. Aceste modificări provocate de frecarea mecanică în timpul curățirii picturilor de K. A. Romstorfer, sau poate chiar înainte de aceasta, nu s-ar fi produs deloc dacă culorile ar fi fost aplicate direct pe grundul proaspăt de var și ar fi fost lăsate să pătrundă în stratul de var în același fel ca în alte porțiuni ale picturii. Fundalul este dat de zidul unei cetăți cu turnuri bine conturate.

Sub această compoziție se înlanțuie de-a lungul absidei obișnuita friză de sfinți în medalioane. În dreapta și în stânga ferestrei apar redată scene ce prezintă pregătirea crucificării.

Ceva mai jos se află tema *Urcarea pe cruce*. Scena cu o compoziție asemănătoare cu cea a picturilor din biserica Kutlumis de la Sf. Munte Athos, îl înfățișează pe Hristos urcând pe crucea greacă fixată deja pe stânca în care se văd craniul și oasele lui Adam. Lângă cruce sunt așezate două scări pe care se află doi călăi; aceștia îl țin pe Mântuitorul care se sprijină cu un picior pe soclul crucii iar cu celălalt pe cruce.

În semicalota absidei de sud este redată scena *Pogorârea Sf. Duh*, refăcută cu prilejul restaurărilor de K- A. Romstorfer. Pe piciorul arcului dinspre altar, în stânga, este pictat Sf. Gheorghe, patronul bisericii, iar dedesupt *Deisis* cu inscripția cu caractere grecești iar pe piciorul arcului dinspre altar, în dreapta este pictat Sf. Ioan cel Nou, celălalt patron al bisericii și dedesupt scena aducerii moaștelor Sf. Ioan cel Nou la Suceava o pictură modernă, (82) tot pe acest pilastru se află pictat și portretul lui Ștefan cel Mare, după cum arată inscripția.

În scena cunoscută sub numele *Ofranda baldachinului* sunt prezentați Ieremia, Simion și Gheorghe Movilă dăruind un baldachin pentru racla cu moaștele Sf. Ioan cel Nou; din această prezentare iconografică ne dăm seama că pictura din această zonă este ulterioară celei originale și că aceasta acoperă fresca veche.

În prelungirea naosului se află la nord, pictate chipurile împăraților Constantin și Elena, iar în nișă o scenă, parțial tăiată de deschiderea unei uși. Scena reprezintă *Adorarea Sf. Mormânt*.

Din punct de vedere artistic și mai ales din punct de vedere istoric, o atenție deosebită merită tabloul votiv, afectat în 1589, când Petru Șchiopul aduce moaștele Sf. Ioan cel Nou la noua biserică.

Examinând cu minuțiozitate acest tablou votiv Sorin Ullea a reușit să identifice ordinea personajelor reprezentate.

Astfel, în fața tronului pe care stă Maica Domnului cu Iisus în brațe stă Bogdan al III -lea, Ștefăniță Vodă, Petru Rareș, Iliș și Ștefan Rareș, ori Ștefan și

Vlad, fii ai lui Petru Șchiopul, Petru Șchiopul zugrăvit peste portretul Elenei Rareș, Bogdan fiul lui Petru Rareș (83)

Pictura din pronaos și exonartex recent restaurată prezintă imagini de o cromatică cu totul și cu totul aparte precum și din punctul de vedere al programului iconografic.

În calota estică a pronaosului este înfățișată *Maria Blacherniotissa* rugându-se către Dumnezeu pentru ocrotirea credincioșilor având la pieptul ei un medalion cu pruncul dumnezeiesc; este înconjurată de îngeri care o susțin și de prooroci mesianici. Pe margini se găsesc cuvintele *de mult proorocii te-au vestit pe tine*.

În pandantivi sunt pictați *Sfinții Melozi*, iar în registrul superior al pereților pronaosului sunt pictate *Sinoadele ecumenice*. În registrele următoare sunt zugrăvite imagini din *Sinaxar*,

O atenție deosebită merită, atât din punct de vedere artistic cât și istoric chipul lui Teoctist al II-lea, mitropolit al Moldovei sub Ștefan cel Mare, Bogdan al III-lea, Ștefăniță Vodă și Petru Rareș, redat pe pilastrul sud-estic al pronaosului (84) Încercând să ne explicăm prezența chipului acestui ierarh al Moldovei, găsim ca argument, în primul rând, faptul că Teoctist al II-lea a fost un vrednic sprijinitor al domniei în politica ei de centralizare; în altă ordine de idei să nu uităm că ajutase pe Ștefăniță să termine biserica mitropolitană, un simbol al autorității domnești, pe care o sfințește, după cum arată și pisană.

În calota exonartexului este redat bustul lui Iisus între îngeri, iar arhivele sunt împodobite cu sfinți în medalioane. Cum, era și firesc și în exonartex întâlnim reprezentat *Menologul* cu sfinții lunilor martie - iunie, iar pe peretele estic este ilustrată viața Sf. Ioan cel Nou. Atrage atenția, frumoasa reprezentare a vechii teme bizantine a *Maicii Domnului Glicofilusa* (85) din luneta portalului de intrare. Străvechea tradiție iconografică a prezentării chipului patronului bisericii deasupra ușii de intrare este aici abandonată, explicația fiind aceea că se urmărea întărirea cultului Maicii Domnului în condițiile creșterii primejdiei otomane și insistenta invocare ca protectoare supremă a Moldovei. (86)

Dintre numeroasele grafite, multe fără vreo importanță deosebită, atrage atenția unul provenit de la un cleric, curtean al regelui Sobiescki, aflat în partea de jos a icoanei Maicii Domnului de lângă strana arhierască cu următorul text : *ANNO 1690, DIE 15 SZEPITAK KORIRZYC ...APOSTOLNIE GROSKI*.

Pictura exterioară

Pictura exterioară executată în continuarea celei interioare și care dădea strălucire catedralei mitropolitane sucevene, a suferit o deteriorare accentuată în perioada stăpânirii habsburgice când a fost în mare parte acoperită cu strat de tencuială și mai mult chiar pentru a face priză stratului nou de tencuială s-a lovit cu ciocanul vechea tencuială pictată, așa cum s-a constatat în cadrul acțiunii de restaurare și conservare a picturii exterioare din ultimii ani.

Între contrafortul de sud vest a pridvorului și până la primul contrafort de pe latura de sud, de la ocnite în jos este reprezentat *Imnul Acatist* (87) având în partea de jos, deasupra soclului, în două scene *Rugul în flăcări* (88)

Desigur nu lipsește scena *Asediul Constantinopolului*, o scenă admirabilă prin eleganță și foarte grăitoare prin conținut, închipuind o solemnă ceată de călăreți, de fapt o simbolică procesiune de personaje sacre. Fresca ce prezintă aceste imagini ține stilistic de viziunea medievală a răsăritului bizantin. Urmărind această temă înțelegem mai bine atmosfera politică, mentalitatea într-o lume medievală care nutrea în acel

secol al XVI –lea dorința îndepărtării pericolului otoman și de ce nu, a recâștigării pentru Europa , a orașului simbol de pe Bosfor.

Urmează apoi între cele două contraforturi, în toată amploarea *Arborele lui Jesseu*(89), reprezentând plastic, așadar, proorocirea lui Isaia și arborele genealogic al lui Hristos. La prima vedere face impresia unui ornament vegetal, având în eclipsele ramurilor figuri omenești și scene figurative. În partea de jos este chipul lui Jesseu, culcat pe o stâncă, iar din pieptul lui se înalță o tulpină stilizată. Tulpina se desface larg în sus și cuprinde în câmpuri libere genealogia urmașilor lui Jesseu. Tema iconografică a *Arborelui lui Jesseu* este însoțită de figurile mai multor filosofi ai antichității : *Omir, Glid, Plutarh, Socrate, Gulid, Aristotel, Thudjic, Zmovagl*.

Cea mai dramatică compoziție din pictura murală exterioară este *Judecata de Apoi*, ce ocupă tot peretele de vest, o adevărată capodoperă a zugravului.

În registrul cel mai de sus, imediat sub cornișă, vedem la mijloc bustul lui Dumnezeu Tatăl, îmbrăcat în veșminte albe, binecuvântând cu mâna dreaptă. În partea dreaptă și în partea stângă sunt reprezentate cele 12 semne zodiacale.

Registrul următor al *Judecății* îl adăpostește pe Hristos care șade pe un curcubeu dublu în mijlocul câmpului într-o aureolă rotundă. Adam și Eva întind mâinile către Hristos, iar Eva în semn de adâncă cinstire ține în mâini capetele năframei . De la picioarele lui Iisus pornește râul de foc – focul Gheenei , colorat într-un roșu închis.

De o parte a tronului se află cetele profeților, episcopilor mucenicilor, dreptilor, conduși de Sf. Pavel spre tronul judecății, iar de cealaltă parte cetele necredincioșilor cărora Moise le arată *înfricoșătorul județ* ce le așteaptă.

În următorul registru este redată lupta între îngeri și diavoli pentru salvarea creștinilor de la suprema judecată.

Intensitatea dramatică, bogăția imaginației, elementele de reinterpretare locală și, mai ales coloritul, fac din *Jedecata de Apoi* de la Suceava, una din capodoperele de valabilitate mondială după cele de la Voroneț, Umor, Moldovița, Arbore și Sucevița.

Din succinta prezentare a programului iconografic al bisericii Sf. Gheorghe Suceava se poate ușor desluși unitatea mărețului ansamblu, a cărui importanță deosebită pentru cunoașterea evoluției artei medievale moldovenești este de multă vreme recunoscută.

NOTE

1. S.Fl. Marian , *Sf. Ioan cel Nou...*, p. 42; A vedea și Ludwig Adolf Simiginowicz, *Volkssagen aus der Bukowina*, Czernowitz 1885, p. 28 – 29.
2. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, B.C.M.I. 1925 , p. 111 – 118, Dan Dimitrie, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure* , în B.C.M.I. 1926, p.37 – 46. Caproșu, I. *Biserica din Arbore* , București 1967,
3. G.Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*p. 182 – 184.
4. G.Balș, *Bisericile moldovenești în veacurile XVII – XVIII* , București 1933, p. 177 – 180.
5. S.Fl. Marian , *Biserica din Părhăuți în Bucovina*, în A.A.R.M.S.I. s. II, 1886 – 1887 , p. 21 – 28; N.Grămadă, *Biserica din Părhăuți*, în M.M.S. 9-12 – 1959, p.623 – 626.
6. Eugen A.Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina* , Wien , 1903, p.133; I.Caproșu,*Biserica Sf. Gheorghe din Suceava* , București, 1969, p. 6-7.

7. **K.A.Romstorfer** , *Die griechisch orientalische Pfarkirche zu Reuseni*, în *Mitteilungen* 1901, p. 103 – 104, **G.Balș**, *Bisericile lui Ștefan cel Mare...p.111 – 118*; **Paul Henry**, *Les eglise de la Moldavie du Nord ...p. 127 –131* .
8. **Iulian Marinescu**, *Bogdan al III –lea cel Orb (1504 – 1517)* , București, 1910; **C. Rezachevici**, *Bogdan al III –lea* , în *Cronologia domnilor....*, p. 546 – 552.
9. **C.Rezachevici** , *Ștefăniță vodă în Cronologia domnilor....p. 553 –556*
10. **G.Balș**, *Bisericile lui Ștefan cel Mare... p. 171.*
11. **I.Zugravu** , *Două pomelnice ale bisericii Sf. Gheorghe din Suceava*, în *M.M.S.* 1-2 – 1960 p. 34 – 48.
12. **E.A.Kozak**, *Die Inschriften ...* ,p. 134; *Cronicile slavo române*, publicate de I.Bogdan, București, 1959, p. 162 – 163.
13. **I.Nistor**, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau*, f.a. p. 55.
14. **G.Balș**, *Bisericile lui Ștefan cel Mare....* P. 197.
15. **Horia Teodoru**, *Porțile Sucevei* , în *B.C.M.I.* 1945, p. 11.
16. **ibidem**.
17. În clopotniță se află mai multe clopote de mărimi diferite cu importante inscripții. Pe unul dintre clopote găsim următorul text : *Acest clopot a fost pe timpul lui Ștefan cel Mare domnitorul Moldovei – iar acum s-au revărsat și s-au mărit de drept credincioșii poporenii, - și de alți făcătorii de bine prin osârdia proistosului mitropoliei vechi – parohului și atârănătorului sobor în anul 1860 luna lui august. Acest clopot s-a lucrat de Vasile Fogoraș clopotar din Pătrăuți în anul 1860. Pe alt clopot găsim următoarea inscripție : Acest clopot s-a făcut prin silința cuvioșiei sale protopresviterul Josif Karsachevici aflându-se slujitori la această biserică mitropolie din Suceava unde se află hramul Sf. Gheorghe purtător de biruință și Sf. Mucenic Ioan cel Nou unde se află și sfintele lui moaște și prin silința epitropilor acestei biserici Constantin Ioanovici care cu adunare la creștini au strâns și s-au isprăvit ; cine ce au dat sunt scriși la pomelnicul cel mare al acestei biserici anul 1811, mai. Pe alt clopot scrie : Acest clopot s-a făcut cu cheltuiala Cuvioasei schimonahii Alexandra Stramarfta Isăceasca și ale altor făcători de bine prin osârdia și osteneala arhimandritului Melchisedek Lemni, la 28 iunie 1848. Alături de acestea se află și un clopot donat de Olga Alexievna Ovsianirova din Moscova cu următoarea inscripție în limba rusă : În anul 1900 luna iulie a fost turnat acest clopot pentru biserica orașului Suceava unde odihnesc moaștele Sf. Ioan cel Nou din Bălgrad cu jertfa cetățenei de onoare prin moștenire Olga Alewxievna Ovsianirova. Turnat la Moscova în fabrica cetățeanului de onoare prin moștenire a fraților Sanghin în greutate de 1920 kg. Un alt clopot mai mic de 1422 kg tot la Moscova a fost turnat și are următoarea inscripție : Acest clopot este donat de singelul Galaction Mleşniță și ieromonahul Pancratie Sidorovici, pentru biserica Sf. Gheorghe unde se păstrează și moștele Sf.M.M. Ioan cel Nou din Suceava , spre a lor veșnică pomenire în anul 1896. Turnat la Moscova în Fabrica lui Finlyanchi în greutate de 79 de punduri și 30 de funturi (1422 kg.) În fine pe un alt clopot scrie : s-au făcut pe spesele Prea Cuvioșiei Sale Darie Taoviețki arhimandrit mitrofor și proistosul asistenților la sfintele moaște a Sf. Ioan cel Nou la anul 1895 spre pomenirea lui și a tot neamul lui , și lucrate de Vasile Fogoraș în Pătrăuți.*
18. **I. Caproșu**, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava*, Iași , 1980, p. 57
19. **ibidem**
20. *Condica cronică a mănăstirii Sf. Ioan cel Nou, începută la 1889, ms. p.13(fond Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou) .*

21. *ibidem*.
22. **I.Nistor**, *Istoria bisericii din Bucovina*, București, 1916, p. 33 – 45.
23. *ibidem*
24. **Teoctist**, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, *În slujba Ortodoxiei românești a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române: mitropolitul Iacob Putneanul*, Mănăstirea Neamț, 1978. **S.Reli**, *În jurul unei vechi catedrale a Mitropoliei Moldovei din Suceava*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 758 și urm.
25. **Marina Ilieana Sabados**, *Schițe de studiu asupra iconostasului în Suceava VI – VII* - 1979 – 1980, p.321 – 339.
26. *ibidem*
27. **I.Zugrav**, *Două pomelnice ale bisericii Sf. Gheorghe din Suceava*, în **M.M.S-** 2- 1960, p. 34 36.
28. *ibidem*, A vedea și *Sărbătoriala strămutare a raclei cu osămintele sântului marelui martir Ioan Nou din Suceava în sicriul nou, făcut cu cheltuiala mai multor creștini evlavioși din Moldova, săvârșit în 2 iunie 1867, - Tipărită întru recunoștiința și onoarea tuturor ctitorilor cu cheltuiala D.Darie Tarnoviețki, protosinel al diecesei Bucovina și proistos la lăcașul sfintelor moaște din Suceava*, Cernăuți 1867.
29. **I.Zugrav**, *Două pomelnice...* p.43.
30. *ibidem*
31. **I. Nistor**, *Istoria bisericii...* p.45 – 47-.
32. **Gheorghe Ciuhandu**, *Un bucovinean care era să fie episcop de Arad*, în **Candela**, 1930, p. 105 – 108. **Mircea Păcurariu**, *Istoria Bisericii ortodoxe Române*, vol III, București 1981, p. 185 – 186 ; **Mircea Păcurariu**, *Dictionarul teologilor români*, București, 1996, p. 28.
33. **T.Balan**, *Refugiații moldoveni în Bucovina (1821 – 1838)*, București 1929.
34. **I.Zugrav**, *Două pomelnice...* p.35.
35. *Condica cronică a mănăstirii ...* p.5.
36. **I.Zugrav**, *Două pomelnice...* p. 35.
37. *Inventar der Metropolie Kirche Suczawa*, Suceava 1884, p. 20.
38. *Condica cronică a mănăstirii...*, p.6.
39. *ibidem*.
40. *Pomelnicul 1805*, ..p.27
41. *ibidem*.
42. *ibidem*.
43. *ibidem*.
44. **Sorin Ullea**, *Datarea frescelor bisericii mitropolitane Sf. Gheorghe din Suceava.*, în **S.C.I.A.** 2- 1966 p., 221 – 234 .
45. *ibidem*, p. 212, n.13.
46. **N.Iorga**, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1905, p.19.
47. **Vasile Găină**, *Arhiepiscopul și Mitropolitul Vladimir de Repta*, în **Candela**, 1907, .p.423 – 437; **I.Nistor**, *Istoria Bisericii din ...*, p. 168 – 197 ; **Mircea Păcurariu**, *Dicționarul...* . p. 381 – 382 .
48. **Mircea Păcurariu**, *Dicționarul ...*, p. 18 .
49. *ibidem*, p. 388 – 389.
50. **G. Balș**, *Introducerea pridvorului în bisericile moldovenești*, în **A.A.R.M.S.I.** 1931, p. 46 – 47.
51. **Virgil Vătășianu**, *Istoria artei feudale în țările române I*, București, 1959, p. 675.

52. *ibidem*.
53. *ibidem*.
54. I.Zugrav, *Două pomelnice...* p. 43.
55. *ibidem*.
56. G.Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare...* p.171
57. S.Ullea, *Datarea frescelor bisericii Sf. Gheorghe...* , p. 207 – 230.
58. Ep. Melchisedek, *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, București, 1883, p.296.
59. S.Fl. Marian, *Sf. Ioan cel Nou...* p. 54.
60. S.Ullea, *Datarea frescelor bisericii Sf. Gheorghe...*, p. 210.
61. N.Iorga, *Neamul românesc...*, p 21.
62. Dimitrie Dan, *Biserica Sf. Gheorghe din Suceava*, în **B.C.M.I.** 1910, p.135 .
63. W.Podlacha , *Malowidla sciene w cerkwiak Bukowiny*, Liov, 1922, p. 174.
64. *ibidem*.
65. Vasile Grecu, *Din frumusețile vechilor noastre biserici*, în **Glasul Bucovinei** - Cernăuți 1927, p.6-7.
66. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare...*, p. 174.
67. P.Hanry, *Les eglise de la Moldavie du Nord des origines a la fin du XVI – e siecle.* , Paris , 1930, p. 197, 203.
68. A.Grabar *L'origine des facades des eglises moldaves* , în *Melanges offerts a M. Nicolas Iorga*, Paris, 1935, p. 366.
69. I.Zugrav , *Chipul mitropolitului Teoctist al II –lea al Moldovei* , în **M.M.S.** 12- 1957, p. 904 – 906.
70. Virgil Vătășianu, *Istoria artei...* p. 836.
71. Horia Ursu, *Domnia lui Ștefăniță voievod*, Cluj, 1940, p.68.
72. Sorin Ullea, *Datarea frescelor de la biserica Sf. Gheorghe....* P. 218 – 219.
73. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1955, p. 155.
74. I.D.Ștefănescu , *Les peintures du monastere de Dobrovăț*, în *Melanges Ch. Diehl* , II, Paris 1930, p.181- 196; G.Mihoci, *Mănăstirea Dobrovăț*, în **M.M.S.** 11-1955 p. 719- 728.Vasile Drăguț, *Dobrovăț*, București, 1984.
75. V.Tărăboanță, *Biserica Sf. Gheorghe Hârlău*, în **M.M.S.** 8- 1955 , p. 391 – 405.
76. G.Balș, *Mănăstirea Pobrata* , București, 1909, p.57; Voica Maria Pușcașu, *Tereza Sinigalia, Mănăstirea Probota* , București 2000.
77. *Ce altceva este altarul dacă nu lăcașul trupului și sângelui lui Hristos - cum arată episcopul Opitatus din Numidia..*
78. Louis Rean, *Iconographie de l' art chretien* , vol. II, Paris , 1957, p. 732.
79. O.M.Dalton , *Byzantine Art and Arheology*, Londra 1911, p.667, O reprezentare asemănătoare a temei poate fi văzută în catoliconul de la Vatoped.
80. Tronul Hetimasiei este simbolul egalității celor trei ipostasuri ale Treimii iar reprezentarea sa cu attributele specifice Evanghelia, Crucea . Porumbelulca simbol al Duhului Sfânt, se inspiră din Psalmul 9 , v. 8-10.
81. Textul biblic sună astfel *kaii estai i zoi son kemanein apenanti ton ephthalmon son* (Deut. 28,66).
82. V.Vătășianu, *Istoria artei...* , . p. 835.
83. Sorin Ullea, *Datarea frescelor bisericii Sf. Gheorghe...* p.228.
84. I.Zugrav, *Chipul mitropolitului...*p.904-905.
85. G.Balș, *Maica Domnului îndurătoarea*, București 1930, p. 7-8.
86. Sorin Ullea , *Datarea frescelor bisericii Sf. Gheorhe...* , p. 230.
87. O.Tafrali, *Iconografia Imnului Acatist*, **B.C.M.I.** 1914.

88. *Istoria artelor plastice în România*, I . București 1974, . 367.

89. Cea mai veche prezentare a *Arborelui lui Jesseu* în țara noastră se păstrează în biserica evanghelică Sf. Margareta din Mediaș . A vedea **Vasile Drăguț**, *Picturile murale de la Mediaș – o importantă recuperare pentru istoria artei transilvănene*, în **Monumente istorice și de artă**, 2 - 1976, p.9 - 22

Biserica Sf. Ioan Botezătorul

În cei 19 ani de domnie, Vasile Lupu va ridica din temelie 15 biserici și va dispune să se execute lucrări de restaurare, adăugiri sau consolidări la alte 14 biserici.

1)

Primele monumente se înscriu pe linia căutărilor înnoitoare, fapt care permite să aflăm în arhitectura vremii surse de inspirație provenind din Țara Românească, Orient sau Occident (îndeosebi pe filiera Poloniei). Tradiția arhitecturii moldovenești a secolelor precedente nu este părăsită în totalitate. Se păstrează planul triconc, modul de compartimentare al interiorului, acoperișul articulat, sistemul de boltire. Asistăm însă și la introducerea – uneori numai pentru scurt timp – sau la asimilarea unor elemente noi vizând fie structurile, fie decorul monumentelor. Astfel, dintre elementele importante care dau o notă particulară monumentelor construite acum amintim :

- răspândirea timpului de plan cu abside - rezalite, inaugurate la începutul veacului la biserica mănăstirii Dragomirna;
- tendința tot mai vădită de unificare a spațiului interior, prin practicarea a trei arcade în peretele despărțitor dintre naos și pronaos pentru a mări spațiul cultic.
- în exterior se constată prezența brâului median – de regulă în torsadă care împarte fațada în două registre - influență muntenească, întâlnită prima oară la biserica mănăstirii Galata;
- ridicarea unei a doua turle - pe pronaos – în tendința de a spori nota de verticalitate a monumentului – cap de serie tot Galata;
- înălțarea unui turn clopotniță deasupra pridvorului pe latura de Vest sau de Sud;
- îndepărtarea față de modelele autohtone mai vechi care, unele sunt transformate sau bastardizate : ancadramentele ferestrelor sau portalurilor care, deși păstrează tipologia ornamentelor gotice tradiționale, nu se mai supun principiilor decorative ale unui gotic autentic- baghetele care le decorează nu mai sunt realizate în retrageri ci sunt aduse în același plan, la nivelul fațadei;
- în decorația fațadelor se va renunța definitiv la strălucitoarea haină pictată, care a creat faima monumentelor moldovenești din secolul al XVI-lea ;
- se va renunța la decorul policrom de ceramică smălțuită – regăsit sub forma unor ecouri târzii la Galata, Aroneanu și Dragomirna;
- fațadele vor fi acoperite cu tencuieli simple sau având elemente decorative – de regulă caneluri verticale sau arcade și ocnite;
- apariția unor paramente din piatră, la rândul ei simplă, fețuită sau cu ornamente sculptate în relief sau plat.

În cadrul acestui nou curent arhitectonic ce se prefigurează în epoca lui Vasile Lupu, Biserica Sf. Ioan Botezătorul din Suceava, cunoscută și sub numele de Biserica

Beizadelelor sau a Domnițelor, ridicată de Vasile Lupu în jurul anului 1642, 2) aduce o notă aparte în peisajul arhitecturii moldovenești.

Monumentul aparține unui grup foarte restrâns de edificii de același tip, aducând unele particularități dintre care amintim:

- modul cum este susținută turla din interior prin intermediul a patru rânduri de cărămizi dispuse în zimți și în același timp, în retrageri spre interior deasupra arcelor piezișe, ceea ce face ca diametrul turlei să fie substanțial redus ușurând presiunea exercitată asupra celor patru pandantivi care o susțin .3) Poate fi interpretată ca o tentativă de rezolvare prin noi soluții a unui element deosebit de dificil în arhitectura bisericească și anume, trecerea de la planul circular al turlei la planul pătrat al spațiului de deasupra naosului peste care ea se înalță;
- prezența la subsolul bisericii, a unui spațiu cu destinație necunoscută (tainiță sau osuar) în care se pătrunde pe sub turla clopotniței; 4)

Interiorul monumentului este unitar, armonios, creând o ambianță calmă și intimă, construcția păstrând elementele tradiționale ale arhitecturii moldovenești – ancadramente de factura goticului moldovenesc, turla pe arce piezișe, acoperișul articulat, friza de ocnite sub cornișă, intuind aici acea dorință de îndepărtare față de vechile formule, monumentul reflectând intervalul de tranziție pe care îl parcurge în vremea lui Vasile Lupu arhitectura medievală românească.

Biserica de la început a avut rolul de paraclis al Curții Domnești. 5) Planul este un dreptunghi, având spre est o absidă circulară, iar spre vest un pridvor poligonal la exterior și circular la interior. Pronaosul este despărțit de naos prin doi stâlpi octogonali susținând trei arcuri. Naosul este boltit în stil moldovenesc, turla naosului fiind supraînălțată pe o bază pătrată și una stelată.

Episcopul Melchisedec, în notele sale de călătorie ne relatează destul de lapidar că *pe locul unde a fost palatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, astăzi sunt casele negustorilor, dar tot locul acesta este presărat cu temelii și beciuri și gropnițe care aparțineau, după spusele tradiționale, curții domnești, așa că tot în regiunea curții, anume în grădină, ar fi fost încă o mică biserică pentru beizadele și domnițe pe locul unde este acum, o bisericuță a Sf. Ioan Botezătorul, spre răsărit de biserică Sf. Dumitru* 6) crezând că bisericuța ar fi fost mai veche decât epoca lui Vasile Lupu *ea este acea bisericuță despre care s-a vorbit că ar fi fost în cuprinsul curții domnești, însă forma ei actuală datează e la Vasile Lupu* 7)

Despre o biserică cu hramul Sf. Ioan Botezătorul în Suceava avem informații încă de la 1569 8) când, într-o însemnare de pe un *Minei pe luna iunie* de la Mănăstirea Probota, un anume Gligorcea a răscumpărat cartea aceasta și a dat-o la *biserica proorocul Sf. Ioan Botezătorul înaintemergătorul din târgul Sucevei*. 9) Mai mult chiar W. Schmidt consemna în 1876, referindu-se la o însemnare din arhiva Decanatului catolic din Suceava că biserică este atribuită chiar lui Bogdan III, din anul 1515. 10)

De fapt nu ne putem imagina ca o curte domnească ca aceea de la Suceava să nu fi fost înzestrată cu o biserică pentru familia domnească și pentru membrii Sfatului domnesc. Se știe de altfel că Vasile Lupu reconstruiește Curtea Domnească începând din 1638, când dă de știre prin Hanș, vornicul de târg din Suceava *pace și sănătate dumi sale giupânului Andrieș, dmnului de Bistrița pentru rândul acestor meșteri pietrari și doi olari ce ați trimis dumneavoastră aici la Suceava să lucreze la Curtea Măriei Sale lui Vodă* 11)

În partea nordică a turnului clopotniță, după decopertarea tencuielii a scos la iveală o inscripție pictată în culoare cărămizie în care, pe lângă un ornament constând

dintr-un ghiveci de flori și pe lângă data de 7151, în litere, urmată de un *m*, de la *misita*, urmează anul 1642 în cifre arabe, cifră care ar putea fi reținută ca adevărata dată a terminării bisericii.12)

Săpăturile arheologice efectuate începând din 1991 la biserica Sf. Ioan Botezătorul au permis identificarea sigură a unei biserici anterioară celei actuale, datele stratigrafice permițând datarea acestor urme în secolul al XVI –lea . 13)

Planul bisericii actuale este un plan dreptunghiular ale cărui laturi scurte au un traseu semicircular pentru altar și poligonal pentru pronaos, asemănător unor abside. O altă particularitate o constituie utilizarea în locul absidelor semicirculare a naosului, a falselor abside având forma unor nișe semicirculare practicate în pereții laterali, care, din acest motiv, sunt mult îngroșați, 14) în exterior ele prezentându-se sub forma unor decroșuri – rezalite – care ocupă, de regulă doar două treimi din înălțimea monumentului.

Procedeul, utilizat pe scară largă și devenit o caracteristică a acestei perioade, apare și ca rezultat al înlocuirii turlei de pe naos cu o simplă calotă, sistem care nu mai pune probleme deosebite în legătură cu rezistența, rezalitul acționând ca un contrafort destul de puternic pentru a susține calota naosului.

Biserica are șapte ferestre astfel dispuse : una în axul absidei altarului, câte două pe fiecare latură, nord și sud, și două pe latura de vest. Mai are câte o fereastră mică în nișele adânci ale proscomidiarului și diaconiconului.

Spațiul ritual, divizat mai mult simbolic în pronaos, naos și altar, este tratat unitar și dinamic. Pridvorul, sau mai curând pronaosul, are formă poligonală, existând o oarecare asemănare cu planul bisericuței din cimitirul de la Mănăstirea Dragomirna, unde pridvorul poligonal este deschis pe când la Suceava este închis.

Între naos și pronaos în loc de peretele despărțitor avem două coloane octogonale care suportă trei arcuri.

În interior altarului se găsește un mic stâlp de piatră, octogonal, cu baza pătrată și care este scobit la partea superioară. Era întrebuințat pentru a ține aprins jericul necesar aprinderii tămâiei. În limba slavonă se numea *jarovnia*. Are și o inscripție cu următorul text *această piatră a făcut-o Sima din Lipovăț în ulița rusească pentru sufletul său. În anul 6989 (1481), luna ianuarie 30. 15)*

În curtea bisericii, înainte de a intra în biserică, pe partea stângă, se află un monument de piatră ce are în partea superioară sculptată o scenă în care doi copii țin în mână o cruce, motiv des întâlnit la edificii cu această întrebuințare, monument ce a împodobit cândva o mică fântână arteziană ce avea izvor propriu.

În fața acestui monument se află o groapă circulară zidită, renovată acum, despre a cărei origine și utilitate nu se cunoaște nimic sigur. Se presupun două ipoteze:

- a) ar fi fost o fântână, dar greu este de crezut acest lucru pentru că este prea aproape de zidul de sud al bisericii și nu este în tradiția arhitecturii bisericești așezarea unei fântâni atât de aproape de construcție.
- b) ar fi o groapă de tortură pentru maziliții curții domnești, dar probabil înainte de a se ridica această bisericuță. Aceasta pare a fi mai aproape de adevăr datorită circumferinței destul de mari care putea servi acestui scop.16)

Această groapă circulară cât și pivnița de la subsolul bisericii constituie câteva necunoscute care dacă ar fi elucidate ar putea aduce lumini noi asupra vieții curții domnești din Suceava medievală.

Plastica decorativă a bisericii Sf. Ioan Botezătorul din Suceava aparține curentului artistic nou, de origine muntenească, păstrând însă ancadramentele ușilor și ferestrelor de factura goticului moldovenesc.

În privința aspectului fațadelor, aici constatăm în primul rând asimilarea brâului median de tradiție muntenească ce va deveni o prezență cvasi permanentă. Simplu sau sub forma a trei ciubuce împletite, brâul împarte fațadele în două registre, decorate fie cu ocnite – în registrul superior – sau cu arcade oarbe – în registrul inferior, fie cu un rând de caneluri verticale amplasate la nivelul treimeii inferioare a monumentului.

În fațadă găsim, deasupra soclului, un rând de caneluri formate din cărămizi așezate pieziș în zimți, dar numai la vreo 0,40 m înălțime, nu așa de înalte ca cele de la bisericile Aroneanu – Iași, Sf. Ioan Botezătorul – Siret sau Adormirea Maicii Domnului Ițcani - Suceava. 17)

Un rând de ocnite împodobesc fațada superioară a edificiului, sub streșina acoperișului înconjurând monumentul. La unele dintre ele, s-au păstrat urme de pictură în culoare cărămizie de la imitația de cărămizi folosită în decorația exterioară a bisericilor medievale ca ornament de tencuială.

Registrul următor este împodobit cu firide relativ înalte în număr câte 6 la absidele altarului și pronaosului și câte 7 pe latura de sud, iar pe latura de nord sunt 6.

Un singur contrafort în axă sprijină absida altarului fiind unicul element de rezistență exterioară, ceea ce dă o configurație zveltă edificiului.

Bazele turlei, două la număr, cea de jos pătrată, iar cea de sus în formă de stea, sunt înecate pe jumătate în învelitoarea acoperișului care, desigur, avea vechea formă moldovenească. 18)

Turla este de formă octogonală, având patru ferestre în câte o nișă dublă cu arcade bigeminate, patru contraforți în diagonale și un rând de ocnite sub streșină.

În ceea ce privește lucrările de restaurare și conservare efectuate la această biserică trebuie să facem referiri la *Raportul secțiunii regionale Cernăuți pe anii 1921 – 1925, întocmit pe baza raportului tehnic al inginerului H. Rezori*, publicat în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 19) aflăm că *acoperișul acestei biserici clădit de Vasile Lupu, a fost reînnoit pe la anul 1880, însă într-un mod atât de nepriceput, încât pe alocuri se poate spune că se află într-o stare amenințătoare.* 20)

Tot în acest raport aflăm că *s-au făcut cercetări dacă nu se găsesc urme de pictură veche, însă nu s-a aflat nimic, afară de pictura figurală ce datează de la sfârșitul secolului trecut, executată fără nici o valoare artistică* 21)

Lucrările de restaurare efectuate după 1991 se impuneau deoarece :

- biserica prezenta crăpături îngrijorătoare în pereții naosului;
- bolta de deasupra naosului era crăpată și, din cauza pericolului iminent de prăbușire, toată construcția bolții a trebuit să fie căptușită cu o schelă pentru susținere suplimentară;
- partea de est a bisericii se tase;
- o coloană ce separa naosul de pronaos era în părțile superioare cu totul crăpată;
- se impunea subzidirea absidei altarului
- lucrări de consolidare a zidurilor prin implementarea unor nervuri de beton armat în zidărie, pe plan longitudinal.
- se impunea subzidirea turnului clopotniță;
- bolta întregii bisericii necesita restaurări întrucât crăpăturile verticale din zidurile laterale ajungeau până la boltă;

Biserica Sf. Ioan Botezătorul păstrează până în zilele noastre o remarcabilă piesă de sculptură medievală. Este vorba de iconostasul caracteristic din punct de vedere stilistic așa zisului *baroc moldovenesc*.

Piesa cu o înălțime de 5,80 m și lățime de 3,92 m este compusă din :

- *registrul ușilor împărătești* (înalt de 2,36 m) cuprinzând *ușile împărătești, ușile diaconești, icoanele împărătești* și poalele acestora. Din cauza spațiului limitat oferit de arcul triumfal, s-a renunțat la poalele icoanelor marginale, pe pereții laterali fixându-se izolat doar icoanele. Decorația, cea care conferă iconostasului caracterul de somptuozitate, împodobește ușile împărătești, cu cele două canaturi, având la partea superioară un coronament – deasă țesătură de frunze în care sunt înserate motive de păsări, animale reale ori fantastice și îngeri – în jumătatea inferioară icoanele, iar pe antablamentul ușii, o ornamentație asemănătoare coronamentului, aplicată; o decorație mai simplă, alcătuită din motive florale este aplicată pe antablamentul ușilor diaconești; Între acest registru și cel imediat următor se află o friză îngustă decorată cu motive vegetale și păsări afrontate; la partea superioară friza este mărginită de un șir de pseudo denticuli.
- *Registrul icoanelor prăznicare și al celor cu apostoli și profeți* unde alternează două frize decorate cu motive vegetale și păsări cu frizele de icoane mai sus amintite;
- *Coronamentul iconostasului*

Tehnica în care este realizată sculptura iconostasului constituie una din principalele caracteristici ale *barocului moldovenesc*. Este vorba despre o tehnică mixtă în care predomină relieful înalt, dând uneori sugestia de *ronde -bosse* 22) – datorită faptului că altorelieful este combinat cu traforul, ceea ce creează impresia de *dantelărie* în lemn.

Prin folosirea mai multor planuri în profunzime, se realizează un joc de umbre și lumini, ceea ce conferă piesei o anumită picturalitate caracteristică stilului baroc în general. 23)

În stadiul actual al cercetărilor putem afirma că iconostasul de la biserica Sf. Ioan Botezătorul din Suceava, este o replică târzie a iconostasului lucrat pentru vechea biserică mitropolitană Sf. Gheorghe din Iași ctitorită de mitropolitul Gavril Calimachi, în anul 1761. 24)

Iconostasul din Suceava preia cele mai multe motive decorative : leul, vulturul, grifonul, șarpele cu cap de balaur, îngerii în zbor purtând coroană, cornul abundenței, amfora, frunza de acant, frunza de viță – de - vie și ciorchinii de strugure, macii, spicul de grâu. Nu preia motivul vulturului bicefal, al cerbului cu crucea între coarne, motiv legat de iconografia occidentală, situație care ne întărește convingerea că iconostasul a fost realizat într-un atelier autohton.

Iconostasul de la Suceava alături de cel de la vechea catedrală mitropolitană din Iași formează o grupare distinctă în contextul barocului din Moldova secolului al XVIII –lea, grupare care amintește prin caracterele stilistice și preferințele motivistice de *barocul brâncovenesc* 25) influențat la rândul său de modele cipriote.

Icoanele din iconostasul bisericii, sunt după cum se poate ușor observa, opera unui meșter local. Acestea sunt : 4 icoane împărătești; friză cu 12 icoane prăznicare, 4 sfinți și icoana *Mandilionului* (*Năframa Sf. Veronica*), friză cu 18 icoane de profeți, apostoli, evangheliști și *Maica Domnului cu Pruncul*, moleniile și crucea, formând

împreună scena *Răstignirii*. Icoanele sunt integrate organic iconostasului ceea ce nu lasă nici o îndoială asupra apartenenței lor inițiale la iconostas.

Stilul este caracteristic laicizării canonului bizantin de reprezentare a erminiilor, cu introducerea unor teme iconografice de proveniență catolică – ex. *Învierea* cu Iisus deasupra mormântului.

Iconostasul bisericii Sf. Ioan Botezătorul este o piesă reprezentativă a artei medievale moldovenești, ajutând la configurarea unui context stilistic bine încheiat *barocul moldovenesc* - capitol important al istoriei artei românești.

Note

1. Constantin Șerban, *Vasile Lupu, domn al Moldovei*, București, 1991, p. 32.
2. pr. Ioan Zugrav, *Notă cu privire la data zidirii bisericii Sf. Ioan Botezătorul de la Suceava*, în M.M. S. 7-8 1967, p. 544-545.
3. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii din România*, București, 1965, vol. II, p. 34.
4. ibidem.
5. A vedea pe larg Mircea D. Matei, Emil Ioan Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea Domnească din Suceava*, București, 1988.
6. Episcopul Melchisedec, *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, București, 1985, p. 24.
7. ibidem.
8. Pr. Ioan Zugrav, *Notă cu privire...*, p. 544; S. Fl. Marian, *Inscripții de pe manuscrise și cărți vechi din Bucovina*, partea I Suceava, 1900.
9. P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din biblioteca Academiei*, București, 1959, vol. I, p. 54.
10. Pr. Ioan Zugrav, *Notă cu privire ...*, p. 544.
11. ibidem.
12. ibidem, p. 545.
13. Suceava, Anuarul Muzeului Județean, 1997, p. 102 – 103.
14. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii...*, p. 38.
15. ibidem, p. 50.
16. Este vorba de o practică frecvent întâlnită în Evul Mediu.
17. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii...* p. 40.
18. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din secolul al XVII –lea și al XVIII –lea*, București 1933.
19. Petru I. Luția, *Raportul secțiunii regionale Cernăuți pe anii 1921 – 1925, întocmit pe baza raportului tehnic al ing. H. Rezon*, în B.C.M.I. 1927, p. 36- 37.
20. ibidem.
21. ibidem.
22. Tehnică a sculpturii prin intermediul căreia piesa este concepută pentru a fi privită din toate unghiurile de vedere.
23. A vedea pe larg studiul Maria Ileana Sabados, *O valoroasă piesă de sculptură medievală din orașul Suceava*, în Suceava, Anuarul Muzeului județean, 1978, p. 301 – 316.
24. Florentina Dumitrescu, *Un exemplar reprezentativ de sculptură în lemn din Moldova în sec. al XVIII –lea*, în S.C.I.A. 1960, p. 247-253.
25. Andrei Pănoiu, *Mobilierul vechi românesc*, București, 1975, p. 28 și urm.

Biserica Sf. Înviere

În centrul orașului Suceava, în drumul spre vechea reședință mitropolitană se află biserica Sf. Înviere, ctitorie a Doamnei Elena Rareș, din care cauză i se mai spune și *biserica Elena Doamna*. Despre toate acestea ne vorbește de altfel inscripția slavonă așezată deasupra ușii de intrare cu următorul conținut:

Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, a început acest hram în numele Învierii lui Hristos, L-a făcut și isprăvit Elena Doamna lui Pdetru Voievod, fiica lui Ioan Despot, pentru sufletul Domnului ei Petru Voievod și pentru sine în anul 7059(1551), luna ianuarie 15 zile.1)

Din citirea cu atenție a acestei inscripții observăm faptul că în această inscripție nu a fost menționat domnitorul de atunci, fiul lui Petru Rareș, Iliăș Rareș (1546 – 1551) care *deși se arătase pom înflorit pe din afară, iar dinăuntru lac împutit*, (după caracterizarea făcută de Macarie în *Letopiseț*) părăsise domnia, trecând la mahomadanism, de care se molipsise în timpul petrecerii sale ca ostatic la Constantinopol, poate chiar din casa unchiului mamei sale, Mehmed Socoli.2)

Lungimea ei în interior este de 21,40 m, iar în exterior de 24,40 m ; lățimea interioară de 5,80 m și cea exterioară de 8,50 m, până la arcurile naosului are aproape 9 m, până la streșină 10,50 m, iar până la cruce înălțimea totală este de 16 m. 3)

Doamna Elena Rareș a mai ctitorit aproape în același timp, alte două biserici în Botoșani – târg cu care avea legături speciale, vama fiind apanajul ei personal, Biserica Sf. Gheorghe (1551 octombrie 15)4) și cea a Uspeniei (1552 august 15). 5)

Atrage atenția în mod aparte o informație din *Catalogul obiectelor colecționate de Muzeul orășenesc Suceava*, din care aflăm : *Piatră de marmură- frântură dintr-o coloană cu inscripțiune probabil arabă, care cu toate încercările specialiștilor de la universitățile din Constantinopol și Viena n-a putut fio descifrată. Aflată în casa baronesei Pilati, cofetarul Gilczewski a adus-o acolo din Biserica Sf. Înviere. Biserica aceasta a fost folosită de turci ca moschee. 6)* Despre o folosire temporară ca moscheie a unei biserici din Moldova, mai precis din Iași avem doar la anul 1672, cu ocazia expediției sultanului Mohamed al IV –lea contra polonilor, de care ne relatează cronicarul Ion Neculce, când afirmă *dzic atunci să fi strigat și hoga în clopotniță la Sfeti Neculai, ș-au stăut biserica pecetluită până la venirea la domnia lui Antonie Vodă, 7)* dar în stadiul actual al cercetărilor nu avem știre concrete despre o astfel de folosire a bisericii Sf. Înviere din Suceava.

Ceea ce știm sigur este că nu mult după răpirea Bucovinei de către Imperiul habsburgic după 1775, credincioșii catolici aflați în Suceava au cerut să li se ofere o biserică pentru oficierea serviciilor religioase. După ce prima cerere le-a fost respinsă, spre a nu stârni nemulțumirea populației ortodoxe, în anul 1782, împăratul Iosif al II –lea, ordonă ca această biserică să fie cedată comunității catolice, fiind în consecință amenajată trebuințelor acestui cult.

Din *Pomelnicul pentru biserica Sf. Gheorghe – vechea mitropolie a Moldovei* din 1805 8) aflăm *iar Petru Voevod au făcut beserica sfântului Dimitrie și beserica Voscresenie, unde acum au cuprins-o catolicii străcând turnul deasupra și au făcut-o după gustul lor. 9)*

Construcția bisericii nu trădează să fi avut o turlă propriu zisă de zid, ridicată deasupra naosului, aici pare a fi vorba de un turn de lemn, adaptat la acoperiș, urmând unei mode. O serie de biserici care nu aveau turle, sau aveau una singură, au adăugat altele noi, de lemn. La începutul veacului al XIX –lea mai existau turle adăugate pe

lângă cea veche și la biserica mare, ctitoria lui Ștefan cel Mare de la mănăstirea Neamț.
10)

În urma cedării acestei biserici creștinilor catolici, biserica Sf. Înviere a suferit o serie de modificări, adăugându-se în colțul de la altar o așa numită *sacristie* îndepărtată în urma lucrărilor de restaurare din 1957. În pronaos, s-a construit, sprijinit pe coloane, un cafas larg necesar pentru adăpostirea orgei. S-a făcut o considerabilă lărgire și înălțare a ferestrei de la altar și acelor de la naos, îndepărtându-se fostele cadre de piatră sculptată, s-au redus numărul celor 4 ferestre din pronaos la câte una de perete, s-au astupat cele două di capăt la care se pot vedea, în zidăria descoperită de tencuială, fostele cadre gotice.

În altar, deasupra sfintei mese, s-a aflat multă vreme un baldachin sprijinit pe patru coloane.

Portalul de la intrare, ale cărui linii gotice în ogivă se pot urmări și în zidărie, a fost redus la o ușă simplă în cadre dreptunghiulare simple. Zidul despărțitor dintre naos și pronaos a fost îndepărtat. Naosul este acoperit cu o simplă calotă sferică, la care nu se mai află pandantivele, arcurile piezișe, moldovenești.

Din cele patru contraforturi de la colțurile naosului, cele două dinspre altar au fost scoase pentru a face loc adăugirilor ulterioare.

Cu toate modificările intervenite putem reconstitui planul bisericii inițiale. Este o copie aproape exactă a bisericii Sf. Ioan din Piatra Neamț, ctitoria lui Ștefan cel Mare. *Regăsim - constata G. Balș - arcuri dublouri așa de caracteristice vâlbisericilor din grupul Piatra - Borzești - Războieni - aceste arcuri prelun gite prin pilaștri angajați se îngustează în jos prin console succesive.* 11)

Pronaosul este împărțit în două printr-un asemenea arc cu pilaștri și console mai pronunțate, fiecare parte este boltită în semisferă. Ca și la Piatra Neamț, absidele laterale sunt înlocuite printr-o îngroșare limitată de contraforturi din care cele două dinspre altar lipsesc.

Absida cea mare - de la altar are ca și la biserica Sf. Ioan din Piatra Neamț, nouă firide lungite și un contrafort mic în axă, sub fereastra altarului. Picioarele dintre aceste firide au fost cioplite cu prilejul transformărilor survenite în decursul timpului, iar colțurile pronaosului sunt sprijinite tot ca la Piatra Neamț de două contraforturi.

Spre deosebire de biserica Sf. Ioan Botezătorul din Piatra Neamț, intrarea în biserica Sf. Înviere din Suceava este în axă, pe perețele de apus, dinspre stradă, iar cupola naosului, probabil refăcută, după cum crede G. Balș, nu mai prezintă arcurile piezișe caracteristice moldovenești.

O altă deosebire este faptul că nu mai vedem nici în interior aceste arcade oarbe din dreapta și stânga absidelor laterale ce se observă în grupul bisericilor Piatra - Borzești, dar și aici este sigur că au existat, după cum afirmă G. Balș. 12)

Contraforturile au copertinele cu profilele obișnuite, iar soclul care a fost cioplit, arată totuși în unele locuri vechiul său profil care amintește în parte pe cel de la biserica Sf. Ioan Botezătorul din Piatra Neamț. 13)

Obișnuitele două rânduri de ocnițe, revenind 3 de cele mici la 2 de cele mari, înconjoară biserica pe de-antregul sub acoperiș - multă vreme ocnițele au fost astupate sub tencuială.

După ce romano catolicii și-au construit între 1836-1837 o încăpătoare biserică, biserica Sf. Înviere a rămas în folosința greco catolicilor și abia în 1936 a fost redată ortodocșilor, restabilindu-se situația și menirea pentru care a fost zidită de evlavioasa ctitoră Elena Doamna.

Dintre odorele vechi, cu care va fi fost înzestrată biserica nu avem prea multe informații.

Știm doar că un *Evangheliar* cu o însemnare din 7121(1613) din timpul lui Ștefan Tomșa a fost răscumpărat de popa Vasile din târgul Sucevei de la biserica Sf. Înviere, exemplar ce se păstrează la Biblioteca Academiei Române.¹⁴⁾

O evanghelie slavă, *Evanghelion*, tipărită la Lwow în anul 1644, cu binecuvântarea Prea Sfințiților înainte stătători patru patriarhi și cu îngrijirea frăției stavropighiacle cu hramul Adormirea Maicii Domnului s-a aflat până la mijlocul secolului trecut.

Clopotnița din curtea bisericii, o *zvoniță*, cu aspect de zid străbătut de arcade din patru stâlpi de zid, între care sunt așezate 3 clopote mici. Zvonițele acestea sunt o particularitate a arhitecturii eclesiastice rusești. Ele apar rar în arhitectura eclesiastică românească și numai în nordul Moldovei : la biserica Sf. Treime din Siret – prima biserică de plan triconc din Moldova, la biserica Adormirea Maicii Domnului din Ițcani, la Bădeuți ¹⁵⁾ și la biserica fostei mănăstiri Rughi. ¹⁶⁾

Note

1. Kozak E. *Die Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde des Landes und Kirchengeschichte*, I, Viena 1903, p. 143.
2. N. Grigoraș, *Ceva despre urmașii lui Petru Vodă Rareș*, Iași 142, p. 4; Sfârșitul domniei lui Iliaș Rareș a avut loc la 30 mai 1551, la Constantinopol, când după relatarea de a doua zi a agentului imperial Giovanni Malvezzi, aflat la fața locului *domnul moldovean s-a făcut turc în marele divan al sultanului, ... și a fost dată domnia Moldovei fratelui său, a domnului moldovean amintit*. A vedea pe larg Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324 – 1881. vol. I. sec. XIV – XVI*, București 2001, p.588 – 598.
3. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI –lea*, București, 1928, p. 228; Melchisedec, episcopul *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, în „Rev.ist.arh.și fil” I, 1883 p. 66. Dimitrie Dan, *Biserica doamnei Elena Rareș din Suceava*, în „Junimea literară” 1924, p. 273 – 274. Reli S. *Călăuza monumentelor religioase istorice din eparhia Bucovinei*, Cernăuți, 1937, p. 127 – 128.
4. Gabrielescu N. *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani*, în „Revista Soc. Tinerimea română” 10- 1896, p. 172 – 175; Lapedatu Al., Ghica Budești N., *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani* în B.C.M.I. 1912, p. 49-59; Bălan Cosma, *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani* în M.M.S. 11- 1954, p. 63-65; Lungu Gh. *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani* în M.M.S. 9- 1960, p. 665-674.
5. Bulat T.G. *Câteva știri despre mănăstirea Doamnei de lângă Botoșani*, în „Arhivele Basarabiei” 1930, p. 228-238. Turdeanu Emile, *Un monastere moldave oublie : le Monastere de la Princesses – 1550* în „Revue des etudes slaves” 1953, p. 98 – 100.
6. A vedea *Catalogul obiectelor colecționate de Muzeul orășenesc Suceava*, Suceava, 1929, p. 12, Nr. 238.
7. *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. îngrijită de Iorgu Iordan, București 1955, p. 132.
8. I. Zugrav, *Două Pomelnice din Biserica Sf. Gheorghe din Suceava* în M.M.S. 1- 1960, p. 44.
9. ibidem.
10. G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile XVII – XVIII* București, 1933, p. 451; Șt. Balș și Corina Nicolescu, *Mănăstirea Neamț*, București, 1958, p. 23
11. ibidem.

12. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI -lea* , București 1928, ș. 110- 114.
13. Ibidem.
14. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din biblioteca Academiei R.P.R.* , I, București, 1959p. 7
15. Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 323.
16. Biserica datând din 1777, ctitoria căpitanului Andronachi Rudea și a lui Simion Donciu, este un remarcabil monument prin proporțiile armonioase, ca și prin interpretarea viguroasă a tradițiilor arhitecturale. De plan triconc, cu absidele laterale destul de ample, cu turlă pe naos, are un pridvor mic pe latura sudică. Fațadele tencuite sunt decorate cu două rânduri de arcade înalte, care subliniază silueta zveltă a monumentului. Poarta incintei este supraînălțată de o zvoniță cu două arcade.

Dr. Vasile DEMCIOUC